Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

X

Tarkistettu ylipainos Forssan
Lehdessä olleista kirjoituksista

Forssa 1931. Forssan Kirjapaino O. Y.

Kaukaniitulla.

Kirj. Edv. Rautanen.

Juhannuksen jälkeen se alkoi, nim. vanhan kylänräätälin heinäntekokiireet. Kylänmiehille oli saatava uudet »suvilaihoset», rohtimiset, housut heinänteon alkuun. Sakset, kyynäränmitta, rässirauta ja eri suuruisia neuloja neulatyynyssä, ne olivat nyt vanhan Lindroos'in ammattityökalustona. Mittanauhoja saatiin vanhoista sokeritoppapapereista. Jokainen ompele oli käsin neulapistoin suoritettava, jotta siinä vuoden mittaan karttui hirmuisen suuri pistoksien paljous ja työntulosten perusteella on pistoksen ollut pakko seurata edellistä pistosta melkeinpä nykyajan ompelukoneen tavoin.

Peltovainioiden tarkkailuista johdettiin ajatus heinäntekoon. Rukiinkukinta antoi tietää, tuliko heinäintekoon kiirehtiä. Työnjaon järjestelyissä täytyi ottaa huomioon, ettei kaikki kiireet sattuneet samoille päiville. Kiireisempi heinäinkorjuu oli saatava ennen rukiin valmistumista. Usein järjestelyistä huolimatta jakaantui heinäntekoaikaa molemmin puolin elonkorjuuta, rukiinniittoa. Luonnon kiirehtiessä ei auttanut katsoa heinänkasvun mittavuutta, vaan oli työt tehtävä ajallaan.

Vanhojen perimätapojen mukaan laitettiin niittokalusto kuntoon ja vietettiin heinämatojen tappamispäivä. Monet vanhemmat isännät pitivät tämän asian niin tärkeänä, että heinäajan edellä tekivät vartavasten Turku-matkan, ellei sattunut kotona olemaan heinämatojen tappamisainetta. Naisväki laittoi sahtia ja järjesteli eväät, sillä varsinaisemmat heinämaat olivat noin 8 km. etäällä. Poikkeuksellisen aikaisempina kesinä voitiin aloittaa heinänteko noin viikkoa jälkeen juhannuspäivän, mutta säännöllisinä kesinä heinänteko aloitettiin Hermannin päivänä. »Hermanni heinän tekee». Muutamilla isännillä oli Hermanninpäivä varsinainen heinänteon alkupäivä kaikkina kesinä.

Heinänteon ajan lähetessä oli naapureiden keskeinen uteleva kysymys: Jokos teidän pian mennään »tollepuolle?» Tarkoitettiin Loimi-

joen toista puolta, Kuusjoen kulmaa. (Kuvaukseni ovat Perttulan kylältä.) Mattilan talosta lähti ensimäinen karavaani »tollepuolelle», syystä, että Mattilalla oli siellä kaksi isoa niittua. Toiset talot seurasivat esimerkki aivan lähipäivinä. Aamustapäivin Laurilassa laitettiin kuormastoa kuntoon, jotta olisi saatu järjestely kortteeriladolla iltaan suoritetuksi ja seuraavana aamuna alkaa varsinainen heinänteko. Kuormiin laitettiin heinäreki heinäin koontia varten, vikatteet, haravat, leipäsäkit, kaljatynnyri ja piimäpurakka sekä keittokalustoa. Kuormien valmistuttua isäntä käski poikien tuomaan hevoset haasta, laitumelta.

— Jokos te sit' lähdette ja minun piti vielä tekemän yhdet pöksyt? kysyi Lindroos.

— Ne meni ensin hevosia noutamaan! sanoi isäntä.

— No, ei sit' kiirettä, meinasi Lindroos ja levitti kangaspakan pöydälle. Pian oli liituviivat kankaalla ja sakset rouskahteli irroittaessaan housuihin tarvittavat kappaleet. Neulalle alkoi tuiman nopea pistosten teko lahjesaumojen syntymiseksi. Kun pojat olivat saaneet hevoset valjastetuksi, juoksi Lindroos eteisen portaille huutaen: — Täältä saa vielä yks mies uudet pöksyt, ettei vanhojen kanssa tarvitse lähteä!

Kuormastoon sijoitettiin vanhempaa väkeä ja nuoremmat lähtivät jalkamatkoin. Usein poikamiehet tekivät oikomatkan suoraan Loimijoen yli, mikä lyhensi matkaa siinä määrässä, että jalkamies ehdottomasti voitti. Se vain oli pojilla harmi niitulta päin tultaessa, kun ei kukaan olisi käynyt hikisenä ollessaan uimalla noutamaan lauttaa, joka melkeinpä poikkeuksetta sattui olemaan vastaisella puolella jokea.

Kuormaston saavuttua kortteeriladolle ottivat miehet ensiksi vikatteensa ja niittivät ladon ympärystän. Naiset haravoivat ja heinät nostettiin heti latoon kortteeriheiniksi. Tämän jälestä vasta kuormat täydellisesti purettiin ja järjestettiin. Laitettiin tulisija ja emännyydestä huolehtiva tyttö alkoi ehtoollispuuron keittämisen. Vesi noudettiin lähitienoilla olevien torppareiden kaivoista, luontaisista metsälähteistä ja vieläpä pienestä Kuusjoestakin. Illalla mentiin läheisimpiin torppiin yöksi, ei kylläkään aina kaikki, sillä joskus jäi kortteeriladolle muutamia.

Aamuisin aloitettiin niittotyöt klo 5. Noin 13—15-vuotiasten poikain työnhalu oli niin voimakas, että pojat olisivat mieluimmin seuranneet miehiä vikahteitten kanssa kuin olleet haravoimassa naisten seurassa. Aamukasteen aikana annettiinkin pojille tilaisuus esiintyä »miesten töissä». Kasteen aikana katkesi korsi helpoimmin ja iltapäivisin olivat taas kuivat heinät parhaimmillaan latoon vietäviksi.

Miesten hioessa vikahteitaan tuli aina yhden ja toisen kehutuksi työaseensa hyvyyttä. Vanha Someli oli erikoisen kaupanhaluinen ja kertoili kokemuksiaan eri seppien tekemistä vikahteista.

— Nyt minulla on Perttulan sepän tekemä ja niin sakramenskatun

hyvä! Eikös kukaan tahdo vaihtaa?

Usein Someli saikin vaihtokaupan ja toisinaan kaupan haluaan tyydyttäessään ei hän voinut omistaa kahta päivää samaa vikahdetta.

Taloudesta huolehtiva tyttö kävi kohta aamusta ruuanlaitoshommiin. Klo 8 oli suuruus, aamiainen. Heinäreki teki pitopöydän virkaa. Se olikin koko kätevä näin tilapäisluontoisena. Istuimena siinä olivat reen lauskaimet. Itse pöytä, reen pohja, oli kylläkin alempana, mutta jaloille oli istuinpuu sopiva ja pöytä istuimineen tilava. Aamuin ja illoin laitettiin keittoruokaa, mutta päivällinen meni tavallisimmin kuivien eväiden varassa ja piepoa päälle (talkkunaa). Ensimäisenä päivänä otettiin eväistä kielet, lampaan ja eläinten kielia. Tämä siksi, että heinämiesten vikahteet olisivat tehneet pensaiden juurista yhtä puhdasta kuin eläimetkin kielensä avulla. Eväsvarojen vähentyessä kävivät tavallisimmin isännät kotoa noutamassa uutta lähtien illalla ja palaten aamulla. Täten oli samalla yhteys kotolaisten kanssa verestä molemminpuolisesti.

Iltaiset yhdessäolot torppareiden pihoilla johtivat keskusteluihin ja muistelmiin vanhemmilta ajoilta ja lähipäivien sään ennusteluihin, mikä kylläkin olivat moninaisia ja kullakin lähinnä oman työnsä menestyminen ennusteluja määräämässä. Papalin isännän läsnäolo sai jonkun huomauttamaan:

— Kyllä täältä kaukoniitulta täytyy poispäästä ennenkuin Papali kerkiää luhdalleen heinäntekoon.

Papali kertoi, että on jo kolmattakymmentä kesää sattunut aivan peräisin niin, että sadeaika on tullut silloin kun luhtaheinät ovat olleet kokoamatta. Kyllä saattekin olla varovaisia ennenkuin minä luhdalle kerkiin, sillä se on ollut joka vuosi sadeajan ennustus.

Täten moninaisia asioita kerrottaessa saattoi joskus jonkun yksilön huonot vaistot purkautua mielenosoitukselliseen vireeseen. Esim. kerran Läskin pihalla eräs vanhempi mies rupesi naapureitaan parjaamaan niin räikeissä sanamuodoissa, että siinä syrjäisetkin tunsivat häpeävänsä. Pyydettiin ja kiellettiin, ettei enää jatkaisi, mutta huomautukset tuntuivat yllykkeeltä. Lopulta Bång (Ponki) meni ja sanoi: Olettepa te aivan yhden yhtäläinen mies kuin minäkin! Kun minäkin alan jotakuta haukkua, niin kyllä minä sen niin perinpohjaisesti maalaan ja haukun, ettei siihen jää toiselle mitään korjaamisen varaa! Tämä tehosi ja joukko tunsi rattoisaa hyvätuulisuutta ja naurun tarvetta pitemmäksi aikaa.

Niittujen läheisten torppareiden saunat lämmitettiin melkeinpä joka päivä. Tämä toimenpide oli torppareiden kohteliaisuuden osoitus heinäväkeä kohtaan, kun metsäseudulla ei vielä laskettu mitään arvoa polttopuille. Kypyväkeä riitti aina niin pitkälle kuin kiukaasta tarpeeksi asti saatiin löylyä. Joskus kuului vihtain läiske vielä aamupuolella yötäkin.

Nuoret kävelivät iltaisin naapureiden kortteeriladoille. Toisinaan käytiin Someron ja Kosken puolel-

lakin. Someroläisiä oli rajan läheisyydestä enemmän, ja Perttulan nuoret saivat vastavuoroitukseksi joukkoseuraa Someron nuorisosta. Joukossa kulkien oli rauhallista, mutta jos joku yksityinen rajantakainen poika pyrki tyttöjen seuraan, niin siinä tuppasi aina kiusanteko esille. Vanhemmalta ajalta kerrotaan, että kun Suur-Tammelan ja Someron rajan jossakin kohdassa eräs tällainen yksityinen poika pyrki tyttöjen seuraan, niin salassa sitä seurattiin ja kuunneltiin. Seuraavana aamuna oli poikajoukolla kiusottelevan hauskaa matkiessaan: — Päästäkää nyt sisäl! En mää ol' huttumpii poikkii, mul on kello kans ja pappan' antaa torpan syksyt, niin mää tarvitten emännän kans!

Varhemmin oli nuorten kokoontuessa vallalla piirileikit seuran ratoksi, mutta myöhemmin haluttiin tanssia ja torppien isänniltä pyydettiin riihenluuva tanssihuoneeksi. Kedolla tanssiminen ei ollut haluttua.

Viime vuosisadan lopulla rakentelivat talot niittypirtteja kortteerin tarpeeksi, esim. Mattila Mieroon ja Papali Ruokosuolle. Papalin niittupirtti oli kotoa siirretty vanha »vähä-tupa», mikä oli ollut aikoinaan sotilaiden yhteisasunto n.s. sotilaiden kortteerausaikoina. Tämän tähden sai niittupirtti kantaa kasarmi-nimeä.

Lauantai-ilta muodostui erittäin eloisaksi, kun kahdeksan talon ja vielä useamman torpan väki palasi kotiin, toisia lopun kanssa ja toisia vain sunnuntain rauhaa viettämään. Hevosmiehillä oli aina jonkinmoinen kiusanhalu jalanmatkaaville. Vaikka olikin niitulta lähtiessä sovittu, kenen hevosella kukin pääsisi ja niin riennetty oikopolkuja pitkin maantien viereen odottelemaan hevosmiesten saapumista, niin monasti hevosmiehet ajoivat niin kiivasta vauhtia, ettei vain ketään olisi voinut kärryille hypätä. Pojat tällaisesta kimpaantuivat, ja puolittaista juoksua riennettiin kotia kohden oikomatkaa ja joskus ehtivät juoda kahvin ja vielä suoriutuivat saunastakin, ennenkuin hevosmiehet kotiin ehtivät.

Heinäntekoaika kaukaniitulla antoi ainakin nuorisolle niin paljon vaikutteita ja mielentyydytystä, että lähin seuraava aika elettiin vain niiden elämysten muistoissa.

Forssan Lehdessä 21. 7. —30.

Historiallinen lato hävitetty Humppilassa.

Humppilassa on ennen asunut laajalti tunnettuja voimamiehiä. Väkevin ja samalla kuuluisin niistä oli Huhtaan kylässä elänyt Eskolan lampuoditilan isäntä Juho Jaakonpoika, kuollut toukokuun 28 p:nä v. 1868 64 vuoden ikäisenä. »Tämän suuren voimamiehen muistona on Huhtaan kylässä seppä Anton Sainion talon kohdalla viime talveen asti säilynyt lato, joka oli pakko esivallan toimesta hävittää juhlalliselta paikaltaan. Muistomerkki sattui nimittäin sijaitsemaan valtamaantien vieressä sellaisella kohdalla, jossa viranomaiset määräsivät tehtäväksi tien suoristuksen. Lato oli tiellä, joten ei auttanut muu kuin purkaa ja siirtää voimamiehen tuomat kivet ja hirret pois, että nykyaikaiset kulkuneuvot pääsevät suorempaan kiitämään vinhassa vauhdissaan.

Tämä hävitetty muistomerkki oli melkoisen suuri ja rakennettu komeista hirsistä. Pituutta oli nimittäin seitsemän ja puoli metriä sekä leveyttä kuusi ja puoli. Korkeutta oli 14 hirsikertaa sekä päädyissä 18. Neliömäisen oviaukon suuruus oli 1,10 mtr., siis aika pieni suurta miestä varten. Ovena siinä oli kolme lautaa, jotka puutapeilla olivat toisiinsa liitetyt. Puulukkokin oli vielä virassaan, samoin kattotuohet. Olkikatto kyllä oli jo nykyaikaista työtä.

Lato sijaitsi ennen vähän matkan päässä Eskolan talon nurkilla, mutta sitten eräänä päivänä pälkähti isännän päähän siirtää rakennus kauvemmaksi talosta. Yhtenä päivänä voimamies tämän siirron suoritti ilman hevosien, härkien tai muitten ihmisten apua. Ne suuret, yli metrin pitkät kivetkin, jotka olivat ladon etelänpuoleisessa päässä alushirren alla, oli hän kantanut kainalossaan. Hirret kantoi Juha olallaan, isompia kaksi ja pienempiä kolme kerrallaan. Kun purkajat talvella vääntelivät näitä kiviä hevosen rekeen, niin olivat tuumailleen: »pitäisihän meidän saada kivet pois kangilla ja hevosilla, koska kerran ne on inmisvoimalla tähän tuotu.» Vääntelemistä niistä olikin tavallisille miehille.

Ladon rakennusaineista on parhaimmat vielä käytetty kaluliiteriä laitettaessa.

Kuten kuvasta näkyy, oli ladon julkisivu Huhtaan kylän ilmoitustauluna.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 25. 8. —30.

Vanhan ajan karjataikoja.

Karjanhoito on kauan ollut kansamme pääelinkeinoja. Näin ollen ei ole mikään ihme, että siihen on liittynyt runsaasti erilaatuisia taikoja, joilla koetettiin hankkia karjaonnea ja samalla suojella kotieläimiä vaaroilta. Esitän tässä muutamia Humppilassa ja sen naapuripitäjissä yleisemmin tunnettuja karjataikoja.

Kun karja ensi kerran keväällä laskettiin laitumelle, oli se varsin tärkeä toimitus. Silloin ei mitenkään saanut unohtaa eräitä temppuja ja taikoja, jos mieli karjansa saada säilymään kesän aikana. Niinpä oli sellainenkin tapa, että parhaimman lehmän kaulaan ripustettiin karhunhammas, jolloin koko karja sai olla kontiolta rauhassa. 15 vuotta takaperin sain talteen tällaisen hampaan, joka oli 60 vuotta säilynyt Koiviston kylässä itsellisen leskellä Maija Juhalalla. Hän oli vuorostaan esineen saanut isoäidiltään, jonka isä kuului olleen mainehikas tietäjä ja eläinten parantaja. Samanlaisen, kauniilla reiällä varustetun karhunhampaan olen myöskin saanut Keski-Pohjanmaalta, jossa sitä käytettiin ristimättömän lapsen kaulassa, ettei piru vienyt pienokaista. Sielläpäin ei taas tiedetty sellaista käytetyn karjan suojaamiseksi metsän pedoilta.

Yleinen tapa oli sekin, että navetan eteen maahan piirrettiin risti, jonka ylitse jokainen eläin joutui astumaan, sillä seurauksella, etteivät kateelliset ihmiset eivätkä pedot voineet niitä vahinkoittaa.

Loitsuja oli useita, joita sinä päivänä karjalle lausuttiin. Esim. karhuja vastaan tehosi seuraava:

»Mettän poika, mettän piika,
mettän kuuluisa kuningas.
Mene sinne, kun mä käsken,
Lapin lasten valkialle,
pohjan pimeille perukoille,
ahosille vesattomille,
vielä sitäkin kauemmas,
kus' ei kulje karjan kynsi,
eikä vaella hevosen varsa.
Lukku suuhus, lukku hampaisiis,
lukku keskelle kitaas.
Väännän pannan pihlajaisen,
jos ei kestä pihlajainen,
teen raurasta paremman,
ettes murra mullikoita,

etkä karjan kävijöitä,
suviöistä talviöihin.
Anna rauha raavahille,
sontareisille sovinto
varsoillekkin vapaa vuosi,
hevosille iso perintö.»

Susia varten oli varattuna seuraavat sanat:

»Susi, susi villahäntä,
mene tuonne tuorohäntä
pohjan pimeille perille,
kuhun ei kuulu kukon laulu,
eikä paimenten pauhu.
Ikälukko suullesi,
toinen kieles kantimiin
ettes eläimiäni haaskaa
karjaani kurja tuhoa.»

Muita karjan pahentajia vastaan tehosivat seuraavat sanat:

»Tulkaa metsän pienet piikasetkin,
karjaani kaitsemaan,
hoitamaan ja ruokkimaan
kaikesta pahasta varjeleen
ja kotia jälleen saattamaan.»

Jos karjan omistajalla oli syytä epäillä, että hänen eläimiänsä oli kateellinen pahentanut, haki hän tietäjän, joka otti suoloja astiaan lausuen näin kuuluvan kateen luvun:

»Jos karjaa on joku karehtinut, ahnehtinut ja kateelliseksi kattellut, tai noitunut tai jotain pahaa ajatellut viattoman karjan päälle kateella kielellä, kateella mielellä, olkoon suu kuin ammun suu, p—a kiäleen, sora suoleen, leppänen lastu leukoihin.»

Loitsun saaneet suolat annettiin heti karjan syödä.

Karja saatiin koko kesän joka ilta tulemaan kiltisti kotiin, kun otettiin kellokaslehmän kello, johon pantiin sen niskakarvoja, sekä suolaa ja vettä. Kotiveräjällä annettiin sitten kunkin lehmän maistaa tuota kellossa olevaa vettä. Tästä oli vielä sekin etu, etteivät lehmät eksyneet metsään. Samoin ei myöskään eksymistä tarvinnut pelätä, jos lehmät yksi kerrallaan kolmasti talutettiin navetan lähellä olevan maakiven ympäri myötäpäivään.

Jos taloon ostettiin uusi lehmä, annettiin sen juoda omaa maitoansa silloin, kun ensimmäinen lypsy toimitettiin. Lehmän juodessa piti myöskin lausua loihtusanat, mutta henkilöt, jotka tämän ovat kertoneet, eivät niitä muistaneet.

Hyvää maito-onnea toivotettiin sanoilla:

»Heru, heru lehmäseni, laske maitos nännän päähän.»

Karjaa metsästä etsittäessä syljettiin kämmenelle, lyötiin sen päälle toisella kämmenellä ja lausuttiin:

»Pirun pussit pihtiin,
rohtimia rakkoon,
jos sanoo missä mun lehmäni on.»

Minnekkä päin sylkeä enemmän lensi, sieltäpäin karja löytyi.

Kun lehmä makasi metsässä, eikä ottanut lähteäksensä kotiinpäin, tuli astua sen vasemmalle kantapäälle ja sanoa:

»Seuraa sinä sarvipää minua.
niinkuin piru lautamiestä.»

Vanhan kansan muistissa on vielä lehmäin »letty», jota sanaa nuori polvi ei enää tunne. Lehmässä kerrottiin olevan »letty» silloin kun se ajettui ja rupesi vapisemaan. Tätä tautia vastaan oli olemassa erikoiset letyn sanat:

»Jos sinä letty lensit lehmään kerran
minä sinuun kaks',
jos sinä letty lensit lehmään kaks',
minä sinuun kolme,
jos sinä letty lensit lehmään kolme,
minä sinuun neljä,
jos sinä letty lensit lehmään neljä,
minä sinuun viis,
jos sinä letty lensit lehmään viis,
minä sinuun kuus,
jos sinä letty lensit lehmään kuus,
minä sinuun seitsemän,
jos sinä letty lensit lehmään seitsemän,
minä sinuun kahreksan,
jos sinä letty lensit lehmään kahreksan,
minä sinuun yhreksän.

Kun nämä sanat tällä tavalla lausui yhdeksään kertaan perättäin, parani lehmä taudistaan.

Vanhan ajan ihmisilla oli kaikkialla Lounais-Hämeessä se käsitys, että jos eläimiä, varsinkin hevosta, syötettiin pelkällä silpulla, niin siitä seurasi »ähky». Senkin poistamiseksi löytyi kuitenkin oiva keino. Piti ottaa pyhänä rasvattu kenkä, lyödä sillä kolmasti eläintä selkään ja sanoa joka kerta: »Nouse ja seiso niinkuin se miäs helvetisä, joka pyhänä kenkiääs rasvaa».

Käärmeen pistoa vastaan tehosi lehmässä parhaiten se, että annettiin sille keitettyä maitoa, jota oli sekoitettu puukolla ja keittäessä pidetty padassa koko ajan yhdeksän kuparista rahaa. Juottaessa tuli sanoa: »Mato musta manahinen, pure terästä, älä maidon antajaa».

Hyvä vasikkaonni saatiin, jos lehmän palatessa sonnin luota emäntä löi uuniluudalla kolmasti selkään sanoen:

»Anna mulle kaunis vasikka,
kelpaa mulle sonnimullikin.
Anna mulle sata sarven kantajaa,
tuhannen maidon antajaa.
Vie tuonne toiseen taloon
yksi sarven kantaja,
yksi maidon antaja,
taikka sonnimullikka.»

Äsken syntynyttä vasikkaa juotettiin astiasta, jonka pohjalla oli emännän vanha sukka. Juottaessa piti sanoa:

»Juo juomas, syö ruokas
kaiken karjan kanssa.»

Hyvää karjaonnea antoi sekin, kun paimen kastettiin vedellä sen jälkeen, kun hän oli ensi kerran ajanut karjan kodiin.

Mentäessä toiseen kylään karjan ostoon tuli lähteissä sekoittaa kotona hiilustaa rautaisella hiilihangolla ja sanoa: »Päin isännät, päin emännät, selin kissat, selin koirat.»

Kun eläin oli myyty ja sitä lähdettiin kuljettamaan uuteen paikkaan, piti emännän nykäistä ristiluilta kolme kertaa karvoja ja sanoa:

»Onnes minulle, onnes taloon, tänne sukus ja syntys jääköön.»

Voin onnea haluttaessa pistettiin kirnunmäntä toisen talon navetan akkunasta sisälle ja sanottiin:

»Voi mulle, piimä sulle.»

Lammas antoi hyvää villaonnea, jos emäntä keritsemästä päästyänsä kiersi kolmasti saksien kanssa sen ympäri sanoen:

»Saareen syömään,
mereen juomaan,
villavuori vastaas tulkoon.»

Keritsevä emäntä tapasi myöskin sanoa:

»Keritten, keritten kerkkostani,
kahren pualen lammastani,
surelle annan sukkavillat,
karhulle kankaankuteet,
kateelle purevat luteet,
mörkö, se villoja se.»

Jos sika oli huono syömään, pidettiin varalla milloin taloon sattui tulemaan sellainen kerjäläisäijä, jolla oli keppi. Kerjäläisen syödessä otti emäntä salaa kepin, sekoitti sillä sian ruokaa, sanoen sialle:

»Hae ruokas, niinkuin toi köppi.»

Pahentaessa toisen karjaonnea tuli pitkäperjantain vastaisena yönä mennä hänen navettaansa, leikata siellä jokaiselta eläimeltä muutamia karvoja niskasta, leuasta ja lapojen kohdalta sekä panna nämä karvat pussiin ja asettaa ne omaan navettaansa oven yläpuolelle. Näin siirtyi onni omalle karjalle, jota vastoin toisen karja pilaantui monella tavalla: esim. eivät antaneet enää maitoa, niinkuin ennen, sairautta tuli karjaan, madot rupesivat pistämään, mara vaivamaan, karhut repimään kuoliaaksi, vieläpä salamakin tappamaan.

Kontio ärsytettiin vihamiehen karjalle seuraavilla manaussanoilla:

»Nouse mettästä vihanen elävä,
pure puuta, pure maata,
pure sitä, kun mä käsken,
älä sitä, kun mä kiällän.
Mene pois mailman ääriin
älä täällä häntääs huiski.
Tule sitte, kun mä käsken,
tule sitte likemmäksi,
pure vasta uurestansa,
revi sen karjalaumaa,
joka on mun vihottannu,
miäleni pahaks' saattanut.
Sinä voit sen sovittaa,
vihan poijes hävittää.»

Muuan toinen loihtu kuului näin:

»Nouse karhu kankahilta,
vihainen kissa piilostasi,
suolta suolensyöjä,
pistä paistit poskehesi
sen karjasta, joka on mun vihottanut.»

Lähimmäisen karjaonnea tahdottiin pilata näilläkin loihtusanoilla:

»Hevonen siltä kaatukoon
parhaalla kynnön ajalla,
lehmä siltä ehtyköön
parhaalla lypsyn ajalla,
lammas siltä kuolkoon
parhaalla pakkasen ajalla.»

Eräitä edelläkerrottuja taikoja käyttivät jotkut vanhat ihmiset vielä 30—40 vuotta takaperin.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 24. 9. —30.

Edellä mainittuja karjataikoja ovat kertoneet vuosina 1900—05 Humppilassa seuraavat henkilöt: Torppari Tuomo Palomäki Huhtaan kylästä, itsellisen vaimot Maija Vallin ja Maija Juhola sekä eläinten parantaja itsellismies Joose Hilden Koiviston kylästä.

Meneitten aikojen merkkimiehiä Humppilassa.

Viime kesäkuun 14 p:nä oli kulunut seitsemän vuotta siitä, kun Humppilan maataviljelevä väestö menetti kuoleman kautta kykenevän eturivin miehen, maanviljelijä Albert Mikkolan. Samalla kadotti kunta uutteran toimimiehen, joka monella tavalla oli tehnyt työtä kunnan yhteisen edun eteen.

Juho Albert Heikinpoika Mikkola syntyi tammikuun 27 p:nä v. 1870 Humppilan Mikkolassa. Vanhemmat olivat Ulriika Heikintytär, synt. 3. 5. 1837, kuollut 16. 2. 1903 ja Heikki Juho Antinpoika, synt. 4. 2. 1828, kuollut 16. 9. 1887. Pojan koulunkäynti lapsena rajoittui vain pelkkään kansakouluun, joka kyllä oli hyvä avu silloisina aikoina, jolloin vain harvat maalaiskylien lapset pääsivät osallisiksi tästäkään oppimäärästä. Mutta opinhaluisena oli hänellä kyllä myöhemmin tilaisuutta itseopiskelun kautta kartuttaa henkistä pääomaansa. Koti oli nimittäin varakas, joten sai hyvästi kirjallisuutta hankituksi. Itseopiskelun kautta kehittyikin hänestä mies, joka omasi laajat tietomäärät ei ainoastaan maatalouden alalta vaan muistakin yhteiskunnallisista kysymyksistä. Albert Mikkolasta tuli toimelias isäntä, jonka aikana talossa viljelysmaat tuntuvasti laajenivat, rakennukset saatettiin hyvään kuntoon ja maanviljelyskalusto aikaansa vastaavalle tasolle. Mikkolan tilan viljelysmaat ovat nykyisin 116 ha.

Kunnan historiassa on kerrottu ja sanomalehdissäkin usein selostettu, mitenkä Humppilan maataomistavan luokan varakkaampi väestö yltäkylläisyydessään on ollut henkisesti kuollutta kansaa, joka ei ole harrastanut mitään aatteellisia pyrintöjä. Tässä ei sovi ryhtyä selvittelemään, mistä on johtunut tuo välinpitämättömyys. Tahdon vain todeta, että ainakin Albert Mikkola oli sellainen mies, joka harrasti eräitä aatteellisiakin asioita. Erikoisesti mainittakoon ensin hänen musikaaliset harrastuksensa. Torvisoitto kuului Mikkolan lempiharrastuksiin. Hän omasi musikaalisen korvan, mutta

ei ollut laulaja. Siksipä Humppilan torvisoittokunnat saivat hänestä innokkaan jäsenen. Viime vuosisadan lopussa ja tämän alkupuolella toimi Humppilassa pitkät ajat hyvä soittokunta, joka lukuisissa juhlissa ja iltamissa avusti ohjelmia. Sen edustavia voimia oli kaiken aikaa Mikkolakin, samoinkuin myöhemmin suojeluskunnan soittokunnassakin. Pitäjän kulttuuriharrastuksiin kuului hänen mielestään välttämättä myöskin hyvä soittokunta, siksipä hän niissä aina niin mielellään ja innolla toimi. Häneen koski syvästi, jos soittokunnasta poistui joku jäsen kuoleman tai poismuuton takia. »Voi, voi, mistä nyt taas saadaan toinen tilalle», askaroi hänellä mielessä murheellinen kysymys. Ken näki Mikkolan Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlilla, sai panna merkille, mitenkä suurella innostuksella hän seurasi soittoesityksiä. Huomasi, ettei mies saapunut juhlille vain pelkän huvin vuoksi, vaan siinä oli todella musikaaliset harrastukset innoittajana. Hänen suurta rakkauttaan musiikkiin kuvaa hyvästi seuraavakin tapaus. Hän oli käymässä Helsingissä ja aikoi juuri lähteä kotimatkalle, kun sattumalta tapasin miehen kadulla. Koetin toimittaa häntä lykkäämään matkansa huomiseen, että voisi illalla olla mukana suuressa isänmaallisessa juhlassa. Kiirettä tuntui olevan, ettei mitenkään jouda jäämään. Mutta kun näytin ohjelmasta, että juhlassa esiintyy A. Apostolin kuuluisa soittokunta, niin se naula

Maanviljelijä Albert Mikkola.

veti. Sillä onnistuneessa juhlassa saatiin kuulla valtava »Porilaisten marssi» sekä muitakin kappaleita hyvästi esitettynä. Soiton tenhoisat säveleet olivat tehneet musikaaliseen mieheen niin syvän vaikutuksen, että hän vielä seuraavana aamunakin sanoi majapaikassamme: »Kunpa saisin joka viikko kuulla sellaista musiikkia». Kasvot loisti tyytyväisyydestä kun vakuutti, että kannatti jäädä niin arvokkaaseen juhlaan.

Jouhiorkesterin esitykset olivat Mikkolalle myöskin suurta nautintoa, sillä hän itsekin soitti viulua »kotitarpeeksi», kuten leikillisesti tapasi sanoa.

Useissa pitäjän valistusjärjestöissä oli Albert Mikkola jäsenenä valittaen sitä, ettei muka osannut millään muulla tavoin ohjelmaa avustaa kuin soitolla. Kertoi

omaavansa suurissa seuroissa ujon luonteen ja kankean kielen, joka panee esteet muulle esiintymiselle. Mikkola antoi täyden tunnustuksen aatteellisessa hengessä toimiville edistysseuroille, käyden ahkeraan iltamissa ja kokouksissa. Hän ei esim. itse ollut mikään raittiusmies, mutta moneen kertaan kuultiin hänen vakuuttavasti lausuvan, että raittiusseura on pitäjässä varsin tarpeellinen olemassa suojellakseen nousevaa sukupolvea enään joutumasta juomatavan orjuuteen.

Kunnallisissa asioissa puuhaili Albert Mikkola aikoinaan paljonkin, joten hänestä kehittyi pitäjän kyvykkäimpiä kunnallismiehiä. Niinpä valittiin hän v. 1901 kolmivuotiskaudeksi kunnallislautakunnan esimieheksi, jossa toimessa tasapuolisuutensa vuoksi saavutti kuntalaisten suosion ja luottamuksen. Ensimäiseen kunnanvaltuustoon Mikkola valittiin 18. 9. 1915. Sittemmin oli hän sen puheenjohtajanakin 13. 8. 1918—31. 12. 1918. Kunnan säästöpankin aloittaessa toimintansa 28. 11. 1903 kuului Mikkola sen ensimäiseen hallitukseen. Siinä toimessa joutui hän olemaan muutamaa kuukautta vaille 20 vuotta. Edellisten lisäksi toimi Mikkola kansakoulun johtokunnassa, verotus- ja tutkijalautakunnissa, tilintarkastajana, elintarvelautakunnassa, suojeluskunnassa j.n.e. Kirkollisista luottamustoimista mainittakoon kirkonisännöitsijän tärkeä virka.

Albert Mikkola oli suoraluontoinen suomalainen, joka ei kärsinyt petosta eikä vilppiä. Hän oli iloinen, toverillinen ja antoi tarvitsevalle mielellään apuaan. Kotinsa oli avoin ja vieraanvarainen. Hän oli patrioottti, joka tahtoi kohottaa kotipitäjänsä arvoa. Ulkonaiselta olemukseltaan ja käytökseltään muistutti Mikkola paremmin sivistynyttä aatelismiestä kuin hämäläistä talonpoikaa.

V. 1908 maalisk. 15 p. solmi Albert Mikkola avioliiton neiti Hulda Emilia Tuamalan kanssa, kotoisin Orimattilan Tönnön kylästä. Avioliitosta syntyi kaksi tytärtä.

Toimeliaan miehen elämänlanka katkesi inhimillisesti nähden liian varhain. Hän sai ensin ankaran keuhkokuumeen, josta kuitenkin näytti ensin toipuvan, mutta sitten tuli verenvuoto aivoihin ja halvaus, päättyen kuolemaan kaksi viikkoa kestäneen sairauden jälkeen kesäk. 14 p:nä v. 1923.

Saman kuun 30 p. kätkettiin vainajan tomu haudan poveen juhlallisin menoin. Monet muistopuheet sekä seppelten paljous järjestöiltä ja yksityisiltä todistivat elävästi kuinka suosittu vainaja oli laajoissa piireissä. Tunnustettiin, että maaemo oli sulkenut syliinsä miehen, jota suurella kaipauksella muistellaan.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 6. 10. —30.

Ihmeellinen rukki.

(Pieniä piirtoja Liesjärvellä eläneestä sokeasta kansanmiehestä Heikki Kanteluksesta.)

Olinpa kuullut Liesjärvellä joskus kylillä käydessäni juttuja ja kaskuja »Kanteluksen Heikistä», joka tuntui olleen tavallisuudesta poikkeava, muita erikoisempi kansanmies. Tätä erikoisuutta oli omiaan lisäämään hänen sokeutensa, jonka hän oli puolen vuoden vanhana saanut siten, että hänen silmiinsä oli tullut n.s. »lento», eräänlainen silmäsärky, joka riisti kokonaan hänen näkönsä. Se että Heikki jo pienestä pitäen joutui eristetyksi kaikesta siitä, mikä näkevien elämälle antaa viehätyksen ja sisällön, tuntuu surulliselta, mutta tätä sokeutta hän sai kiittää siitä erikoislaatuisesta taitavuudesta ja kätevyydestä, jollaista moni näkevä saattaa kadehtia ja josta hän oli tullut kuuluksi laajalti kautta kulmakunnan.

Heikki syntyi Liesjärvellä Kanteluksen töllissä tammikuun 12 päivänä 1832, joten hänen syntymästään on kulunut lähemmä sata vuotta. Hänen isänsä Penna oli köyhä poika, joka paimensi karjaa Liesjärven Juuriniemessä. Aikuiseksi tultuaan isä-Penna rakensi Kantelukseen itselleen töllin vanhasta riihestä, joka sittemmin purettiin ja josta tehtiin asuinrakennus, jossa oli vain yksi huone. Heikin äiti Maija-Leena oli kotoisin Hunsalan Huitilta, talontytär. Köyhienvuosien jälkeen kuolivat Heikin molemmat vanhemmat, ja Heikki asui monta vuotta aivan yksin kotitöllissään, johon toisiksi asukkaiksi tuli hänen isänsä sisarentytär Eufrosiina eli Siina, joka oli naimisissa Vihtori Ahlstenin kanssa. Töllissä oli ainoastaan yksi ikkuna itäänpäin ja katto oli niin matalalla, että siihen ulottui aivan hyvin käsin. Ovinurkassa oli sorvi, joka Heikin elämässä sittemmin tuli hyvin tärkeäksi tekijäksi. Sillä hän sorvaili puukuppeja, piipunpesiä, keinutuoleja, puisia lautasia, aisannuppeja, rukinpuolia ja rukkeja, joita hän teki yli kahdenkymmenen. Nämä rukit olivat mitä taidokkaimmin tehtyjä ja varmasti olisivat olleet kunniaksi kenelle hyvänsä näkevällekin käsityöläiselle. Näitä rukkeja on vielä

Liesjärvellä kolme kappaletta: Rautasella, Mäntylässä ja Kanteluksessa, ja sivumennen sanoen yksi näistä rukeista on antanut aiheen tämän kirjoituksen syntymiseen.

Eräänä hämyisenä ehtoona istuessani Mäntylän pirtissä, kiintyi huomioni seinävierustalla seisovaan rukkiin, joka ensi silmäyksellä oli minusta niinkuin muutkin ennen näkemäni rukit, mutta kun sain tietää, että se oli sokean Heikin sorvaama, kasvoi sen arvo mielessäni suuresti ja lopuksi se tuntui minusta aivan ihmeelliseltä. Sokean Heikin kuva alkoi kangastella mielikuvituksessani, ja lopuksi ei auttanut muu kuin poiketa Siinan pakinoille, ja häneltä sitten sainkin kuulla kaiken sen, minkä nyt tässä koetan parhaani mukaan toistaa. Siinan koruttomasti kertoellessa Heikin elämästä, töistä ja toimista, tuntui minusta kuin olisin kuunnellut hiljaista saarnaa, jonka ydin ja opetus oli se, että ihminen, jolle on annettu täydet jäsenet ja kyky niitä käyttää, tulisi hoitaa saamansa leiviskää hyvin ja käyttää taitojaan ja tietojaan Jumalan kunniaksi ja lähimmäistensä onneksi. Kuunnellessani Siinan tarinointia räiskyvän takkavalkean luodessa loistoaan pirtin seinämille tunsin itseni viheliäiseksi madoksi, kun kuulin kuinka tyytyväinen ja iloinen sokea Heikki oli kaikissa vaiheissa ollut.

Mutta palaanpa jälleen Heikkiin itseensä ja hänen toimiinsa, jotka ovat tämän kertomuksen kululle tärkeämpiä. Heikin tekemät rukit olivat erittäin haluttuja ja hyvässä maineessa kestävyytensä ja hyvän laatunsa vuoksi. Kulkeutuipa niitä aina Venäjälle asti. Kotimaassa hän teki niitä useille arvohenkilöille m.m. Porvoon piispan rouvalle Hornborgille. (Piispa asui näihin aikoihin Liesjärvellä Harjun kartanossa). Siinä rukissa oli luiset nupit. — Heikin peukalo oli osunut oikeaan paikkaan, sillä hänen kätevyytensä ei antanut toivomiselle varaa. Silmien sokeus ei estänyt hänen työskentelyään juuri lainkaan, sillä hän ei ollut riippuvainen mistään valaistuslaitteista, vaan hän saattoi tehdä työtä milloin parhaaksi näki ja sattui oikein työtuulelle. Itse hän sorvasi Aleksanteri Rautasen hänelle takomat nukka- ja veiviraudat. Itse hän myös hioi veitsensä, kirveensä, viikatteensa ja sirppinsä. Tahkosipa hän näkevillekin sirppejä ja viikatteita. Sanoi: »Kus kierrät vaan, niin kyllä minä tahkoon.»

Heikin kuulocistit olivat erikoisen tarkat niinkuin sokeilla yleensä, ja sitäpaitsi hän tuntui omaavan jonkinlaisen »kuudennen aistin» jonka avulla hän saattoi esim. jo matkan takaa tuntea jonkun ihmisen läsnäolon. Saattoipa hän ohjata näkeviä siinä missä näiden aistit eivät näyttäneet toimivan täysin tyydyttävästi ja tarkasti. Kerran esim. Heikki oli pikkupoikana ollessaan Rautasen kanssa leikittelemässä tuvan lähettyvillä. Silloin huutaa Heikki leikkitoverilleen: »Katto, ettei kärme sua pure!» Toinen, jolla ei ollut aavistustakaan käärmeen läheisyydestä, kysyi: »Missäs se kärme on?» Heikki vastasi: »Älä tu tästä kiven vierestä, me tosta kauempaa!» Ker-

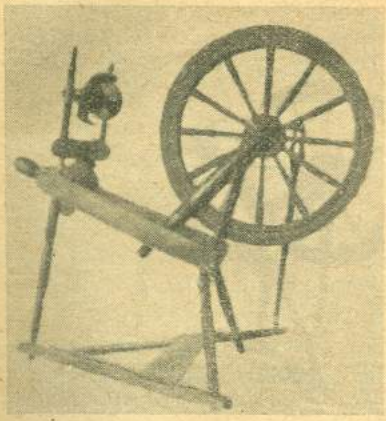

Kanteluksen Heikin rukki.

ran myöhemmin sattui toinen samanlainen tapaus. Heikki, joka oli tullut Kanteluksesta Juuriniemeen, oli matkallaan kuullut sihinää tiepuolesta. Hän päätteli sen käärmeen aikaansaamaksi ja kehoitti Oskari Ahlstenia tappamaan sen ja neuvoi tälle vielä paikankin, jossa käärmeen piti olla. Kun Oskari meni neuvotulle paikalle, oli kuin olikin siellä käärme, jonka hän heti armotta tappoi. Heikin aistit olivat erehtymättömät, ja häntä oli näkevienkin vaikea missään suhteessa petkuttaa. Usein nuoret miehet koettelivat Heikkiä menemällä piiloon, mutta kyllä Heikki aina tiesi missä piiloittelija oli. Kerran nuoret miehet asettivat Heikin eteen tielle puun poikittain. Kun Heikki tuli keppeinensä, niin hän pysähtyi jonkun matkaa puusta ja sanoi, että siinä on puu, vaikka hän ei ollut kepillään eikä jaloillaan siihen koskenutkaan. Puu vietiin uudelleen Heikin eteen vähän kauemmaksi, ja taas uudistui sama temppu vielä kahdesti, ja joka kerta tiesi Heikki senkin, että puu oli sama, joka oli ollut hänen edessään jo aikaisemminkin. Jos joku oli piiloutunut huoneeseen, tiesi Heikki sen kyllä ja sanoi: »Mitäs siellä teet?» Vaikka kuinka hiljaa olisi joku seisonut paikallaan Heikin tullessa lähelle, huomasi Heikki sen heti ja sanoi: »Mitäs siinä nyt kuuntelet?» Usein nuoret pojat tahtoivat tehdä hänelle kujeita ja asettuivat Heikin tullessa pitkälleen tielle, että hän kompastuisi, mutta Heikki tiesi jo jonkun matkan päästä, että siinä oli joku ja sanoi: »Eiks o parempaa makauspaikkaa, kun on siihen täytyny oikasta?»

Heikin vaistojen tarkkuutta osoittaa erinomaisesti sekin, että hän saattoi soutaa Liesjärvellä aivan yksin ja erehtymättömästi osata aina eräälle järvessä olevalle kivelle, jota sanottiin »Heikin kiveksi». Tuulen suunnasta hän osasi aina erehtymättömästi määrätä oman suuntansa soutaessaan. Parhaat kalapaikat hän tiesi ja neuvoipa niitä näkevillekin. Kalaonni oli hänellä aina hyvä, niin ettei edes mätäkuussa hänen tarvinnut kalavaleisiin turvautua niinkuin muut huonompionniset kalamiehet. Saamansa kalat söi Heikki aina ruotoineen päivineen. Jokapäiväisiä askareitaan suorittaessaan Heikki joutui tekemään sellaisia taitotemppuja, jotka olisivat näkevienkin tekeminä hämmästyttäviä. Mitä muuta voitaisiin sanoa esim. siitä, että hän hakkasi itse tarvitsemansa polttopuutkin, joka tapahtui si-

ten, että hän pani vasemman kätensä sormet haralleen »klapin» päälle ja löi sitten sormien väliin, niin että puu halkesi niinkuin pitikin. Tämän hän suoritti istuvassa asennossa. Samoin hän niitti heiniä sirpillä istuen maassa ja piti vasenta kättään ojossa ja sen alitse löi kertaakaan haavoittamatta itseään. Näin hän vain niitteli taitavasti, siirsi »selänpäätä» uuteen paikkaan, ojensi kätensä ja löi.

Heikki osasi myös eroittaa päivän yöstä kenenkään siinä häntä auttamatta. Ilmoja hän ennusteli jokseenkin tarkalleen, mutta saattoi toisinaan erehtyäkin ennustuksissaan, kuten kerran, jolloin hän sanoi: »Kyllä he nyt kylvävät, mutta eivät taida sirppiä tarvita.» Yleensä hänen ennustuksensa pitivät kutinsa, joten Heikiltä usein tiedusteltiin »tulevia päiviä» melkein niinkuin kreikkalaiset Delfoin oraakkelilta, jos saan leikilläni tehdä tämän vertauksen, joka ehkä hieman ontuu niinkuin vertaukset yleensä. Heikki ennusti myös jyvävuoden siten, että sivell tähkää käsillään ja sen perusteella sanoi, millainen sato tulee. Me muut kuolevaiset katsomme lämpömittaria silloin, kun haluamme tietää paljonko asteita on ulkona, mutta Heikki ei tarvinnut sellaisia laitoksia. Kun esim. töllin ovi oli härmässä sisäpuolelta, niin että saranat ja lukkokin olivat kuurassa, sanoi Heikki, että ulkona on 20:n asteen pakkanen, mikä pitikin paikkansa. Kelloa ei hänen tarvinnut myöskään muilta kysyä, vaan hän sai ajan kulusta selvän sivelemällä töllin seinällä riippuvaa kelloa. Tämän kellon, joka oli »taalalaismallinen», oli Heikin isä aikoinaan tehnyt puusta. Siinä oli metalliset rattaat, santapussit painona ja tavallisista pellavista väännetty »nyöri», jolla se vedettiin käyntiin. Heikkiä varten oli kellon tauluun pantu messinkikamman piit siten, että joka toinen pii oli taulun päällä, taulun tasossa ja joka toinen kellon sivussa. Näitä piitä ja viisareita koettelemalla Heikki sitten osasi sanoa kellomäärän. Mainittu kello jou' ' H:n kuoltua tunnetulle liesjärveläiselle merkkimiehelle Aleksanteri Rautaselle, joka sen osti H:n huutokaupasta. Valitettavasti on tämä eriskummallinen ja arvokas kello joutunut hukkateille.

Kaikissa edesottamuksissaan oli Heikki varsin omaperäinen, eikä hän tarvinnut näkevien apua edes niinkään paljon kuin monet näkevät, jotka saamattomina ja neuvottomina turvautuvat toisiin. Lakitta päin ja paljain jaloin kuljeskeli hän kesäisin metsässä kertaakaan eksymättä, etsi sieltä itse tarvepuunsa ja hakkasi ne. Tarmokas hän oli, ahkera ja uupumaton uurastaja, sellainen, josta moni meikäläinen voi ottaa esimerkkiä. Kerrankin Heikki oli hakannut tarvepuita itselleen ja jättänyt ne joksikin aikaa metsään. Sillä aikaa meni eräs naapuri Lintusyrjästä ja kaatoi kurillaan Heikin tarvepuiden päälle männyn, jonka alle ne peittyivät aivan piiloon. Kun Heikki palasi tarvepuitaan hakemaan, ei hän niitä heti löytänytkään, kun kaadettu mänty oli oksineen tiellä.

Mutta Heikki ei hellittänyt, vaan etsi niin kauan, että löysi puunsa latvan alta. — Hän oli kaikissa töissään luotettava ja tarkka, mitä osoittaa sekin, että hän sai yksin lämmittää kanteluksen riihet, ja sanotaan, ettei ollut ketään niin tarkkaa riihenlämmittäjää kuin Heikki. Kun riihi tapettiin, oli han mukana lyöden sitomia seinään. Omaperäinen oli Heikki, kuten sanottu. Ei hän turhia »kruusaillut». Ei hän liioin vaivautunut koskaan kiittämään, jos jotain annettiin, hymähti vain ja se riitti. Mutta kerran, kun naapuri oli antanut hänelle ryypyn hyvää viinaa, tapahtui se ihme, että Heikki suvaitsi kiittää.

Heikki oli hankkinut rukeista saamillaan rahoilla itselleen lehmän. Sen hän toisinaan toi tölliin sisälle ja lypsi sen omakätisesti. Lehmänsä ravinnosta hän piti hyvää huolta, syötti sille usein piimää, jonka joukkoon pani ruisjauhoja. Pitipä hän huolen voinkin kirnuamisesta, jonka Siina sitten nosti ylös kirnusta ja suolasi, Heikki itse möi voin.

Mutta Heikin harrastukset eivät rajoittuneet vain arkielämän aineellisiin asioihin, vaan oli hänellä »henkisiäkin harrastuksia». Luonnollisesti ei hän voinut itse mitään lukea, mutta isä ja äiti toimivat esilukijoina, ja näin oppi Heikki lyhyessä ajassa aapiskirjan ulkoa, ja sen hän lasketteli sellaisella taidolla, että moni laiska koulupoika olisi saanut hävetä sen kuullessaan. Heikki kävi ahkerasti lukusilla, istui aina papin vieressä ja vastaili joka kysymykseen, minkä papit esittivät. Elleivät muut muistaneet, niin pappi heti kysyi häneltä: »Muistaako Henrikki?» Ja Heikki muisti. Rovasti Granfeltin kuulustellessa Heikkiä osasi hän papin ihmeeksi kaikki oikein hyvin, paljon paremmin kuin monet näkevät. Heikin piti aina päästä lukusille, milloin niitä vain Liesjärvellä pidettiinkin. Niinpä hän oli mukana lukusilla Joensuussa, Lintumaalla, Niinimäessä, Iso-Herttualla, Vähä-Herttualla, Hevosojalla y.m. paikoissa. Hartaana hengessä ja totuudessa hän oli aina mukana. Näiltä lukusilla-käyntien ajoilta on vielä tallella Heikin saama ruotsinkielinen lukuseteli, joka on annettu torpparinpoika Henric Johan Benjamin Kandelukselle. Oikeassa yläsyrjässä on syntymäaika 12. 1. 1832 ja merkintä »Blind» = sokea. Vasemmassa yläkulmassa on aikamäärä 26. 2. 1840 ja sen jälkeen kirjaimet N. T. Tästä päättäen on Heikki siis ollut ensi kerran lukusilla 8-vuotiaana ja kirjaimet N. T. merkitsevät Tammelan kirkkoherraa Nils Tolpoa, jonka sanotaan saaneen virkansa venäläisen kreivi Buxhöwdenin ansiosta. (Kreivi B., joka Suomen sodan aikana oli majaillut Tolpon luona Hämeenlinnassa ja jota Tolpo oli runsaskätisesti ja vieraanvaraisesti kestinnyt, oli tästä palkkioksi hankkinut Tolpolle Tammelan kirkkoherran viran. Näin tarina, jonka todenperäisyydestä en mene takuuseen.) Lukusetelistä näemme vielä, että Tolpo on luettanut Heikkiä jälleen 8. 2. 1843 ja joku toinen, jonka nimikirjaimista en saa selvää, vielä 27. 2.

1844. Nämä kolme merkintää ovat siis kaikki »viran puolesta», mutta niinkuin edellä jo on mainittu, oli Heikki lukusilla useammin. Vielä näemme lukusetelin eri sarekkeista, että Heikiltä on kuulusteltu aapista, Lutherin katekismusta, synnintunnustusta ja huoneentaulua, joista kaikista hän on saanut sen aikuisilla krukseilla merkityt arvosanat »hyvä» ja »tyydyttävä».

Edessäni pöydällä on tätä kirjoittaessani kellastunut, ajan syövyttämä lukuseteli, joka vie ajatukseni siihen aikaan, jolloin »isä lampun osti», jolloin savuavien öljytuikkujen ja vieläpä päresoihtujen valossa salokylien kaukaisissa töllelssä ja matalissa majoissa uurastettiin tiedon alkeiden omistamiseksi. Muistuu mieleeni Agricolan säkeet

»Oppe nyt vanha ia noori
joilla ombi Sydhen toori
Jumalan keskyt ia mielen
iotca taidhat Somen kielen.»

Näitä säkeitä Heikki ei kai ole koskaan kuullut, mutta varmaan hän on suuressa tiedonjanossaan kipeästi tuntenut sen suuren puutoksen, jonka hänen sokeutensa hänelle aiheutti.

— — — —

Tähän päättyköön kirjoitukseni, jonka kautta tahdon jälkipolville säilyttää kuvan Kanteluksen sokeasta Heikistä, kärsivällisestä ja hyvästydämisesta uurastajasta, joka suotuisemmissa olosuhteissa olisi varmaan päässyt yhtä suuriin saavutuksiin kuin kautta maailman tunnetut sokeat Helen Keller ja mister Campbell, jotka ovat ponnistautuneet tiedon korkeimmille kukkuloille.

Forssan Lehdessä 20/10 ja 22/10—30.

Humppilan vanhankansan ruokia.

Entisinä aikoina käytettiin Humppilassa sellaisia ruokia, joita nuoremman polven emännät eivät enään valmista, mutta joista vanhat ihmiset tietävät kertoa. Siihen aikaan kun vanhukset olivat nuoria ei ruokatalous ollut niin monipuolinen kuin nykyään, jolloin keittiökasvit, puutarhamarjat, omenat, makaroonit ynnä lukuisat muut ainekset ovat tulleet rikastuttamaan ja vaihtelua antamaan »jokapäiväiselle leivällemme».

Mutta ovat sitä entisajan emännätkin osanneet monia eri ruokia valmistella, vaikka ei ollutkaan nykyajan ainevaraston rikkauksia käytettävänä, ei keittokirjoja satoine »resepteineen» eikä soppakouluja ja keittokursseja. Esitän eräitä ruokia, joilla ennen emännät väkeään ravitsivat. Muutamia niitä on vieläkin vähän käytännössä, mutta enimmät ovat joutuneet kokonaan unohduksiin.

Mohvi.

Maidosta ja parhaista ohrajauhoista valmistettiin sakean vellin tapainen seos, jonka sekaan pantiin hiukan suolaa. Takkavalkean hiillustalla paistettiin siitä kauniita pikkuleivoksia erikoisilla pitkävartisilla, saksia muistuttavilla mohveliraudoilla, joiden päähän laitetut syvennykset olivat ruusatut antaen leivoksille soman ulkonäön. Paistettaessa käytettiin eläimen rasvaa. Mohvi, joka vastaa meidän päiviemme ohukaisia, oli silloin vieraille tarjottava herkkuruoka.

Marjakakku.

Samasta taikinasta, mistä hapanleipäkin leivottiin, valmistettiin hyvin ohut leivos, jonka päälle pantiin puolukoita. Toinen samanlainen leivos laitettiin sen päälle, joten marjat jäivät väliin. Kakut paistettiin uunissa ja syötiin sellaisenaan. Muista marjoista kuin puolukoista ei kakkuja valmistettu.

Marjaleipä,

Ruisjauhoista valmistettiin taikina, jonka sekaan sotkettaissa pantiin puolukat. Taikinasta leivottiin pieniä ohuita leipiä, joihin ei kuitenkaan laitettu reikiä kuten tavallisiin leipiin. Leivokset pantiin uuniin kypsymään sen jälkeen kun muut leivät olivat paistetut, jolloin ne saivat hiljaisessa lämmössä kypsyä ja samalla imeltyä.

Marjamämmi.

Sanottiin toisinaan myöskin »puolamämmiksi». Puolukat sotkettiin rikki

ja pantiin ruisjauhoja sekaan, joten seos tuli mämmin tapaiseksi; kypsennettiin tuokkosissa uunissa hiljaisessa lämmössä.

Marjäpöpörö.

Puolukat sotkettiin rikki, pantiin ruisjauhoja sekaan ja syötiin sellaisenaan ilman kypsentämistä. Varakkaimmissa kodeissa tavattiin panna sokeria sekaan, että pöpörö tuli makeaksi.

Puolamakakku.

Happamasta ruisjauhotaikinasta leivottiin ohut kakku, jonka päälle pantiin sotkettuja puolamia ja sokeria sekä toinen ohut kakku päälle. Päällimmäinen kakku tehtiin pienemmäksi, niin että alimmaisen kakun syrjät voitiin taivuttaa ylimmäisen päälle, etteivät marjat pudonneet pois. Paistettiin uunissa hiljaisessa lämmössä.

Silakkakakku.

Leivottiin happamasta ruisjauhotaikinasta kaksi ohutta reiätöntä leipää, joitten väliin pantiin silakoita, joista vedessä liottamalla oli otettu osa suolasen makua pois sekä myöskin päät ja ruodot. Paistettiin uunissa hiljaisessa lämmössä.

Perunapuuro.

Kuoritut perunat keitettiin ja sotkettiin padassa rikki, sekaan pantiin maitoa, ohrajauhoja sekä suolaa maun mukaan. Puuroa syötiin maidon tai piimän kanssa.

Platukka.

Kylmistä keitetyistä perunoista poistettiin kuori ja survottiin hienoksi kuin perunavoi, sekaan laitettiin ohrajauhoja sekä suolaa ja vanutettiin niin kauan, että seos tuli sitkeäksi taikinan tapaiseksi, josta leivottiin ohkaisia kakkuja ja paistettiin uunissa heti kun oli saatu leivotuksi. Syötiin paljaaltaan.

Varikkokakku.

Kuumaan veteen sekoitettiin ruis- ja imeläjauhoja sekä annettiin seoksen imeltyä, jonka jälkeen sotkettiin taikinaksi, leivottiin kakuiksi ja paistettiin uunissa.

Varikko eli peltopiimä.

Kuumaan veteen pantiin imelä- ja ruisjauhoja, seos imellytettiin pytyssä ja hapannutettiin ennenkuin syötiin.

Puksmentti.

Sanottiin toisinaan myöskin perunataikinaksi. Kuumat kuoritut perunat sotkettiin pytyssä rikki, sekaan pantiin imelä- ja ruisjauhoja. Annettiin välillä imeltyä, ennenkuin siihen jälleen pantiin kuumaa vettä, että seos tuli löysäksi. Sen jälkeen se sai vielä hapantua, ennenkuin kelpasi syötäväksi. Erittäinkin nuoret ihmiset söivät mielellään tällaista makealta maistuvaa taikinaa, mutta kyllä se vanhankin suulle hyvää teki, koska monessa talossa oli tapana nostaa uunin pankolta puksmenttipytty pöytään, kun naapuri tuli vieraaksi. Pytyssä oli aina valmiina päreistä veistetyt tikut, joilla sopi herkutella sekä naapurin että talonväen. Muutamissa ruokaisissa taloissa oli melkein myötäänsä puksmenttipytty kunnossa, josta sai käydä välipalasta aterioimassa.

Verileipä.

Eläimen vereen sekoitettiin ruisjauhoja, vettä, vähän suolaa ja keritystä. Taikinasta leivottiin reikäleipiä, jotka uunissa paistettiin ja syötiin tuoreeltaan.

Ruppana.

Vedestä, ruis- ja imeläjauhoista valmistettiin ensin imelys, johon sekoitettiin verta ja ruisjauhoja sotkettiin taikinaksi, leivottiin kakuksi ja paistettiin uunissa. Miehillä oli tapana pistää ruppana mekkonsa poveen evääksi.

Kroppana.

Sanottiin myöskin »veripannukakuksi». Vereen sekoitettiin vettä, ruisjauhoja ja suolaa, joista valmistettiin paksu seos, mikä paistettiin pannulla uunissa. Sitä syötiin paljaaltaan ja ryypättiin kaljaa päälle.

Verimämmi.

Valmistettiin samoista aineista kuin edellinenkin sillä eroituksella vain, että seos jätettiin löysemmäksi sekä paistettiin tuokkosessa.

Verimakkara.

Eläimen suoli täytettiin löysän puuron tapaisella seoksella, joka oli valmistettu verestä ja ruisjauhoista sekä pantu vähän suolaa joukkoon. Paistettiin tuokkosessa uunissa ja syötiin tuoreeltaan.

Pylsy.

Lahdinteon jälkeen keitettiin eläimen sisukset, joista parhaat palat leikattiin syltyksi ja huonommat hakattiin pylsyksi, joita syötiin kuivanakin, mutta enimmäkseen kuitenkin keitettiin veden kanssa paistinpannussa »soosiksi» sopivan suolaamisen maustamana, jolloin saatiin hyvin suosittua särvintä perunan ja leivän kanssa.

Palttusoppa.

Pylsyä kiehutettiin vedessä, jonka jälkeen kuuma vesi pylsyineen kaadettiin pienennettyjen verileipäkappaleitten päälle. Tällöin soppa oli valmis syötäväksi.

Sauhumakkara.

Kokonaisista ohranryyneistä keitettiin löysän puuron tapainen seos, jonka joukkoon oli sekoitettu hyvin pieniksi hakattuja eläimen sydämen ja maksan kappaleita. Rasvattomat ja pienimmät suolet valittiin tätä makkaraa varten. Ennenkuin ne ripustettiin saunan kiukaan päälle sauhupalviin, oli niitä pidetty lihatiinussa suolavedessä. Joskus oli tapana panna puuron joukkoon hiukan verta, että makkaroille saatiin kaunis ruuni väri.

Papupuuro.

Pavut keitettiin vedessä siksi kunnes tulivat pehmeiksi, jonka jälkeen sekaan pantiin vähän elukan höystettä ja ruisjauhoja niin paljon, että keitos tuli puuron tapaiseksi. Syötiin paljaaltaan tai myöskin maidon ja piimän kanssa.

Papupöpörö.

Tunnettiin myöskin »tikkutöhrön» nimellä. Papupuuron keitoksesta otet-

tiin lientä, ennenkuin siihen oli ruisjauhot sekoitettu. Liemeen sekoitettiin niin paljon ruisjauhoja, että se tuli sakeaksi kuin puuro ja annettiin sen olla astiassa kannen alla imeltymässä. Ruokaa syötiin tavallisesti tikulla, josta johtui mainittu lisänimi.

Piimäjuusto.

Padassa keitettiin maito ja pitkäpiimä juustoksi. Sekaan pantiin suolaa ja harvan vaatteen sisässä puserrettiin juustoaines herasta kuivaksi.

Uunikoita.

Uunissa paistettuja nauriita.

Kuoppahautaa.

Ulkona kuopassa tai kuokkamaalla tuhkakasan alla hautumalla paistettuja nauriita.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 27/10 —30.

Varhaista meijeritaloutta Ypäjällä.

Kesällä 1926 julkaisin Forssan Lehdessä pitäjämme aikaisempaa meijeritaloutta koskevan muistelman. En silloin esitellyt meijeritaloutemme sitä aikakautta, jolloin oli toiminnassa useampia pikkumeijereitä kuntamme alueella. Silloinen esitykseni syntyi oikaisutarkoituksessa osuusmeijerimme 20-vuotisjulkaisun johdosta, joten siinä koskettelin vain kyseellistä kohtaa meijeritaloutemme varhaisemmalta ajalta.

Pikkumeijereitä ilmaantui kuntamme alueelle 1890-luvulla Palikkalan, Perttuian ja Mannisten kyliin. Mannisissa oli tosin jo 1880-luvulla Paavolan talossa D. A. Collin'in omistama pikkumeijeri, mutta sen toiminta-aika ei täydellisesti liity pikkumeijerien aikakauteen. Tämän meijerin olen jo aikaisemmassa muistelmassani esitellyt.

Siinä 1890-luvun keskivaiheissa perusti kauppias M. E. Lahtinen meijerin kauppatalonsa yhteyteen kirkonkylään. Kauppias Lahtisen konkurssista joutui kauppatalo ja meijeri kauppias Vihtori Pietilän omistukseen ja jatkoi hän meijeriliikettä Lahtisen perustamassa meijerissä.

Samanaikaisesti kuin Lahtinenkin perusti Vihtori Pietilä meijerin Palikkalan kylään Mäkitalon vanhanvaarin huoneustoon ja Mannisten kylään Tepon taloon. Käsinkierrettävillä separaattoreilla näissä maito kuorittiin ja samoin käsinkierrettäviliä kirnuilla kirnuttiin. Vihtori Pietilä aloitti kauppaliikkeen vanhassa Lahtisen kauppatalossa ja samalla keskitti meijeriliikkeensä kirkonkylälle. Meijeriliike Tepolta lopetettiin kokonaan ja Mannisten kylältä tuleva maito otettiin vastaan kirkonkylässä. Palikkalan meijeri muuttui kuorima-asemaksi, josta kerma tuotiin kirkonkylään.

Ypäjän kylässä oli tällaisia pikkumeijereitä jo hiukkasta aikaisemmin, siinä 1880-luvun lopussa. Kriivarin Mari Metsämaalta omisti meijerin ja piti yllä liikettä vuokrahuoneissa Uotilassa, Vanhassa-Seppälässä ja aseman luona, kunnes lopuksi meijerille rakennettiin vaatimaton huone lähelle nykyistä asemaseudun meijeriä.

Kymmenlukujen vaihdeaikoihin 1880 ja 90 rakensi tilallinen Juha Lyly talonsa yhteyteen meijerihuoneuston ja olikin se toisiin silloi-

siin pikkumeijereihin verrattuna ensiluokkaisuuteen vivahtava. Huoneusto oli vartavasten meijeriksi ajateltu ja varustettu sementtilattialla. Osuusmeijereiden vallattua meijeritalouden oli pikkumeijereiden aikakausi eletty.

Huomattavin meijerimme, kuten jo aikaisemmin olen esittänyt, oli Kartanonkylän meijeri. Tämä ei alunperin ole edustanut liikemeijeriä täydessä muodossa, sillä vain kartanon oman talouden tuottama maitomäärä oli meijerillä raaka-aineena, joten sillä oli kotitalousmeijerin luonne. Juuston valmistus oli tässä Kartanon meijerissä vanhemmalla aikakaudella yleisempänä. Eri isännöitsijöillä lienee kuitenkin ollut harrastuksena voin valmistuskin, koskapa sitäkin toisinaan kirnuttiin. Ehkäpä myyntimarkkinat vaikuttivat siihen mitä kulloinkin kannatti meijerissä valmistaa.

D. A. Collinin isännyyden alkuaikoina 1860-luvun lopussa ja 1870-luvun alussa valmistettiin Kartanonkylän vanhassa meijerissä vielä isoja juustoja. Vanhoja juuston valmistuksessa käytettyjä apukoneita oli meijerillä nähtävänä vielä 1880-luvun aikupuolella.

Robert Thulin, tultuaan vuokraajana Kartanonkylän isännäksi 1880-luvun alussa, järjesti meijeriliikkeen täysin kauppameijerin luontoiseksi alkaen ostaa ympäristön maanviljelijöiltä maitoa. Maidon jalostus kehittyi kokonaan voin valmistukseksi. Meijerille hankittiin teknillisiä apukoneita, joista kuorimakone (sentrifuugi) silloisissa oloissa oli kuuluisuutta ja huomiota herättävin. Voiman tarve tyydytettiin hevoskierron välityksellä. Kartanon jouduttua Thulinin konkurssipesältä takaisin Collinille hankki tämä meijerille 1880-luvun lopussa höyrykoneen voimantarvetta tyydyttämään.

Kartanonkylän meijerin säilytyskellarit olivat varhaisemmalla ajalla kartanon nummella lähellä nykyistä kartanon pajaa. Kellarit olivat nummen rinteeseen maahan kaivetut ja olivat nämä vielä 1880-luvun lopulla voinsäilytyskellareina. Myöhemmin niiden tilalle laitettiin kartanon muonalaisille perunakakellarit ja aivan nykypäivinäkin näkyy samoilla paikoin kuoppakellarin katoksia.

Edv. Rautanen.

F. Lehdessä 12. 12. —30.

Maamiesseuratoimintaa puoli vuosisataa sitten.

Monasti on varsin hauskaa ja opettavaista katsella vähän menneitäkin aikoja. Näkeehän silloisista riennoista ja puuhista monta huomioon otettavaa kohtaa, samalla kuin silloin tehdyt saavutukset ovat ikäänkuin kehoittamassa entistä suuremmalla innostuksella jatkamaan aloitettua työtä. Kun näihin aikoihin eräs läänimme vanhimmista maatalousseuroista, nimittäin Urjalan maamiesseura, täyttää 50 vuotta, tahdon aikaisemmin seuran pöytäkirjoista tekemieni muistiinpanojen nojalla kertoa maamiesseuratoiminnasta kahdeksankymmenluvulla.

Viisikymmentä vuotta takaperin elettiin, niinkuin nytkin, voimakasta murrosaikaa maanviljelysalalla. Monilla eri aloilla oli edistys ja kehitys kulkenut huimaavaa vauhtia eteenpäin. Nouseva teollisuus oli kohottanut työväestön palkat suuressa määrässä, samalla kuin kunnalliset ja seurakunnalliset verot alkoivat kohota huolestuttavassa määrässä. Tarvittiin entistä enemmän varoja yhä suureneviin menoihin. Mutta kun viljan hinnat pysyivät alhaisina ja sen viljelys entisiä menettelytapoja seuraten antoi huonoja tuloksia, joutuivat maanviljelijät vuosi vuodelta yhä tukalampaan asemaan. Meijeriliike tosin oli alussaan, ikäänkuin kehoittamassa myöskin huomiota kiinnittämään karjanhoidon parantamiseen. Mutta kun tälläkin alalla puuttui suurempaa kokemusta, niin hyvin harvat olivat ne, jotka uskalsivat ryhtyä karjanhoitoaan parantamaan. Tunnettiin kyllä, että jotain pitäisi tehdä, mutta ei oltu täysin selvillä tehtävistä.

Kesällä 1880 kokoontui joukko Urjalan maanviljelijöitä keskustelemaan maanviljelyksen epävakaisesta tilasta ja miettimään keinoja epäkohtien korjaamiseksi. Lopputulokseksi tuli, että päätettiin perustaa kuntaan maanviljelysseura, — nimi muutettiin myöhemmin maamiesseuraksi — jonka tehtäväksi sitten jäisi koota maanviljelijät yhteistoimintaan asemansa parantamiseksi. Keskustelujen kautta kokouksissaan ja levittämällä tarkoitukseen sopivaa kirjallisuutta tulisi seuran tutustuttaa jäsenensä

uudempiin viljelystapoihin ja karjanhoidollisiin parannuksiin, samalla kuin seura yhä uudistuvien näyttelyjensä kautta tekisi toimintansa tunnetuksi yhä laajempiin piireihin.

Seuran perustajina on ollut, kuten silloisissa oloissa olikin luonnollista, etupäässä kunnan suurempia tilallisia. Onpa ensimmäisessä johtokunnassa kuitenkin toiminut silloinen nimismieskin. Monet ensimmäiset vuodet on seuran puheenjohtajana toiminut maanviljelijä Oskari Heikkilä, joka näkyi itse kirjoittaneen pöytäkirjatkin. Innokkaana puuhaajana seuran hyväksi on myöskin toiminut eversti, sittemmin läänimme maaherra, salaneuvos Costiander.

Seuran ensimmäisissä kokouksissa ovat heti olleet keskustelun alaisena hyvin monet tärkeät asiat. Mainitsen niistä tässä muutamia tärkeimpiä: »Miten seura parhaiten täyttää tarkoituksensa?» »Miten torpparien tilat ja olot olisi parannettava?» »Niittymaitten viljelemisestä.» »Mitkä heinänsiemenlajit eri maanlaatuihin olisi sopivampia käyttää?» »Miten ohranviljelys paremmin saataisiin vastaamaan tarkoitustansa?» »Palkollisten käsityötaidon kohottamisesta.» »Miten mutaa on käytettävä lanta-aineitten sekoituksessa?» »Miten heinänviljelystä edistettäisiin?» j.n.e.

Näemme, että keskustelukysymykset ovat olleet hyvin tärkeitä ja polttavia silloisissa oloissa, monet niistä vielä nytkin ovat maataloutemme päivänkysymyksiä. Keskustelut useimmista kysymyksistä ovat olleet hyvin vilkkaita, mielipiteitä on vaihdettu puoleen jos toiseenkin. Uudempi suunta jää kuitenkin voitolle ja merkitään kokousten päätöksiksi. Esim. ohran kattolannoitusta, joka siihen aikaan vielä oli hyvin yleistä, on hyvinkin pätevillä syillä vastustettu. Mudan käyttämisen suhteen lannan sekoituksessa on teroitettu suurten lantapatterien hyödyllisyyttä, mudan huolellista sekoittamista ja patterien keväällä kääntämistä. Näkyy ettei surkuteltu työvoiman kulutusta. Heinänviljelyksen paremmalle kannalle saattamiseksi pidettiin ainoana pelastavana keinona vuoroviljelystä, jonka tunnetuksi tekemiseen on päätetty kirjallisuuttakin levittää.

Kilpailuja on toimeenpantu niittyjen raivauksista ja torpparien uudisviljelyksistä, joista palkinnot on jaettu näyttelyissä.

Päähuomio seuran työskentelyssä on kuitenkin pantu kesäkokousten ja näyttelyjen toimeenpanemiseen. Voipa sanoa, että kaikki muu toiminta on ollut valmistusta tällaista suurta näyttelyä varten. Sitä varten varoja pitkin vuotta koottiin arpajaisilla ja iltamilla, jotta näyttely saataisiin niin suurenmoiseksi kuin mahdollista. Monet toimikunnat tekivät valmistuksia edeltäpäin tulisella kiireellä. Ja kun sitten tuo juhlapäivä tuli, silloin kokoontuivat kuntalaiset sankoin joukoin juhlimaan.

Viimeinen suurempi näyttely, jossa tämän kirjoittajakin oli toimihen-

kilönä mukana, pidettiin noin 25 vuotta takaperin. Silloinkin oli näyttelyssä edustettuna karjaa toistasataa, hevosia 80 kappaletta ja sitäpaitsi sikoja, lampaita ja siipikarjaa vähäisempi määrä. Myöskin vilja, siemenet, karjantuotteet sekä naisten ja miesten käsityöt olivat runsaasti edustettuina. Yleisöä laskettiin olevan mukana yli 1500 henkeä. Muuten on tämä näyttely siinä suhteessa muistettava, että siinä mielipiteet värikysymyksestä karjanjalostuksessa (vaaleaa edustivat pääseuran virkailijat ja Hämeen punaista rotua edustivat paikalliset palkintotuomarit) törmäsivät voimakkaasti yhteen. Nyt siinäkin on jo keskinäinen sulautuminen tapahtunut.

Näyttelyissä sitten palkittiin viljaa, karjantuotteita, karjaa, naisten ja miesten käsitöitä sekä toimitettiin kilpakyntö ja ojitus. Varsinkin viimeksimaintut kilpailut olivat silloisissa oloissa suuriarvoiset. Nähtiinhän niissä kynnön suoritusta hyvillä auroilla ja siten opittiin antamaan entistä enemmän arvoa kunnollisesti toimitetulle kynnölle. Samaa voi yhtä hyvällä syyllä sanoa ojituskilpailustakin. Niistä ajoista alkaen ruvettiin Urjalassa suorittamaan ojitus entistä kunnollisemmin.

Mitä taasen näyttelyjen yhteydessä toimeenpantuihin keskustelukokouksiin tulee, muodostuivat ne hyvin opettavaisiksi. Kulloinkin esillä olleista maamiehille tärkeistä kysymyksistä keskusteltiin sellaisella vilkkaudella ja hartaudella, että siinä suhteessa olisi nykyaikana paljonkin opittavaa. Muodostuuhan nykyaikana maataloudellisistakin keskustelukokouksista jokseenkin kuivia.

Kuten näistä hajanaisista kuvauksista näkyy, ovat maamiesseurat jo kohta puoli vuosisataa takaperin työskennelleet hyvällä menestyksellä. Mutta kehityksen ratas kulkee aina eteenpäin. Työtä tälläkin alalla täytyy jatkaa, kulkea uusien urien aukojana. Ja maamiesseurojen työ maamme pääelinkeinon hyväksi on työtä, jonka täytyy kantaa hedelmiä. Kaikkien aikaansa seuraavien maamiesten on vain oltava mukana tätä työtä tekemässä.

O. O.

Forssan Lehdessä 19. 12. —30.

Entisajan häistä vanhassa Perttulassa.

»Kaikkea muuta ihminen katuu, vaan ei nuorena naimistaan, eikä aikaisin ylösnousemistaan.»

Ylläolevaan on entisaikana tiivistetty kokemuksista saatu elämänviisaus. Tätä viisausmääritelmää koettiin menneenä aikana kaikinpuolisesti toteuttaa. Ei kylläkään niin käsittäen, että avioliitot muinoin olisivat solmitut nuoremmalla ikäkaudella kuin nykyisin. Avioliittokelpoisuuteen vaadittiin täysi-ikäisyyttä, mikä ei merkinnyt yksinomaan ikävuosien lukua, vaan monia muitakin seikkoja. Rippikoulun käynti oli ensimäinen ja ehdoton vaatimus avioliittokelpoisuuteen. Tähän tuli lisäksi joitakin edellytyksiä, mitkä eivät silti tarvinneet olla välttämättömyys avioliittoaikeille, vaikkakin niillä uskottiin olevan avioliittoa jouduttava voima kuten esim. lapsenkumminaolo.

Sananlaskuksi tiivistetyn elämänviisauden tulkinta otettiin käytännössä täydellä huomiolla toimintaohjeeksi. Vanhemmille johtui tästä erikoishuolenpito varhaisnuorisostaan. Toisinaan vanhemmat keskinäisillä lupauksillaan sitoivat lastensa tulevan avioliiton. Tästä johtui, että useat isät ja äidit valitsivat lapsilleen tulevan elämänkumppanin. Vanhempana aikana tämä saattoi menestyä syystä, että kodeissa teroitettiin nuorisoon velvollisuudentunnetta. Jos joskus näin syntyi pareja, joissa ainainen riitaisuus oli elämän »nautintona», niin silloin riitaisa aviopari syytteli vanhempiaan, että olivat heidät yhteen toimittaneet jo niin varhain, etteivät itse kyenneet asemansa vakavuutta arvostelemaan.

Oli nyt miten tahansa menneiden aikojen avioliittoriitaisuuksien kanssa, mutta kaikessa suhteissa ovat silloiset avioliitot olleet kestävämpiä kuin ne ovat nykyaikana. Vain erikoisen harvinaisia olivat avioliittojen purkautumiset muuten kuin toisen asianomaisen kuoleman kautta.

Vanhempien huolehtiessa nuorisonsa avioliitoista isät ja äidit esittelivät lapsilleen jo varhaisnuorisoiällä sopiviksi katsomiaan aviopuolisoehdokkaita. Tällöin useimmin oli ehdotetun taloudellinen asema suuriarvoinen ja puoleensa vetävä tekijä, joskin käsitteissä oli rajana: »pojat tyttärille ja rengit piioille.» Varallisuus oli pätevin tasa-arvon

mittana eikä yhteiskunta-asema. Varakas torppari saattoi huomauttaa köyhemmän torpanpojan väyksi pyrkiessä: »Korkeelta ne kukot tänä vuonna p—kin!»

Rippikoulun jälkeen tuli avioliittoaie monipuolisemmin etualalle vanhempain esittelyissä ja samaten nuorten omissa haaveilussa. Nuorten vieraskäynnit naapuripitäjillä erikoisjuhlissa ja huutokauppatilaisuuksissa olivat usein tutustumiskohtauksia. Jos tällaisten matkojen jälestä omakotiajatus sai virikettä, niin sitten turvauduttiin puhemiehen apuun; varsinkin hiljaisemmille, kainoluontoisille oli puhemiehen apua tarpeen. Oli todellinen häpeä, jos nuorukainen sai kosimaltaan tytöltä kieltävän vastauksen, rukkaset, ja niin saatiin tämä häpeä vältetyksi kun puhemies kävi ensin toivotun tytön kohtaloista ottamaan tarpeellisen selvyyden ja puhemiehen välityksellä luontui tytöillekin avioliittoaloite, joka muuten kuului poikien etuisuuksiin.

Suurempaan arvonantoon päässyt puhemies oli aina mieluinen persoona paikkakunnalla. Kosintaasioissa aloitteen tekijä pyrki puhemiehen kanssa kahdenkeskeiseen keskusteluun ja se olikin kodeissa helppoa kestityksen yhteydessä. Asiaa pidettiin kaikinpuolin salaisuudessa niinkauan kun oli saatu vastapuolelta lupaavia tietoja. Puhemiehen käynti ei silti ollut salaista ja se oli nuoriin nähden toivottuakin, sillä naapureilla ei ollut tietoa, vaikkapa puhemies olisi ollut kodeissa jostakin etäämpää lähetettynä. Usein vanhemmat olivat aloitteen tekijöinä puhemiehen välityksellläkin. Jos perheessä oli hurjisteluun taipuvia lapsia, niin näitä kokivat vanhemmat sitoa aviosäätyyn mahdollisimman aikaisin. Siten saatiin »ohjat kantoon kiinnitettyä», ja senjälestä ei ollut vallaton hurjistelu täysin vapaata irstailuun.

Miehinen puhemies oli arvokkaampi, mutta silti oli kuin naisluonteissa olisi ollut erikoisempaa harrastusta tähän toimeen. »Kun on akka puhemies, niin on piru välimies», lausuttiin usein. Miehisen puhemiehen rinnalla tuntui sulhaspoikienkin mielestä sopivammalta istua kuin naispuhemiehen rinnalla ventovieraillä seuduilla ajeltaessa tyttöjä katselemaan. Naispuhemiehet tavallisesti aina luettelivat aikaansaannoksiaan, ja melkeinpä kaikilla naispuhemiehillä oli toivova unelma saada täysi sataluku pareja muodostumaan. Puhemiestoimi oli rohkealuontoisista sulavan puhetaidon omaavista jossain määrin haluttu. Vanha kansanomainen puhemiehen palkka oli paita, mutta tähän tuli lisäksi itsestään johtuva kunniasija hääjuhlassa ja senjälestä oli puhemies elämänikäinen sukulainen niissä kodeissa, missä asui puhemiehen välityksellä yhteenliittyneet aviopuolisot. 1800-luvun keskivaiheilta jälkimäiselle puoliskolle paikallisista puhemiehistä oli Arolan Heta — Maunun Heta — innokkaimpia. Jokioisten puolella on ollut Piki-Neitsy ahkera puhemiestoimissaan. Siimarin Kaapo, syntynyt Levän kylässä, oli yleisesti tunnettu ja hallitsi hyvin leveätä aluetta puhemies-

toimissaan. Siimarin Kaapon puhemiestaito oli siksi sulavaa, että hän monissa häissä piti puheen morsiusparille.

Monet nuoret miehet olivat halukkaita heti sitovammin kiinnittämään kaupat sopivaksi katsomansa tytön kanssa. Tämän tähden oli nuorilla miehillä aina sormus mukana vieraillä paikkakunnilla liikkuessaan. Sopivien tilaisuuksien tullen käytiin asiaan kautta rantain leikkiä lyöden ja siinä sitten saattoi leikistä lopulta tulla tosi. Vanhoissa naimamatkakertomuksissa mainittiin poikain usein katsoneet itselleen emännän matkoilla ohikulkiessaan milloin mistäkin jokapäiväisestä työnteosta ja niinpä ne asiat vain loppuunsa kehittyivät, eikä tarvinnut kauppojaan katua. Sormus oli sitova, mutta köyhät, kuten esim. palvelustoverit, eivät voineet kultaisia siteitä hommata. Tällöin oli kädenlyönti yhtä pätevä ja sitova.

Kihloissa oleva morsian kävi anojan kanssa etsimässä morsiusapua. Anoja tavallisesti oli joku vanhempi nainen, joko puhemies tai joku morsiamen omainen. Varakkaammaatkin morsiamet kävivät morsiusavun etsinnässä, mutta vain varakkaimpien omaistensa luona ja lähempien varakkaiden tuttaviensa tykönä. Tällöin antoivat emännät vähävaraisille morsiamille luonnontuotteita, enimmäkseen pellavia, villoja ja jokunen viljaakin. Rahalahjan anto kuului jokaiselle. Näin tuli lähin ympäristö kokonaisuudessaan avustamaan nuorten vakaita aikeita, ja toisinaan sai huomata suurta anteliaisuutta.

Avioliittoon kuuluttamispäivänä vietettiin morsiusparin toimesta konttiaisia. Kutsuvieraat tällöin veivät mennessään morsiusparille lahjojaan ja lahjain yhteydessä myöskin köppejä, jos olisi jalka kipeä kun pappi »paiskasi morsiusparin alas saarnastuolista». Köppi usein ajateltiin jonkinmoiseksi onnitteluksi ja niin ne laitettiin monenmoisin koristeluin lahjojen yhteyteen.

Varsinaisen hääjuhlan, vihkiyspäivän, valmistus on varakkaissa kodeissa suuremmoinen puuha. Jo pitkät ajat edeltäpäin valmistettiin talon maitovaroista juustoja säilöön. Lähempänä hääpäivää toimitettiin teurastukset ja aattopäivillä valmistettiin sahtia, jotta se juhlapäivänä oli nuorta miellyttävää juotavaa. Samaten kävi leipominen. Ensin leivottiin hapanta varikolimppua ja aattopäivillä n.s. rievää leipää. Leipomisessa oli varattava riittävä osa yli kotona ruokaillessa tarvittavan erän. Jos oli pitempi taival sulhasen ja morsiamen kotien välillä, niin siinä tuli useassa kohdassa häälaskusten jakelu, johon sisältyi morsiamen antimena vehnäkakkua ja juustoa. Sulhasen antimena oli vain viinaryypyt miesväelle.

Hääpäivät järjestettiin joko sunnuntaiksi, tiistaiksi, torstaiksi tai lauantaiksi. Täytyi olla poikkeuksellisen voittamattomia syitä, jos vihkipäivä tuli näiden välipäiville. Vihkiminen tavallisemmin toimitettiin iltapäivällä. Morsiamen vaatet-

tamisesta huolehti kaase. Kaase oli sitten koko hääjuhlan ajan morsiamelle läheisin palvelija ja niinollen arvokkaimpia häävieraita. Kaasen joustavuudesta, huomaavaisuudesta ja näppäryydestä riippui hyvin suuressa määrässä hääjuhlien onnistuminen.

Sitä mukaa kuin häähuoneeseen tuli vieraita, niin vanhempana aikana ei näille ennen vihkitoimitusta tarjottu muuta vieraanvaraisuutta kuin tuloryyppy. Tämän vierastarjoilun suoritti miehinen passari. Passariksi valittiin joku paikkakunnan käsityöläisistä ja mieluimmin ammattimestari tai silloisten nimitysten mukaan »fulmahtimestari». Tämän miehisen passarin oli aina esiinnyttävä kansallispuvussa. — Häähuone koristettiin kesällä lehdillä ja kukkasilla, talvella vain neulaspuiden oksilla. Huoneen peräseinälle järjestettiin kaikki ne köpit, mitä morsiuspari oli saanut konttiaisissaan, kuulutuskesteissään. Näiden sanottiin hyvin edustavasti kaunistaneen silloista koristelua.

Varsinaisessa vihkimistoimituksessa oli lattialle asetettu ryijy morsiusparin seisontapaikalle ja vihkipallit. Morsiusparin astuessa häähuoneeseen vihkimistä varten kävi kaikkein katseet morsianta kohden. Morsiamen vaatetus ilmaisi paljon ja siihen tahtoi jokainen kiinnittää huomionsa. Jos morsian oli vaatetettu harsoilla ja seppeleellä, mutta puuttui ruunu, niin se oli merkki, että morsian oli ollut äiti, tai ainakin hedelmöittynyt ennen vihkitoimitusta. Tässä kohdassa oltiin todella rehellisiä. Jos morsiamen esiintyminen olisi mennyt ohi todellisuuden, niin se häpeä, mikä siitä seurasi, ei ollut vähäinen. Tämä kohta piti morsiamen kiinni rehellisyydessä, jos toiselta puolen olisi ollut viekoittelevaa esiintyä niinsanottuna »ehtalikkana».

Morsiusparia seurasi parillinen joukko nuoria tyttöjä ja poikia, n.s. telttapareja. Nämä jakaantuivat kummallekin puolelle morsiusparia ja vihkimisen ajalla pitivät telttavaatetta koholla morsiusparin päiden yläpuolella. Ensi kertaa vihittäessä pidettiin telttaa pitemmän ajan yllä ja leskiä vihittäessä oli teltan pitoaika lyhempi. Nuorille telttapareille oli teltanpito voimia kysyvä tehtävä, varsinkin jos vihittävät olivat kookkaat ihmiset ja telttaparit vähäisempää väkeä. Telttavaatteena käytettiin suurta värillistä silkkiä.

Vihkimyksen päätyttyä käytiin nuortaparia kädestä onnittelemaan ja pian siinä saatiin päivällispöytäkin kuntoon. Morsiuspari istuuntui kunniasijalle ja siitä jakaantuivat häävieraat siten, että naisväki meni morsiamen puolelle ja miesväki sulhasen puolelle. Kaase istui morsiamen viereen ja oli siinä velvoitettu morsiusparia palvelemaan kaikella huomaavaisuudella. Pappi istui sulhasen viereen ja sitten kukin oikeutetun arvonsa mukaan.

Pitopöydässä oli leipäkoreja sopivin välimatkoin. Kakut paloiteltiin murtamalla neljännyksiin. Myöhemmin, 1850- ja 60-luvulla, leikattiin kakut veitsellä samaten nel-

jännyksiin ja pian senjälestä tuli tavaksi leikata kakut viipaleiksi. Kuiva liha, suolainen ja palvattu, asetettiin suurempana kappaleena puukuppiin tai puulautaselle. Tästä sai kukin leikata haluamansa kappaleen. Keitetty liha oli paloitettuna ja keittoliemensä kanssa puukupeissa; jos oli savivateja, niin ne olivat arvokkaammat ja samalla ilmaisivat varallisuutta. 1800-luvun keskivaiheilla olivat puulautaset käytännössä ja puulusikat esiintyivät pitopöydissä vuosisadan loppuun asti. Puulautasten aikana olivat puukkoveitset ruokailuvälineinä lautasilla, mikäli puukkoja riitti. — Ruokailu aloitettiin ruokaryypyllä, viinaryypyllä. Jos oli kalaa, niin senjälestä tarjottiin aina viinaryyppy. »Kala tahtoo uida», oli yleinen sanonta. Viinaa pöydässä tarjottaissa annettiin morsiusparin eteen kaksi viinapullioa ja puiset pikarit, tintit. Morsiusparin ensin otettua sai pullot siirtyä naiselta toiselle ja mies mieheltä kumpaankin suuntaan. Hopeaisen tai lasisen pikarin esiintyminen ilmaisi suurta taloudellista hyvinvointia. Nauriit ovat pitopöydillä edustaneet huomattavaa osaa erilaisina valmistuksina, kuten puurona y.m. Viime vuosisadan keskivaiheilla oli naurishautikka n.s. kuoppahautikka, yleisesti jälkiruokana. Kesäisenä aikana tämä valmistettiin maakuopissa, mutta talviseen aikaan tapahtui valmistus nelikoissa samaan tapaan kuin maakuopissakin. Maakuoppa vain oli tilavampi valmistuspaljouteen nähden. Tämä kaskinauriista valmistettu kuoppahautikka olikin makuunsa nähden siksi hieno, että se kyliäkin kykenee kilpailemaan minkä muun nykyaikaisen jälkiruuan kanssa tahansa. Myöhemmin siinä 1860-luvulla tuli pannukakku jälkiruokana yleisemmäksi. Ruokailu lopetettiin veisaamalla joku virrenvärsy.

Ruualta päästyä korjattiin astiat ja silloiset pitkät pitopöydät kannettiin ulos ja alettiin tanssia. Sen aloitti morsiuspari, mutta jos vihkimisen toimittanut pappi oli vapaamielinen esiintymisensä suhteen, niin hän aloitti tanssin morsiamen kanssa. Usein nähtiin, että pappi vain marssi morsiamen kanssa pariin kertaan permannon ympäri. Tanssimuodoista on polkka hyvin myöhään tullut Lounais-Hämeessä tunnetuksi, joten silloiset häätanssit olivat pääasiallisesti valssi, katrilli ja purppuri. Näiden lisäksi tuli hiukkasta myöhemmin Hampurin polska, enkelskaa ja polkkamansolkkaa leikkiin vivahtavia tanssimuotoja. Purpuri oli yleisin ja eniten käytetty tanssi.

Pitojen loppupuolella istuivat morsian ja sulhanen pöydän taa ja pöydälle asetettiin täysinäinen viinapullo ja pikari, tintti. »Pelimannit» alkoivat soittaa: »Juokaat paremmin, juokaat paremmin, kyllä toista tuodaan!». Ken kävi ryypylle, niin se heitti morsiamen helmaan lahjansa. Suurempia lahjoja, kuten hieho, lammas tai muuta taloustarvetta, ei tarvinnut tässä tilaisuudessa olla. Kelpasi kun vain nimesi aikomansa lahjan. Nousuhumalassa antoivat ja lupailivat monet persoimmat juomahimon or-

jat siksi runsaasti, että arkisiin oloihin palauduttuaan olivat katumamielellä.

Häät vietettiin tavallisemmin morsiamen kotona. Vihkipäivän jälkeen lähdettiin sulhasen kotiin. Jos oli kovin pitkä taival matkattavana, niin lähtö saattoi tapahtua vasta kolmantena päivänä aamulla aikaisin. Hääjoukkoa karttui, sillä sulhasen mukana tulleitten lisäksi lähti morsiamen sukulaisia milloin enemmän milloin vähemmän. Morsiuspari lähti hevosella edellä ja tällöin oli ajo tavallista tuimempaa. Sulhasmiehet jo pitemmän ajan ennakolta ruokkivat ja hoivasivat ajokkiaan, jotta se olisi kovimmatkin vaatimukset kestänyt. Toisinaan oli ajo niin ankaraa, että hääjoukko saapui sulhastaloon kolmena tai neljänäkin joukkona tunneissa määritellyin väliajoin. Syötinpaikoille kerääntyi kansaa hääjaskusille. Morsian alkoikin heti jakelun antaen kakunkappaleita juustoviipaleiden kera naisille ja lapsille. Sulhanen puolestaan jakeli viinaryyppyjä. Jos ennakolta tiedettiin, missä hääkulkue seisahtuu, niin kylän nuoriso pystytti kunniaportin hyvissä ajoin. Morsiamen ja sulhasen persoonalliset tuttavat pystyttivät kunniaportteja sellaisillekin paikoille, missä ei hääväellä ollut aiettakaan pysähtyä. Varuillaan ollen ehti kunniaportin luo runsaammin kansaa hääsaattueen tullessa ja silloin joukko pysäytti hääväen vaatien häälaskusia. Sattuipa niinkin, että pysäys toimitettiin ilman kunniaporttiakin. Nämät tällaiset menot kuuluivat sen ajan hääjuhlallisuuksiin ja häämatkasta kerrottaessa aina lueteitiin, kuinka monen kunniaportin läpi jouduttiin ajamaan ja kuinka monta pysäystä oli hääväellä ollut.

Sulhasen kotiin tultaessa oli anoppimuori morsianta vastassa tyyny mukanaan. Morsiamen astuessa alas ajopeleistä asetti anoppi tyynyn maahan ja sen päälle morsian astui. Tällä toimenpiteellä uskottiin nuoren miniän elämänpäivät tulevan keveiksi ja pehmosiksi aivan kuin olisi höyhentyynyjen päällä kävellyt.

Sulhasen kodissa oli juhlaohjelma samantapaista kuin se oli ollut morsiamen kodissakin. Ensin tuloryypyt ja sitten päivällinen. Päivällisen jälestä alkoi varsinainen tanssiminen. Loppupuolella juotiin lahjoja kuten morsiamen puolellakin pelimannien soittaessa: »Juokaat paremmin, juokaat paremmin, kyllä toista tuodaan!» Se vain saattoi vaikuttaa lahjojen runsauteen, jos sulhasen sukulaiset olivat varakkaampia tai köyhempiä kuin morsiamen sukulaiset.

Seuraava hääpäivä sulhasen luona oli päänpeittiäisjuhla. Morsiamelta riisuttiin harsot, ruunu ja seppele ja pää peitettiin huiviila. Tämän jälestä tuli morsiamen muistaa olevansa vaimo ja esiintyä aina pää peitettynä. — Jos häät vietettiin vain yhdellä puolen joko morsiamen tai sulhasen kodissa, niin jälkimäinen päivä oli päänpeittiäisjuhla. Kun morsiuskaunistukset olivat riisutut ja morsiamen pää peitetty, niin heti oli morsian velvoitettu itse tarjoilijana jakamaan

vieraanvaraisuutta, päänpeittiäisiä. Jo kotipolton aikakaudella oli tapana tuoda kaupungista viinejä päänpeittiäistarjoilua varten.

Hääjuhlallisuuksien viimeisempiä huveja oli ukoksi ja akaksi hurraaminen. Tämä tapahtui päänpeittämisen aikaan. Hupaisuutta piti yllä se, että vanhemman avioväen velvoituksiin kuului nostaminen ja huutaminen saadakseen nuorenparin heidän luokkaansa ja nuorille kuului säilyttää nuortaparia nuorina ja kokivat kaikinpuolisesti olla esteenä vanhain aikeissa. Vanhat tässä huvissa olivat todella viekkaudella kannustettuja ja saivat kuin saivatkin nostonsa onnistumaan, jos kohtakin oli sulhasen mukana nostettava useampia miehiä. Vastustamisessa oli morsian hiukan avuttomampia, joten vaimot useimmin onnistuivat paremmin.

Morsiamen velvoituksiin kuului lahjain anto sulhasen läheisemmille sukulaisille, vieläpä sulhasen kotitalon palkollisille ja hääpitojen apuväelle, kokille ja tarjoilijoille. Lahjat olivat enimmältään morsiamen omia valmisteita, kuten paitoja, sukkia ja käsineitä. Pitojen apuväki tavallisemmin sai joko esiliinoja tai päähuiveja. Lahjain runsaus ja arvot vaihteilivat morsianten varallisuussuhteista. Tästä johtui, että tyttärien naittaminen tuli paljon kalliimmaksi kuin poikain. Tämä kohta otettiin monasti huomioon myöhemmin tehdyissä pesän selvittelyissä ja perinnönjaoissa, ja ne tyttäret saivat pienemmän osuuden, jolle oli häät kustannettu.

Hääjuhlissa käytettiin kaikinpuolisesti juhlavaatetusta. Kansallispuku kuului juhlavaatetukseen, kellä vain sellainen oli. Naisten paahineenä oli kansallispukupäähine silloinkin, vaikka eivät olleetkaan kansallispukuun puettu. Tämä oli tavallaan johdonmukaisuutta. Vaimoin ei sopinut esiintyä avopäin, ja niinollen oli kansallispukupäähine vilpoisempi kuin huivi ja samalla kauneusvaistoja tyydyttävämpi. Tytöillä oli oikeus olla avopäin. Viime vuosisadan keskivaiheilla oli tytöillä tapana jälkimäisenä hääpäivänä muuttaa pukua mahdollisimman usein. Jotta olisi tilaisuus tehdä useampia pukuvaihdoksia, niin lainailtiin saman kokoisilta naapureiden tytöiltä pukuja. Hiljaisemmat kainot tytöt eivät olleet oikein reippaita lainaamaan, mutta äidit avustivat ja kävivät naapureiden tytöiltä kysymään, päästävätkö ne heidän tytärtä, tai tyttäriä häihin, lainaisivatko vaatteita. Pääasia oli, että vain tuli mahdollisimman monta vaihdosta ja aina eri puvulla.

Yksi erikoisempia paikallistapoja oli vanhassa Perttulassa se, että lähiympäristöltä kokoontui vihkiysajaksi suuri määrä kutsumatonta väkeä. Huomattavimpana oli lasten saapuminen. Usein oli vihkihuoneessa äitejä lapsi sylissä ja lisäksi vielä sellaisia lapsia, jotka äitinsä helmoista kiinnipitäen seurasivat mukana. Huonoimman kelin ajalla, kuten talvella, vietiin lapsia hevosella näkemään vihkimistä ja morsianta. Tapa ei ole vieläkään täysin loppunut, joskaan ei enää avuttomia lapsia vihkiäisiin kuljeteta.

»Viikon häitä häijympiäkin» oli tavallinen sanonta häistä. Lienevätkö kaikki vieraat viikossa suoriutuneet? Ne jotka sulhasen mukana lähtivät morsiamen puolelle, tulivat jo edellisenä päivänä sulhasen kotiin ja yöpyivät talossa. Seuraavana aamuna lähdettiin morsiustaloon ja saattoi viipyä kaksikin yötä, jos välitaipale oli kovin pitkä. Sitten aikaisemminkin poistuivat viipyivät vielä sulhasen puolella ainakin yhden yön. On kerrottu, ettei vanhanajan häissä vietetty lepoaikoja makuutiloilla nukkuen, vaan rasittuneimmat vetäytyivät syrjäisiin suojiin enintä raukeuttaan virkistämään. — Kestitys vanhempana aikana oli viinaryyppyjen ja ruokailun varassa. Kahvi on myöhemmän ajan tulokas. Tanssi oli häähuvin huomattavin osa ja sitä tulikin leikittyä, koskapa ahkerammat tanssijat aina olivat varustetut varajalkineilla kengänpohjain puhki menemisen varalta. Nuorelle parille tällainen jymyjuhla oli voimia kysyvää. Ei morsiankaan levolle riisuuntunut, vasta päänpeittiäisistä alkoi levon säännöllisyys, joskin hääjuhlaa vielä jatkettiin naapureiden kesken tuliaiskestityksenä.

Häiden jälestä oli nuorenparin velvollisuus käydä sen puolison entiseen kotiin, joka oli uuteen kotiin muuttanut. Tämä oli kotoaan poistuneelta »hiirtensä päästäminen», mutta äsken naineilta siihen sisältyi samalla kotiinjääneiden naimattomien siskojen ja veljien avioliittoon jouduttaminen. Uskomus oli, että senjälestä tuli entiseen kotiin uudet häät ja ne tulivat silloin pikemmin, jos kotoa poistuneella oli pian tilaisuus tällaiseen vieraskäyntiin, »hiiriään päästämään.»

Hääjuhan suuremmoiset valmistukset ja morsiusparin elämys ynnä harvinaisuus siinä suhteessa, että vain jotkut saivat viettää omia häitään useamman kerran, teki hääjuhlasta siksi muistorikkaat, että yleisenä sanontana oli: »Harvoin häisiä päiviä!»

Edv. Rautanen.

Forssan Lehdessä 31. 12. —30, 2. 1. —31 ja 7. 1. —31.

„Kohtalon labyrintti."

Erään humppilalaisen papin raskas elämäntarina.

Köyhästä kodosta opintielle lähteneet nuorukaiset ovat usein maailmassa loistavasti menestyneet ja tulleet onnellisiksi, mutta heidän osalleen on elämän kovuus kasannut myös vastoinkäymisiä ja kärsimyksiä tavallista ihmiskohtaloa enemmän. Mieleeni muistuu esim. somerolainen talollisenpoika Eerik Antinpoika Lucander, jonka elämästä rehtori J. E. Hyötyniemi kertoo eräässä tutkielmassaan, että hän 10 vuotta varsin puutteellisissa oloissa opiskeltuaan Turun akatemian alkuaikoina lopuita sai Uudessakaarlepyyssä opettajanpaikan, josta ei ollut mitään palkkaa, ja kuoli 1658 puutteeseen, ennen kuin hänen palkkaustaan ennätettiin järjestää. Ja monet lounaishämäläiset rahvaan keskuudesta lähteneet opiskelijat, joille koulussa annettiin kotikylänsä mukaan sellaisia nimiä kuin Porthen (Portaasta), Torren (Torrolta), Ypenius (Ypäjältä) ja joista opettaja T. Hirsjärvi tutkielmissaan mainitsee, ovat häipyneet näkyvistämme historian lehdillä — luultavasti kohtalon armottomuudesta. Saattoipa pappienkin yhteiskunnallinen asema olla entisaikaan niin häälyvä ja altis kurjuudelle, että eräskin humppilalainen pappi n. 100 vuotta sitten lopulta eleli mäkitupalaisena suuressa köyhyydessä menetettyään virkansa. Ja erään Tammelan papin oli vähän aikaisemmin ollut pakko paeta ulkomaille ja vaimonsa ryhtyä elättämään itsään kerjäämällä, kun pappi oli omavaltaisesti yrittänyt saada pitäjäläisiä laittamaan hänen kurjaa asuntoansa Kuuston Nummella ja siitä rikoksesta menettänyt virkansa. Heidän elämäänsä sisältyi paljon kohtalon traagillista ainesta.

Omalaatuinen, surullinen elämänkohtalo oli myöskin kirkkoherra Daniel Ekvallilla, Humppilan lukkarin pojalla. Hänen elämänvaiheensa tunnetaan paremmin kuin noiden ylempänä viitattuien henkilöiden sen kautta, että hän on jättänyt jälkeensä ruotsinkielisen elämäkertakuvauksen, jonka otsikko suomeksi kuuluu: *»Kohtalon labyrintti. Erään suomalaisen kansa-*

laisen elämän kuvaus.» Tri Eric Anthoni on siitä äskettäin julkaissut otteita.

Daniel Ekvall oli vanhaa Tarkenius nimistä lukkarisukua. Hänen isoisänsä, myöskin Daniel nimel tään, oli Jokioisten seurakunnan lukkarina vista 1753, ja hänen isänsä Gabriel Tarkenius valittiin 1790 vaiheilla Humppilan vastamuodostetun seurakunnan lukkariksi. Kun Gabrielin toinen poika Adam tuli isänsä jälkeen 1828 Humppilan seurakunnan lukkariksi ja jälleen tämän poika Gabriel Robert Tarkenius 1866 peri isänsä viran, niin joutui Tarkeniuksia olemaan lukkareina täällä neljässä polvessa peräkkäin. Ja lukkariksi ensin koulutettiin kertomuksemme päähenkilökin, nuori Daniel. Hän itse ilmoittaa elämäkerrassaan syntyneensä 1780, mutta T. Hirsjärven Humppilan kunnan historiassa mainitaan Daniel Tarkeniuksen syntyneen 22. 11. 1784. Äiti oli rahvaan tyttärä Maria Matintytär, syntynyt 1754. Perhe, jossa oli useita lapsia, eli puutteessa. Humppilan seurakunnan oli kyllä pitänyt hankkia lukkarilleen puustelli, mutta maat oli jäänyt eroittamatta ja lukkari oli saanut käytettäväkseen jonkun läheisen torpan vähäpätöiset pellot. Lukkarinkapat tuottivat vain 3 tynn. vuodessa, eikä niillä voinut perhettä elättää. Aika oli lisäksi kallis. Isän oli pakko raivata torpan alueella vilieltäväkseen uusia maita ja poikien täytyi tehdä raskasta työtä. »Syöden petulla sekoitettua leipää täytyi minun», kertoo Ekvall, »jo 9 vuoden vanhana tehdä työtä päivät ja yöt ja 11-vuotiaana piti käsitellä minulle silloin liian raskasta vikahdetta, niin että minä lepohetkinä vaivuin alas väsymyksestä. Ei ollut ihme, että mieleni jo varhain alkoi uneksia mukavammasta elämänkohtalosta». Ja kun isäkin toivoi pojastansa parempaa, oppineempaa lukkaria kuin mitä itse oli, nun lähetti hän suuria vastuksia säihkymättä Daniel-pojan Turkuun lukkarikouluun. Niin pääsi poika opintielle, vaikka kohtalo ensin näytti aikovan jättää hänet »ainaisesti kantamaan työtätekevan luokan raskaimpia taakkoja.»

Nuori Daniel kuljeskeli muiden koulupoikien tavoin ympäri maakuntaa etsimässä laululla elatustansa. Hän kantoi reippaudella ruispussinsa monien pitäjien läpi, patikoiden 7—8 penikulmaa päivässä. Raskaaseen työhön tottuneelle Danielille oli se kuitenkin helppoa kuin tanssi. »Jos minä välistä sainkin nähdä nälkää, niin oli se pian unohdettu, kun minä nyt sain enemmän syödä ruisleipää», kirjoitti Ekvall.

Viisi vuotta kesti lukkarinkoulu ja isä oli tyytyväinen, kun pojasta oli tullut oppinut lukkari, joka mahdollisesti perisi hänen virkansa. Mutta poikapa tahtoikin korkeammalle, lukea papiksi. Isä vastusteli, mutta kun eräs pappi rupesi opettamaan tiedonhaluista poikaa, niin pääsi hän 3 vuoden perästä ylioppilaaksi, »vaikka hän huonon ohjauksen alaisena oli lukenut paljon turhia loruja.» V. 1804 rupesi Daniel opiskelemaan Turun yliopistossa saaden sukunimekseen Tarcken.

Opiskeltuaan muutamia vuosia valmistui ja vihittiin papiksi 1800, jolloin otti nimekseen Ekvall. Hän oli silloin vasta 25-vuotias. Etevyytensä ja ahkeruutensa avulla oli hän siis lukkarikoulustaan huolimatta valmistunut samassa iässä kuin tavallisesti muutkin opiskelijat.

II.

Joutui kohtalon aseeksi »jesuiitan» ja »barbaarin» väliin.

Ekvallin onnistui heti saada toimikin itselleen. Hän näet pääsi apulaiseksi Tammelan silloisen iäkkään kirkkoherran tri M. Avellanin luo. Ekvall toivoi paljon hyvää tästä paikasta, sillä olihan hänen esimiehensä korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa, entinen yliopiston opettaja ja ollut pari kertaa piispan ehdokkaanakin. Mutta Ekvall pettyi ja tavalliset apulaispapin vaikeudet alkoivat. »Mutta hän (s.o. tri Avellan) joka söi joka päivä pilaantunutta piimää, jolla hän myös ravitsi apulaisensa ja joka »kavalsi» tämän palkan, hän joka viime aikoinaan vastasi eräälle talonpojalle, joka kadon takia oli pakoitettu pyytämään lainaksi vähän siemenviljaa: 'Minä olen pian kuoleman oma enkä voi siis sekaantua sellaisiin asioihin' — hän ei juuri ollut luotu nuorukaisen sivistäjäksi», kertoo Ekvall muistelmissaan.

Tri Mikael Avellan kuoli 1807. Seuraavana vuonna syttyi sota ja Venäjän valta alkoi. Venäläiset vaativat viranomaisten, pappien ja rahvaankin tekemään uskollisuuden- ja kuuliaisuuden valan Venäjän keisarille. Mutta kun Tammelan kirkossa piti määrättynä aikana otettamaan vala pitäjäläisiltä, niin silloin kappalainen, varapastori Nils Berghäll, joka samalla oli v.t. kirkkoherrana, pysyttäytyi mielenosoituksellisesti poissa tilaisuudesta ja yllytti rahvastakin siihen. Berghäll rupesi kuitenkin pelkäämään tekonsa seurauksia, mutta ei tahtonut tehdä valaa julkisesti, »jottei antaisi huonoa esimerkkiä rahvaalle». Kun Ekvall kuulusteli paraillaan rippikoululapsia kirkossa, niin Berghäll, jota Ekvall muistiinpanoissaan nimittää jesuiitaksi, »pujahti sinne muutamien muiden kanssa ennenkuin lapset olivat ehtineet astua sisään, ja velvoitti minut ottamaan häneltä valan», kertoo Ekvall. »Sellainen menettely oli suoraan sotiva annettuja korkeita asetuksia vastaan, vaikka minä yksinkertaisuudessani uskoin täytyväni totella esimiestäni». Ekvall varomattomuudessaan puhui tapahtumasta Tammelan silloiselle nimismiehelle C. G. Sagulinille, jota hän muistelmissaan nimittään »luonteettomaksi». Sagulin oli huonoissa väleissä varapastori Berghällin kanssa. Hän oli näet vuokrannut kirkkoherran saatavain koonnin ja pappilan maat, ja kun Berghäll oli v.t. kirkkoherrana, johti suhde ritaisuuksiin. Ekvall kertoo koettaneensa pysyä puolueettomana tässä riidassa, mutta sekaantui siihen pahasti, kun tuli mainitusta valanottotilaisuudesta puhuneeksi nimismies Sagulinille. Tämä antoi siitä heti kertomuksen maaherralle syyttäen varapastoria muistakin ri-

koksista, m.m. siitä, että Berghäll olisi levittänyt huhua suuren ruotsalaisen armeijan tulosta. Jälkimäisistä »rikoksista» mainitsee Ekvall, etteivät ne olleet vallan perusteettomia.

Muutaman päivän perästä tuli maaherralta määräys, että varapastori Berghäll oli vangittava. »'Luonteeton' tuli silloin luokseni» kertoo Ekvall, »kysyi, tahdonko antaa todistuksen valanottotapauksesta tahi alistua saman kohtalon alle kuin jesuiitta, jolla hänen puheensa mukaan oli Siperia edessä. Olin kokematon nuorukainen ja hyvien seuratovereitteni täyteen antama Siperian kauhunnäyistä, myös vakuutettu syyttömyydestäni — katsoin neuvokkaammaksi mieluimmin antaa todistuksen kuin valita Siperian, jonne monen sinä aikana pidätetyn uskottiin saavan mennä. Barbaari saneli itse todistuksen, ei varsinaisesti valheellista, mutta kuitenkin mahdollisimman kovimmalla sanamuodolla». Todistuksessaan Ekvall väitti kehoittaneensa esimiestään antamaan uskollisuudenvalan kruununmiesten ja todistajain läsnäollessa, mutta oli lopulta kuitenkin taipunut Berghällin toivomukseen. Ekvall katsoi B:n menettelytavan sopimattomaksi, »eikä tätä kalliin tarkoituksen salailemista laillisena».

Varapastori Berghälliä syytettiin nyt kihlakunnanoikeudessa. Ekvall vältti oikeudenkäynnissä tulemasta ilmiantajaksi sen kautta, että Sagulin houkutteli yksinkertaisen lukkarin ryhtymään tähän »kunniatehtävään». Oikeudessa Ekvall valalla vahvisti todistuksensa. »Melkein tolkuttomana ollen ei minulla ollut voimaa oikaista mitä minun piti», kertoo hän. Jälkeenpäin, kun hän jälleen oli tullut johonkin tajuunsa, oli hän havainnut, »ettei Siperia ollut kysymyksessä, vaan lakimme olivat voimassa». Hän oli saanut uutta rohkeutta ja tahtoi parantaa virheensä, pelastaa hänet, jolle oli tehnyt vääryyttä, ja lähetti hovioikeudelle »muutamia merkityksettömiä muutoksia todistusaineistoon», kuten Ekvall itse kertoo. Todellisuudessa hän otti todistuksensa takaisin selityksellä, että hänet oli siihen pakoitettu. »Barbaari» oli kuitenkin tämän jälkeen joka päivä käynyt Ekvallin luona, »inhimillisellä äänellä surkutellut häntä, joka syöksyy onnettomuuden syvyyteen, sillä aikaa kun hänen kunniansa, hänen virkansa y.m. ovat kyseessä». Lopulta heikkoluontoinen Ekvall oli antanut houkutella itsensä ilmoittamaan hovioikeudelle, että hänet oli juonittelujen kautta saatettu tekemään peruutuksensa. Kun asia palasi kihlakunnanoikeuteen, tunnusti Ekvall vielä kerran todistuksensa. Mutta varapastori Berghäll vapautettiin syytteestä ja Ekvall itse sai jonkun lievän rangaistuksen siitä, että oli aiheuttanut Berghällin pidätyksen ja pitkällisen vankinaolon. — Berghäll muutti Tammelasta Lopeile 1810.

III.

Valapaton kirous.

Ekvall oli menettelynsä ja horjuvaisuutensa johdosta tullut yleisen

inhon alaiseksi. »Huuto kaikilta tahoilta: hän on valapatto, hän on ilmiantanut toisen syyttömänä valtiorikoksesta», kertoo Ekvall itse saaneensa kuulla. Epätoivoissaan oli Ekvall jo ajatellut pakoakin yli meren Ruotsiin. Tuomiokapitulikin antoi hänelle julkisen varoituksen, ja moitti häntä väärästä valasta, vaikka hovioikeuden tuomio ei sitä langettanut. — Elämäkertakuvauksessaan Ekvall vakuuttaa, ettei ollut tehnyt valarikosta millään tarkoituksella, kaikkein vähimmän voittaakseen tähtiä ja nauhoja (venäläisten kunnianosoituksia), eikä ollut kiittämätön jotain suosijaansa kohtaan. Hän odotti suurempaa sääliväisyyttä itseänsä kohtaan.

Daniel Ekvall muutti pian Tammelasta tullen ensin armovuodensaarnaajaksi Ekeröhön köyhän kappalaislesken luo, jolla oli 4 pientä lasta. Ekvall haki seurakunnan kirkkoherranvirkaa, ja kun leski oli sieltä kotoisin, toivoi hän sen kautta paremmin saavansa paikan, kun lupasi mennä naimisiin lesken kanssa. »Tämä uskoi enkelin taivaasta lähetetyn hänen luokseen». Ekvall ei kuitenkaan saanut paikkaa, ei tullut edes ehdolle. Hän ei kuitenkaan perääntynyt naimalupauksestaan, »jotteivät lesken murretun sydämen haavat taas aukirevittäisi». Ekvall meni siis naimisiin, mutta joutui pahaan oikeusjuttuun varoista, joita lesken ensimäinen mies oli hallinnut, ja pakotettiin maksamaan yli 1000 ruplaa siitä, että »huolehti turvattomasta leskestä ja 4 lapsesta». Tämän kautta oli Ekvallin talous vastaisuuteen murskattu. Kesti kauan ennen kun Ekvall sai vakinaisen papinpaikan. Lopulta pääsi hän pitäjänapulaiseksi Nousiaisiin 1819, Marttilan kappalaiseksi 1822 ja vihdoin 1828 kirkkoherraksi pikku Karjalohjalle.

Puuttuva luonteen tasapaino tai naivi herkkäuskoisuus johdatti Ekvallin riitoihin ja oikeudenkäynteihin, lopuksi juoppouteen. »Kohtalonsa käsittämättömässä sokkelossa, alituisten vastoinkäymisten alaisena, vaimon kanssa, joka huokasi sokeudessa, lasten kanssa, joilta puuttui heidän säätynsä mukainen kasvatus, — en voinut elää maistamatta yhtä ja toista lääkettä Acheronin kellarista»; alkoholin avulla hän koetti rauhoittaa rauhatonta mieltänsä. »Usein olen saanut sentakia seisoa häpeäpaalussa, itse tuomiten niin halpamaisen parannuskeinon, mutta kun olen kokenut, että parempaa välinettä ei minulle voisi antaa, niin olen pakotettu onnettoman vaimoni ja turvattomien lasteni takia mieluimmin uhraamaan osan kunniastani kuin itse elämääni», kirjoittaa Ekvall lopuksi ja kertoo tulleensa siihen kokemukseen, että olisi ollut paras, jos hän olisi aina jäänyt työtätekevän kansanluokan säätyyn. — Niin, köyhyys estää usein löytämästä oikeutta yhteiskunnassa. Tuo onneton Humppilasta lähtöisin ollut pappi kuoli 1835.

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 12. 1. ja 14. 1. —31.

Kansannousun yritys Lounais-Suomessa Suomen sodan 1808–09 aikana.

Pohjois-Karjalan talonpoikien urheasta vapaaehtoisesta kotiseutunsa puolustuksesta samoinkuin kansannoususta Pohjanmaalla ja Ahvenanmaalla Suomen sodan aikana ovat useat historiankirjoittajat esittäneet seikkaperäisiä kuvauksia. Mutta vaikka emme voikaan puhua mistään varsinaisesta kansannoususta taisteluineen Lounais-Suomessa — tämä seutuhan Suomen armeijan pikaisen perääntymisen jälkeen joutui heti vihollisen verrattain suurten joukkojen miehittämäksi, joten asukkailla ei ollut muuta neuvoa kuin pakosta alistua väkevämmän vallanalaisuuteen, sillä vastarintaan oli vaikea nousta — niin täälläkin kaikesta huolimatta tapahtui, kuten asiakirjat todistavat, suunniteltuja vastarinnan yrityksiä vihollista vastaan. Siitä huolimatta vaikka johtavat henkilöt katsoivat velvollisuudekseen vieläpä suurella innolla avustaa venäläisten pakkovaltaa, niin isänmaallinen innostus nostatti kuitenkin muutamia Lounais-Hämeen ja Varsinais-Suomen rahvaan miehiä aseisiin ikivanhaa vihollista vastaan puolustamaan mieskohtaista vapauttaan, laillista hallitusta ja isänmaan lakeja.

Jo sodan alusta lähtien edellisten sotien tapaan venäläiset alkoivat haltuunsa valtaamissaan osissa maatamme määrätä virkamiesten ja kansan velvollisuuksia. Oli luonnollista, että tällaiset vihollisen toimenpiteet saattoivat monen kansalaisen ajatukset arvostelemaan, mille kannalle uuden esivallan suhteen oli asetuttava, varsinkin kun sodan lopputulos oli vielä epätietoinen. Kieltämättä virkamiehet ja kansa alistumisellaan säästivät asukkaiden kärsimyksiä venäläisten kostavalta hävitykseltä, samoinkuin mahdollisesti oli onneksi, että virat silloin pysyivät suomalaisten käsissä. Mutta toiselta puolen pakollinen alistuminen vihollisen alamaisuuteen ja vaatimuksiin, ennenkuin maamme kohtalo lopullisesti oli ratkaistu, sai omattunnot ristiriitaan, pitäen monen rahvaan miehenkin povessa hereillä sitä käsi-

tystä, ettei Venäjän valtaan alistuminen ollutkaan oikeutettua, mikä tietoisuus ei voinut olla heitä rohkaisematta ja kannustamatta vastarintaan.

Esitämme seuraavassa ensin niitä syitä, jotka täälläkin synnyttivät rahvaassa suuttumusta ja vihaa valloittajiaan kohtaan ja kiihoittivat sitä nousemaan aseelliseen vastarinnan yritykseen.

Etelä-Suomi, jonka venäläiset valtasivat vajaassa kuukaudessa, ei tosin joutunut suoranaisesti yhtä suuressa määrässä kuin Pohjanmaa, Savo ja Karjala, kärsimään taistelujen aiheuttamista tuhoista ja vahingoista. Mutta vaikka se säilyikin joutumasta varsinaiseksi taistelutantereeksi, niin sen asukkaat saivat kyllä toisessa muodossa kokea sodan turmiollisia seurauksia, heidän oli nimittäin pakko huolehtia vihollisen armeijan tiheistä majoituksista, sen muonittamisesta ja sotatarpeiden kuljettamisesta oman lääninsä rajojen ulkopuolelle, toisinaan kauas pohjoiseen aina Ouluun asti.

Haltuunsa joutuneella alueella venäläiset valloittajina katsoivat asukkaisiin nähden määräämisoikeutensa sangen laajoiksi. Niinpä he armeijansa tarpeiksi vaativat talonpojilta pakkomuonitusta aikana, jolloin maassamme ankaran kadon vallitessa kansan toimeentulo oli muutenkin perin vaikeata. Luovutettavista elintarpeista luvattiin kyllä maksaa paikkakunnalla käypien hintojen mukaan, mutta vain harvat talonpojat, jotka olivat täyttäneet muonitusvelvollisuutensa, saivat niistä täyden korvauksen. Usein venäläiset muonitusvirkailijat antoivat maksuksi vain jonkinlaisia kuitteja, joilla perästäpäin piti saada periä maksu rahassa; mutta vähänpä talonpojat luottivat tuollaisiin venäjänkielisiin kuitteihin, joiden sisällystäkään he eivät ymmärtäneet.

Venäläiset tarvitsivat aiituiseen käytettävikseen paljon hevosia, joita vaadittiin kuljettamaan milloin vihollisen muona- ja rehukuormastoja Pohjanmaalle, milloin sairaita Helsinkiin ja Porvooseen, milloin tykistöä tai muita sotatarpeita. Oli luonnollista, että täilainen rasitus muodostui talonpojille sangen raskaaksi taakaksi, käyden maanviljelykselle tuhoisaksi, koska talonpojilla ei ollut tilaisuutta aikoinaan tehdä peltotöitään.

Annettuja käskyjä noudatettiin eri paikoilla eri tavalla, riippuen virkamiesten suuremmasta tai pienemmästä virkainnosta. Kuuluisiksi venäläisten nöyrinä ja innokkaina palvelijoina tämän sodan aikana Hämeessä tulivat Ala-Sääksmäen kihlakunnan kruununvouti R. Holmberg ja Tammelan nimismies C. G. Saguilin. Nimismies Sagulin teki parhaansa saadakseen piirissään talonpojat tottelemaan vihollisen antamia käskyjä ja määräyksiä. Alituisesti hän julkaisi kuulutuksia, joissa talonpojat kutsuttiin kuljettamaan venäläisten muona- ja rehukuormastoja tai muita sotatarpeita, ja niskoittelevia, jotka laiminlöivät velvollisuutensa, uhattiin rangaistuksilla; eräässäkin kuulutuksessa kesäkuun 2 p:ltä 1808 oli määrätty

10 taalaria sakkoa sekä 6 paria raippoja. Seuraava kuulutus, jossa Sagulin tiedoittaa maanteiden auraamisesta lumesta puhtaaksi kuuden kyynärän levyydeltä, antaa hyvän kuvan hänen virkamiesinnostaan. Se kuuluu seuraavasti:

»Hänen Keis. Majesteetin korkia käskyn haldia länisä, on kovan edesvastauxen viranhastolla päälle pannut minua, että juri kirusti laitta kaiki krunun valdamantiet auratux eli luodux kus kynärä leviäx ja sinä tarkoituxesa tänne raha lähettänyt, että sen kulemattoman edestä mahdetan palka miesten kautta tiet ylös aja eli luoda, sentähden ja että jokainen, jolla on halua valtä palkanmaxoja ja 5 dalari hopia raha sacko, joka ilman sitä seura, san minä ystävälisesti nyt julkisesti tygön sanoa kaickia, joilla maantien osia on, että ensimais manantaina panna tiens sanottun reran. Kunnioitettavat pitäjän miehet, ottakat jokainen yximielisesti tästä tygön sanomisesta visu sana ja muistakat meidän aikojam; ne on ne, ej minä, jotka vativat meiltä kärsimystä, kulemista ja vireyttä, meidän velvollisuxisam. — Minun virkan on kysymyxes, jollei tämä toimitetux tule, ja luottakat lujasti pälle, ettei minä mingän varjon alla tahdo sitä mistata, ennen minä palkan ja sakotan nin paljon kuin minä taidan.

Tulevan tistaina ja keskivickona pidän minä syyniä, jos tiet ovat reras, ja sinä mahta se lugun pitämätöin itsens syttä.

Tammelasta se 11 päivä maaliskuus 1809.

C. G. Sagulin.»

Sodan alkuaikoina Lounais-Suomen asukkaat yleensä alistuivat vastustamatta vihollisen valtaan, suorittaen raskasta muonitusta ja kyyditysvelvollisuutta, mutta kun venäläinen sotaväki kansan kertomusten ja asiakirjoihin perustuvien tietojen mukaan läpikulkiessaan, huolimatta Buxhövdenin julistuksissa asukkaille vakuutetusta turvallisuudesta, alkoi röyhkeästi harjoittaa kaikenlaista mielivaltaa ja omankäden oikeutta, niin kansan kärsivällisyys alkoi loppua. Esimerkkinä siitä mainitsemme tässä seuraavan tapauksen. Lounais-Hämeessä, Urjalassa, muuan venäläinen sotilas ampui kylän kujalla kuoliaaksi talonisännän Mikko Heikinpojan Uodin. Kansa kertoo, että mainittu venäläinen sotilas olisi aikaisemmin vaatinut isännältä iimaiseksi heiniä, mutta saanutkin korvapuustin, ja siitä kimmastuneena sotilas oli nyt kostanut. Mentiinpä niinkin pitkälle, että asukkaiden valitukset kärsityistä vääryyksistä ja vahingoista tehtiin omavaltaisten pakkokeinojen kautta mitättömiksi; sotaväen väärinkäytösten tutkimusta suorittaneet nimismiehet pakoitettiin näet jo edeltäpäin nimikirjoituksillaan todistamaan, että sen käytös oli muka ollut kaikinpuolin moitteeton.

Kuten aikaisemmin on mainittu, Buxhövden antoi vähän jälkeen Viaporin antautumisen julistuksen, jossa maan asukkaat velvoitettiin sodan vielä kestäessä vannomaan uskollisuus- ja kuuliaisuusvala Venäjän keisarille, minkä jälkeen kansan ja venäläisten välit alkoivat käydä huonommiksi. Niitä, jotka

kieltäytyivät vannomasta valaa, uhattiin kostotoimenpiteillä; eräässä myöhemmässä julistuksessa sanottiin, että »sellaiset tulevat olemaan paitsi kaikkea suojellusta hengensä ja omaisudensa puolesta.» Erikoisesti on huomattava, että varsinainen kansa vastusti sitkeämmin valan tekoa kuin virkamiehet ja yleensä sivistynyt luokka, aiheutuen yksinkertaisen rahvaan vakaumuksesta, että muka uskollisuusvalan vannominen oli sille tuottava onnettomuutta.

Suomen sodan historiasta tunnemme monta lailliselle esivallalle uskollista virkamiestä, ja olipa Lounais-Hämeessäkin sellaisia, jotka ennemmin kärsivät ruumiillista väkivaltaakin kuin suostuivat vannomaan vaadittua uskollisuudenvalaa. Tällaisina rohkeina ja pelottomina vastustusmiehinä, joiden uskollisuus ja lujuus lailliselle esivallalle oli rahvaalle hyvänä esimerkkinä, esiintyivät m.m. Tammelan silloinen kappalainen, varapastori Nils Berghäll ja Someron nimismies Abraham Söderberg.

Varapastori Berghällistä, joka Tammelan kirkkoherranviran ollessa näihin aikoihin avoimena hoiti sitä virkaa tekevänä, tiedetään, että kun Tammelan seurakuntalaisilta piti otettaman kirkonmenojen päätyttyä toukokuun 29 p:nä 1808 uskollisuusvala, niin hän, sensijaan että olisi ollut seurakunnalleen hyvänä esimerkkinä, poistui äkkiä kirkosta ja seurakuntalaiset hänen mukanaan, joten toimituksesta ei tullutkaan mitään. Senvuoksi Buxhövden kirjeessään kesäkuun 29 p:nä määräsi maaherra Munckin ryhtymään toimenpiteisiin, että varapastori Berghäll viipymättä tarkoin vartioituna tuotaisiin Turkuun tutkittavaksi ja tuomittavaksi.

Berghäll alistui kuitenkin tekemään uskollisuusvalan kesäkuun 28 p:nä, mutta ei julkisesti kenenkään todistajan läsnäollessa, ettei antaisi esimerkkiä seurakuntalaisille, vaan poikansa kanssa kahden kesken väliajan saarnaajalle Daniel Ekvalliile. Nimismies Sagulinin pyynnöstä Ekvall antoi tästä toimituksesta seuraavan suomeksi näin kuuluvan todistuksen: »Viime kesäkuun 28 päivänä, jolloin minä määräyksen mukaisesti kuulustelin rippikoululapsia Tammelan emäkirkossa, saapui sinne varapastori Niils Berghäll ja käski minun ottamaan häneltä ja hänen pojaltaan uskollisuus- ja kuuliaisuusvalan; minä asianomaisessa järjestyksessä valan vannoneena harkitsin ensin tätä kiireistä asiaa ja katsoin, että tällainen salakähmäisyys näin tärkeässä asiassa oli tarpeetonta, koska tämän kalliin valan ottamisen Bergälliltä suuren seurakunnan opettajalta siihen vaikutukseen nähden, mikä sillä on rahvaaseen, olisi pitänyt tapahtua juhlallisemmin seurakunnan läsnäollessa, mutta varapastori Berghäll käski minua virallisesti hyläten huomautukseni, että tällöin olisi saapuvilla ainakin kruunun virkamies tai muita todistajia, ottamaan häneltä ja hänen pojaltaan valan ja lupasi vastaavansa seurauksista; ja vieläpä hän antoi lukkarille käskyn, ettei kirkkoon päästettäisi ketään ihmistä, ei edes rippi-

koululasten joukkoa, joka oli kirkonmäellä ja jonka päättyneen ruokatunnin jälkeen piti tulla kirkkoon kuulusteltavaksi kristinopissa, senvuoksi määräyksen johdosta, jonka varapastori esimiehenäni antoi minulle, en voinut olla ottamatta vaiaa, minkätähden minä siis tavallisen kaavan mukaan sanelin sen, ja varapastori poikansa kanssa teki valan. Tällainen on asianlaita, jonka voin suullisella valalla vahvistaa, jos niin tarvitaan; mikä täten todistetaan. Tammelassa 15 päivänä heinäk. 1808.

Daniel Ekvall.
Väliajan saarnaaja Tammelassa.»

Koska siis varapastori Berghäll ei ollut ainoastaan itse menetellyt Keis. Majesteetin käskyä vastaan vaan myös käytökseellään johtanut suuren pitäjän rahvasta vastustamaan valantekoa, ja kun hän lisäksi yllämainitulla salakähmäisellä tavalla oli lopulta tehnyt valan, niin Buxhövden kirjeessään Munckille heinäkuun 16 päivältä ilmoitti lähettävänsä Berghälliin Hämeenlinnaan vankilaan odottamaan ylimääräisen kihlakunnanoikeuden tutkimusta ja tuomiota asiassa. Käytettävissämme olleista asiakirjoista ei käy selville, kuinka kauan tämä omantuntonsa ääntä seurannut ja rangaistuksen uhalla valantekoon pakotettu pappi sai istua vankilassa, mutta vuonna 1810 hän on jo Lopen kirkkoherrana.

Someron nimismies Abraham Söderberg menetti tottelematta esimiestensä määräyksiä virkansa Hän ei näet toiminut kyllin pontevasti kahden Viaporin antautumisen jälkeen kotiin päästetyn sotilaan, Mikko Ekin ja Kaapo Nylanderin kiinniottamiseksi, jotka uudestaan aseisiin tarttuneina olivat surmanneet venäläisen pikalähetin. Buxhövdenin julistuksessa kesäkuun 17 p:ltä m.m. nimenomaan sanottiin, että jos kruunun virkamiehet eivät toimineet niin, että »yhteisen tyvennön turmeliat tulevat kiinni otetutuxi, niin he tulevat olemaan virkatansa paitzi.» Kun Söderberg lisäksi kieltäytyi vannomasta uskollisuusvalaa, niin Sagulin toimitti hänet pidätettynä Turkuun, jossa hän lopulta joulukuussa alistui vannomaan uskollisuus- ja kuuliaisuusvalan.

Yllämainitsemamme sietämättömän raskas muonitus-, kyyditys- ja majoitusrasitus, venäläisten harjoittamat väkivallanteot, uskollisuusvalan vaatiminen sodan vielä kestäessä, muutamien Ruotsin armeijaan kuuluvien upseerien ja heidän apulaistensa levittämät huhut, että suomalaiset Venäjän vallan alaisina joutuisivat maaorjuuteen sekä johtavien henkilöiden venäläisystäväilinen toiminta vihollisen hyväksi — kaikki tämä alkoi lopulta rahvaan keskuudessa synnyttää yleistä suuttumusta ja mielenkuohua, liehtoen siinä vastustusta ja kapinan henkeä. Ja toiselta puolen miesten sellaisten kuin Berghällin ja Söderbergin antama esimerkki mielenlujuudesta ja uskollisuudesta laillisille esivallalle oli epäilemättä omiaan kannustamaan muutamia rahvaan miehiä aseellisen vastarinnan yritykseen,

johon lopulta Lounais-Suomessakin lokakuun alussa valmistauduttiin.

Suomen sodan historiasta tiedämme, että Ruotsin kuningas Kustaa IV Aadolf vielä syyskuun loppupuolella, Oravaisten taistelun jälkeen, suunnitteli maihinnousua Uudenkaupungin seuduilla, karkoittaakseen sitä tietä venäläiset Turusta. Mutta odottamatta lisävoimia Ruotsista näihin maihinnousuyrityksiin käytettiin vain vähäpätöisiä Ahvenanmaalta tuotuja joukko-osostoja, jotka syyskuun 17 päivänä Lokalahdella ja saman kuun 26 päivänä Taivassalossa joutuivat täydellisesti tappiolle.

Näissä maihinnousuyrityksissä kuninkaalla oli mitä suurimmat toiveet talonpoikien ryhtymisestä vastarintaan vihollista vastaan. Tätä hänen luuloansa tuki näet erään seikkailijan, entisen vääpelin Ljungbergin vakuutus, että muka ruotsalaisten noustua maihin heihin heti liittyisi 12,000—13,000 aseellista talonpoikaa. Ljungberg oli liikkunut Lounais-Suomessa yllyttämässä rahvasta tarttumaan aseisiin, ja hänellä oli asiamiehiä aina Lounais-Hämeessä saakka. Eivätkä hänen kapinaan yllytyksensä jääneetkään tuloksettomiksi, koska asiakirjat tietävät kertoa, että muuan hänen asiamiehensä, renki Joonas Matinpoika Ruskon kappelista oli koonnut Hämeen metsiin 400 aseistettua miestä, joiden kuitenkin oli hajaantuminen, kun ruotsalaisten maihinnousu Taivassalossa oli epäonnistunut.

Mutta senkin jälkeen näyttää kapinaan yllytystä vielä seuraavinakin viikkoina jatkuneen. Niinpä Tammelan nimismies Sagulin Buxhövdenille lähettämässään kirjeessä lokakuun 13 p:ltä tiedoittaa, että muuan valepukuinen ruotsalainen upseeri oli liikuskellut hänen piirissään ja yrittänyt nostaa rahvasta kapinaan. Tämä oli lukenut jotakin kuninkaan julistusta, jossa kaunein sanoin kehoitettiin isänmaan puolustukseen ja kokoontumaan määrättyyn paikkaan, missä lähemmin ilmoitettaisiin, mitä heidän tulisi tehdä auttaakseen kuningasta sodassa. Huhun mukaan — kertoo Sagulin raportissaan — yllyttäjä oli kehoittanut talonpoikia kokoontumaan Virtsanojan kankaalle Loimaan pitäjässä suureen metsään, joka sijaitsee noin 20—30 venäjänvirstaa Oripään kylästä Huittisiin päin, mistä kokoontuneet talonpojat lähtisivät ensin surmaamaan Oripään kylässä sijaitsevan venäläisen vahtijoukon ja sieltä jatkaisivat sitten matkaansa Mynämäen kautta meren rannikolle Uudenkaupungin seuduille auttamaan ruotsalaisten maihinnousua, hävittäen matkalla sillat ja estäen vihollisen muonavarojen kuljetuksen

Tästä tiedon saatuaan Sagulin läksi heti mainittua yllyttäjää takaa ajamaan, mutta turhaan, sillä tämä oli ehtinyt jo lähteä Urjalaan ja Punkalaitumelle päin yllyttämään kansaa »tähän vaaralliseen yritykseen». Muuten Sagulin valittaa, että on sangen vaikeata saada kiinni yllyttäjää, »koska sellaista kansa suosii ja suojelee, ja sen henki, joka osoittaa pienintäkin halua ottaa hänet kiinni, on hyvin suuressa vaa-

rassa. — Kirjeessään Sagulin edelleen kerskuu Buxhövdenille — muuten kuvaavaa hänen matelevalle luonteelleen — vaikeudesta huolimatta saaneensa näinkin paljon asiasta tietoja pettämällä sellaisia, jotka kovasti pelkäävät paljastaa vehkeilyjä keisarillista valtaa vastaan muutamien heidän ystäviensä avulla, jotka kuitenkin ovat olleet hänelle uskollisia kätyreitä. — Kirjeensä hän lopettaa seuraavin sanoin, joissa ilmenee kätyrien tavallinen pelko omasta hengestä: »Saan nöyrimmästi ilmoittaa, että olen varoittanut rahvasta pysymään rauhallisena ja sävyisänä, koska mikäli olen kuullut useat rahvaan pojat ja rengit ovat valmiit lähtemään tälle vaaralliselle retkelle. — Muuten pyydän, ettei tätä kirjettäni kenellekään näytetä, sillä jos kapinoitsijoiden matka tulee estetyksi ja muutamia heistä rangaistuiksi, niin minun henkeni on ensimmäinen, jonka he ottavat.

Kun talonpoikien suunnittelemasta retkestä meren rannikolle tukemaan ruotsalaisten maihinnousuyrityksiä näiden epäonnistuttua ei tullut mitään, niin heidän aikomuksenaan lienee senjälkeen ollut sissisotaan ryhtyminen venäläisiä vastaan. Kuten talonpoikien sissijoukot monin paikoin muualla Suomessa hyökkäsivät valtateiden varsille majoitettujen vihollisen vahtijoukkojen kimppuun, anastaen sen muonavarastoja ja — kuormastoja, niin lienee täälläkin aseisiin tarttuneiden talonpoikien tarkoituksena ollut tuhota Turun—Hämeenlinnan ja Tammelan—Loimaan—Huittisten kautta Pohjanmaalle johtavien teiden varsille sijoitetut vahtijoukot. Tällainen otaksuma talonpoikien sissisotaan ryhtymisestä esiintyy Buxhövdenin kirjelmässäkin maaherra Troilille marrask. 11 p:ltä 1808, jossa m.m. puhutaan useiden talonpoikien yhteenliittymisestä, joiden aikomuksena on ollut aseistettuina kokoontua Haaroisten ja Oripään kylien välillä sijaitsevalle kankaalle — Sagulinin raportissa aikaisemmin mainitun Virtsanojan kankaan jatkoa kaakkoon päin — ja lähteä sieltä jonkun ruotsalaisen joukon avuksi tai muulla tavoin ryhtyä vihollisuuksiin ylämainitulla seudulla sijaitsevia venäläisiä joukkoja vastaan.

Mutta talonpoikien sissisodan yritykset raukesivat tyhjiin, sillä venäläiset viranomaiset saivat ajoissa tietää heidän aikomuksistaan ja lähettivät joukon kasakoita, jotka talonpoikien odottamatta hyökkäsivät heidän kimppuunsa ja hajoittivat heidän joukkonsa. Useimmat tosin pelastivat nahkansa pakenemalla metsiin; toiset piileilivät n.s. Virttaan suolla, jota kansa on ruvennut nimittämään »Pakosuoksi». Mutta useita joutui vangiksikin ja kuljetettiin Turkuun ylimääräisen kihlakunnan oikeuden tutkittavaksi ja tuomittavaksi.

Vangeiksi joutuneita mainitaan useita nimiltään siinä kirjeenvaihdossa, jota meikäläiset viranomaiset kävivät Buxhövdenin kanslian kanssa. Loimaan miehiä olivat talollisenpoika Joose Heikinpoika Pimpu Ilmaristen kylästä, Knuutilan talon renki Mikko Mikonpoika Vilvaisten

kylästä, talollisenpoika Matti Mikonpoika Punto Kauhanojan kylästä ja renki Kristian Kallenpoika Onkijoen kylästä. Yhtenä »kapinan» johtajana oli ollut Jokioisten kappelin lukkari Aatami Halin, joka joutui vangiksi. Samoin mainitaan »kapinaan» osallistuneen Jokioisten kartanon kolme tallirenkiä sekä kuski Vibom. Maaherra Munck tiedoittaa kirjelmässään Buxhövdenille marraskuun 29 päivältä 1808, että kasakat olivat saaneet kiinni yhden näistä rengeistä, mutta muut olivat päässeet pakoon eikä heitä myöhemminkään oltu siihen asti saatu vangituiksi. Kenraali von Villebrandin kuski Vibom mainitaan samoin jonkinlaisena Loimaalle saapuneiden talonpoikien johtajana joka sitten, kun kasakat olivat tehneet lopun sissijoukon hommista, oli paennut parinkymmenen talonpojan kanssa Uuteenkaupunkiin päin. — Vielä joulukuussa, jolloin sotatoimet kaikkialla muualla Suomessa olivat jo tauonneet, kerrotaan muutamien sissimiesten olleen väijyksissä Huittisissa, yrittäen ryöstää venäläisten muonavarastoja. Muuan heistä Matti Matinpoika Oripäästä joutui vangiksi ja lähetettiin Turkuun tutkittavaksi ja tuomittavaksi.

Lounais-Suomen »kapinan» yritykseen näkyy osallistuneen kuten muuallakin Suomessa, missä rahvas tarttui aseisiin, myöskin Viaporin antautumisen jälkeen kotiin laskettuita ruotusotilaita. Sellaisia olivat m.m. aikaisemmin mainitsemamme sotilaat Mikko Ek ja Kaapo Nylander Somerolta, jotka liittyivät kyseessä olevaan »kapinaan», surmaten venäläisen pikalähetin. Pelottomina sotureina he tahtoivat osoittaa, etteivät he olleet samalla kannalla kuin Viaporin häpeällisen antautumisen johtomiehet, ja siksi he sotilasvalansa ja -kunniansa velvoittamina tarttuivat aseisiin isänmaan puolesta.

Tarkastaessamme vangeiksi joutuneiden miesten yhteiskunnallista asemaa, kiinnittää erikoisesti huomiota puoleensa se seikka, että heidän joukossaan on useita renkejä, joista kuski Vibom mainitaan oikein yhtenä »kapinan» johtomiehenä. Lieneekö silloisen Jokioisten kartanon omistajan, kenraali von Villebrandin ja nimismies Sagulinin venäläisystävällinen toiminta vihollisen hyväksi siihen määrään näissä renkimiehissäkin herättänyt inhoa ja suuttumusta, että he isänmaallisen innostuksen ohjaamina panivat henkensä alttiiksi laillisen esivallan ja synnyinmaan puolesta? Näiden yhteiskunnan silmissä halpa-arvoisten renkimiesten aseisiin tarttuminen, jonka he pitivät hetken vaatimana velvollisuutenaan on heille sitäkin kunniakkaampaa, kun monet sen ajan johtavat henkilöt ja virkamiehet katsoivat velvollisuudekseen kaikin voimin avustaa vihollisen pakkovaltaa.

Lounais-Suomen talonpoikien aseellisen vastarinnan yritys, johon oli ryhdytty kuninkaan nimenomaisella suostumuksella ja hänen käskystään, epäonnistui siis kokonaan. Ja mitenpä toisin olisi voinut käydäkään, kun kuningas toimittamatta suurempia apujoukko-

ja Ruotsista ei kyennyt tukemaan heidän yritystään! Kuninkaan kehoitus talonpojille nousta tekemään vastarintaa viholliselle aikana, jolloin Suomi oli jo melkein kokonaan menetetty, tuntuu meistä ikäänkuin vain heidän narraamiselta, koska ei heille kuitenkaan voitu antaa aseita eikä päällystöä.

Yleensä voidaan sanoa, että sissisota, yksityisten järjestämät vastarinnan yritykset tuottavat useimmiten sekä syyllisille että syyttömille vain paljon onnettomuutta, verenvuodatusta ja hävitystä, muodostuen isänmaan yhteiselle asialle enemmän turmioksi kuin hyödyksi. Mutta toiselta puolen on kuitenkin myönnettävä, että joskus saattaa olla tilanteita ja hetkiä, jolloin muidenkin kuin säännöllisen sotaväen on noustava puolustamaan omaa mieskohtaista vapauttaan, loukattuja oikeuksiaan ja lailliista esivaltaansa. Epäilemättä Lounais-Suomen miehet isänmaallisten tunteittensa ohjaamina tarttuessaan aseisiin kansansa historian ratkaisevalla hetkellä seurasivat tällöin omantuntonsa velvoittavaa ääntä, ja siksipä heidän epäitsekäs, miehuullinen ja uhrautuvainen esiintymisensä ansaitsee jälkipolvienkin ihailun ja tulee aina säilymään niiden kiitollisessa muistossa.

J. O. Saarinen.

Forssan Lehdessä 16. I, 19. I ja 21. I —31.

KÄREVÄ.

Erään maanraivaajan elämästä.

Viime vuosisadan alussa on Ypäjän kylässä ollut pieni torppa tai mäkitupa-alue, jolle hallitsijansa ja viljelijänsä kirjoihin merkitysä Emmanuel nimestä oli johdettu muoto Manu. Manusta ei minulla ole paljoa maininnan arvoista tietoa, mutta tässä torpassa 28. 1. 1825 syntyneen Juha-nimisen pojan persoonallisuudesta pyydän esiintyä pienen läpileikkauskuvauksen.

Manu on ollut sellainen aikakautensa koti, jossa kunnioituksella ja vakaalla mielellä suhtauduttiin kaikkiin elämän ongelmoihin, tavallaan niin sanottu tietomieskoti, ei ulospän esiintyvänä ja korskana, vaan kotoiseen elämään sovitettuna hiljaisena ja elämän viisautta janoovana. Suuri luonnonkirja, luonto, oli ehtymätön, vieläpä varma ja pettämätön opas. Luonnon ilmiöihin perusti Emmanuel havaintokykynsä katseet. Niiden keskinäisiä suhteita tarkkaillessa voi vaistota syyn ja seurauksen lain esiintymistä monessakin kohdassa aivan yllättäen. Näitä ei katseltu ohimenevinä ilmiöinä siten, että olisi annettu heti unohduksen huostaan. Saatu viisaus ajateltiin säilyttää sukuperintönä ja siksi isä Emmanuel lapsilleen kertoili ja neuvoi täten saatuja arvoja. Rehellinen ja vakaaluonteinen Juha-poika oli vaikutteille herkkä, vastaanottava ja samalla säilyttävän muistin omaava. Taloudellinen toimeentulo kodissa oli silloisten köyhien aikojen yleistä niukkuutta. Isä Emmanuel raatoi kesäisinä aikoina maanraivaustöissä. Juha seurasi isäänsä työmailla lapsuusvuosinaan verhottuna ajan varhaisnuorison pukevimpaan vaatteeseen, paitaan. Tällaisissa olosuhteissa kehittyi Juha nuorukaiseksi ja omaa kotia perustaessaan iiitti elämänsä itseään kymmenen vuotta nuoremman tytön kanssa. Oma koti saatiin asettumalla vuokralaisina viljelemään Ketolan torppaa Perttulan kylässä. Torpan pitoaika sattui 1860-luvulle, jolloin koko vuosikymmen oli yleistä puutteen huolestuttamaa aikaa.

Juhan elämänkatsanto rehellisin vakaumuksin käsitti velvollisuutensa yleisiä käsitteitä laveammassa mittasuhteessa. Ei hän luottanut olojen itsestään korjaantumiseen rästiinjääneistä velvoituksista. Toisillakin oli oikeutensa ja samalla velvollisuutensa. Veroisäntä oli oikeutettu saamaan sen, mitä Juha vapaaehtoisesti oli sitoutunut maksamaan. Elämän todellisuus osoitti, ettei tämä käynyt laatuun hänen taloudenhoitajakyvyllään. Tässä oli Juhalla itse tuntemusta ja hän tunnusti rehellisesti heikon puolensa tarjoamalla torppaa takaisin veroisännän käytettäväksi. Täten tuli Juhan oikeustajunta tyydytetyksi ja samalla poistui verorästien uhkaama velkaatumisen vaara. Tunnolle jäi hyvä mieli siitä, että oli sitoumuksensa täyttänyt. Kun näistä naapureiden kesken joskus myöhemmin tuli puhe, niin Juha saattoi erikoisemmin painostaa kohtaa, ettei veroisäntä hänen tähtensä tappiota kärsinyt. — »Isännän kären minä täytin!» Tämä ilmaisi Juhan mielialan tyydytystä tuottavan tunteen.

Torpanpito ei tullut pitkäaikaiseksi, ja lyhytaikaiseksi jäi Juhan avioliittokin vaimonsa Eva-Liisan kanssa. Torpanpidon aikana lisääntyi perhe viidellä lapsella, joista neljä kuoli varhain, jo ennen äitinsä kuolemaa. Ainoa elossa oleva lapsi, tyttö, oli kolmenvuotias äitinsä kuoltua. Tämä tyttö senjälkeen olikin Juhan toimintain ja harrastusten keskeisin, johon ennen kaikkea muuta oli velvollisuudet kohdistettava. Leskeysvuosia vietti Juha kuolinhetkeensä saakka, 24 vuotta. Vaimonsa kuoleman jälkeen Juha alkoi sen yhteiskunnallisen elämäntehtävänsä, jossa tiesi olevansa omalla urallaan kykyjensä ja taipumustensa työtehon mukaan. Juha rupesi kuokkamieheksi. Kesäiset kuukaudet heilui kuokka ja talviset kuukaudet oli kirves tavallisin työase.

Juha Emanuelsson oli tyypillinen ja omalaatuinen persoomallisuus kaikin puolisesti. Henkinen elämänkatsomus, kotoiset tavat ja uskomukset sekä omalaatuinen esiintymisensä oli suuri poikkeus seutukunnalle kiteytyneistä joka-aikaisista elämänsäännöksistä. Puheensa oli jyskähtelevää ja painokasta, johon vielä tuli lausuntojen välihenkäsynä voimakas äänne»euh». Lapsuuskodistaan perimiään elämäntapoja hän seurasi kaikella arvonannolla. Rehellinen vakaumus teki kaiken arvokkaaksi, oli sitten kysymyksessä taloudellinen tapa tai uskomuksellinen salaisuus. Siten isä oli opettanut eikä siinä niin ollen ollut mitään sopimatonta hyljättäväksi. Luonnonkirja, suuri luonto, oli joka-aikaisesti avoin luettavaksi. Syventyi sitten nykyisyyteen vastaus. Esim. ei Juhan kodissa milloinkaan ollut kelloa. Kukko saneli aamusella ylösnousuajan ja auringon suunta jakoi päivän. Tätä kohtaa naapurit osin ihmettelivät ja usein oltiin halukkaita huvittelemaan Juhan vakaumuksien kustannuksilla. Taksvärkkituvan aamuhaasteluissa tahdottiin tietää,

miten hän osaa aamuilla sopivan lähtöajan harkita. Suora jyskäyttelevä vastaus oli: »Kun kukko on kahresti laulanut, niin kyllä sitä kerkii, kun vaan kärevästi lähtee». Juha yleensä käytti kärevästi sanaa moniin eri toimintakäsitteisiin ja tästä kansanaines, joka luulottelulla otaksui olevansa Juhan kehitystasoa korkeammalla omaksui Juhalle erikoisnimen: »Kärevä». Tällä nimellä Juha sittemmin tunnettiin.

Vaikka ei Juhan henkiset harrastukset antaneet ulospäin havaintoa, niin sittenkin sai joskus huomata aivan kuin jonkinlaista alitajuntaa johonkin määrättyyn suuntaan. Esim. kielikysymys. Juha ei hyväksynyt aikaisempaa ruotsalaista muotoa Emmanuelsson. Erään Tammelan papin kanssa tästä sukeutui seuraava keskustelu. Lukukinkeritilaisuudessa pappi esittää vanhemmista kirjoista ja suomalaisempaan muotoon määritellyn Emmanuelsson nimen Emmanuelinpojaksi. Tähän Juha vastaa: En minä ole Emmanuelinpoika, minä olen Manunpoika. — Juha Manueelinpoika, toistaa pappi. — Ei se ole mikään Manueelinpoika, se on vain paljas Manu! Juha Manunpoika minä olen!

Esitän muutaman kohtauksen naapurien kesken. Eräs takamaiden torppari kysyi kerran: Taisitte lähteä jo ehtolla, kun näin aikaisin tänne saakka olette kerinnyt? — Ei maar se ehtoo voinut olla, kun Mattilan kanat jo olivat ulkona kujalla.

Eräs toinen kysyi kuokkamaalla: Eikös teidän selkänne kuoleu, kun te kaiket päivät kuokitte? — Ei! Silloin kun minä olin pikkanen poika, kävin isäni mukana metsässä eikä minulla silloin vielä ollut muuta vaatetta kuin paita. Isäni löysi käärmeen ja huusi: Tules tänne poika, minä hieron kärmeellä selkääsi, ettei selkäs kuoleu töissä. Eikä minun selkäni olekaan koskaan kuoleunut.

Äidistään orvoksi jäänyt tyttö seurasi isäänsä työmaille. Taloudelliset varat olivat niukat, jos oli vaatimattomuuskin osaltaan mukana. Tytölle oli työmaalla haukattavaa välipalaa ja isän koruton tiedonanto oli: — Siellä tumpin kärjessä on leivänpala, jos sinun plikka nälkä on! Tyttären vartuttua neitousikään antoi isä taas luonnonlapsen koruttomia neuvoja. Ei hän maanitellut esille tyttären itserakkausvaistoja. Sanoo vain syyn ja seurauksen samassa yhteydessä: — Jos sinä plikka lapsen laitat, niin älä minun heiluvihiini tule! Tästä sai tytär ymmärtää, että taloudellinen tuki sellaisen sattuman tuliessa jää isänkodista saamatta.

Kuten jo olen esittänyt, olivat Juhan rehellisyysvaistot sitovat ja johdonmukaiset. Esim. työsopimuksissa, jos työnantaja sanoi, ettei kuokkamaalla ole kantoja niin Juhan käsitteissä ei niitä työnsopimusta tehdessä ilmaantunut edes mahdollisuuden varalta. Joskus kävi niin, että oli kumminkin kantoja, vaikka ei työnantajan ilmoituksen mukaan pitänyt olla. Täl-

iöin jätti Juha kannot siltensä ja jatkoi työtään sovitulla edellytyksellä. Kerran työnantaja ilmaisi, että oli kaksi kantoa jäänyt kuokkamaalle. Tällöin oli Juhan päättävä vastaus: Ei siellä ollut määrä kantoja ollakaan, mutta jos minä heitistä markan saan, niin minä hakkaan ne vallan tuhviksi. En minä kuokkimisestakaan enempää saa!

Juhan naapurin pojalla oli ketunpyydystäminen amatööriharrastuksena ja senvuoksi hänellä oli täyllellinen pyyntijärjestys, vahtikoppi, syötit ja pyssyt ammustarpeineen. Kerran meni toinen naapuri noin vain huvikseen vahtikopille ja otti lähteissään pojan kunnossa olevan pyssyn. Sattui niin, että kettu tuli syötille ja menetti henkensä. Tämä naapuri sai näin toisen varusteilla ja varusteista arvokkaan ketunnahan. Tämä ei ollut oikein Juhan rehellisyystajunnassa. Juha sanoi naapurilleen: Matin oli pyssy ja amisooni euh, mutta minä sanon: anna se kettu pois!

Kärevän persoona antoi hyvin monelle harhaanvievän käsitteen, sillä ihmisheikkouksien yleinen pahe on: arvostelu pinnallista havainnoista. Juha ei ollut kouluuntunut eikä hioutunut ympäristön vaatimiin pinnallisiin esiintymisiin. Eipä tahdottu uskoa, että niin alkeellinen persoona kätkisi sisäänsä sielullista iankaikkisuuteen tähtäävää hengellistä elämää. Pastori Holmberg teki tässä kohdassa seurakunnalleen eheän tunnustuksen Kärevän hautauspäivänä. Kertoi häpeän tunteella, jos kohtakin kiitolliselia mielellä, palanneensa Kärevän kuolinvuoteen luota ja ihmetteli sellaista salattua tunnetta, jota tämä juro vanhus eli Jumalan armoon ja tuomioihin suhtautuen. Yksinkertaisuutensa vuoksi hän on ollut suuri Jumalan edessä ja pintakarkeuksistaan huolimatta johti hän minun elävästi käsittämään, miten Ihminen näkee vain mitä silmäin edessä on, mutta Jumala katsoo sydämeen. — Kuolemansa edellä viimeisimpinä aikoina eli Juha köyhäinhoidon varassa ja kuoli 29. 12. 1893 68 vuoden 11 kuukauden ja 1 päivän vanhana. Vaimonsa Eva-Liisa oli syntynyt 9. 7. 1835, kuoli 8. 11. 1869.

Kuinkas se on Lounais-Hämeen kansa? Nostetaanko lakkia tällaisen miehen muistolle, jolla ei ollut mitään edellytyksiä tulla kunniamaininnoista osalisekki? Kärevä kaikessa yksinkertaisuudessa vain vaistojensa ohjaamana tyydytti velvollisuuden tunnettaan uurastaessaan. Tämän uurastus on tullut jälkipolvelle perustaksi ja pohjatyöksi nykypäivien kulttuurille. Hehtaareissa, ehkäpä neliökilometreissä on laskettava se ala, minkä Kärevä raivasi suoraviivaisiksi saroiksi nykyisen maatalouskulttuurin nautittavaksi. Korskat tittelit olivat liian etäisiä asioita Juhan tavoteltaviksi. Ne kuuluvat itserakkaille turhamaisuuksien tavoitteilijoille, vaikkapa ei heidän elämänsä aikaansaannokset vastaisikaan sitä hyötyä, mitä vuosittaisesti Juha

Manunpojan elämäntyö tuottaa. — Paljastaako edes Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen johtokunta päänsä Kärevän muistolle?

Edv. Rautanen.

Forssan Lehdessä 30. 1. —31.

Kuvauksia vanhasta Perttulan kappelista.

Illalla oli kokoontunut joitakin poikia aittakedolle. Tämä oli jonkinmoinen tarkkailu, olisiko kevät jo tuonut eloa nuorten kesäiselle toiminnalle. Jotkut yksilöt olivat jo useampana iltana käyneet tekemässä huomioitaan, mutta kesän tavanmukainen eloisuus ei näille vielä esittänyt leimaansa. Näin voikin sanoa: »Ei yksi pääsky kesää tee», mutta maan kuivuttua ja ilmojen lämmittyä oli aittakedollakin eloisampaa.

Tämä kokoontumispaikka ei oikeastaan ollut arki-iltojen ajanvietekenttä, vaan poikamiesten yhtymäkohta iltakävelylle mentäessä. Näin varhaiskeväänä oli poikien puheenaiheena kesän vastaanottovalmistelut eri kodeissa. Tyttöjen kesäiset yöasunnot tulivat erittäin vilkkaan pohdinnan alaiseksi, sillä tiedettiin jo tyttöjen muuttelevan kesäisille makuutiloilleen.

Kevätlämpöjen saavuttua tytöt valmistelivat kesäkortteeriaan muuttokuntoon. Tämä tyttöjen kesäinen asunnonmuutto oli varmin kesän merkki. Se oli kuin viimeinen keväinen toimenpide kussakin talossa. Missä vain oli kammion luhti, niin se oli aivan itsestään johtuva seikka, että tämä tuli tyttöjen kesäiseksi yökortteeriksi. Missä ei tällaista luhtia ollut, niin silloin järjestettiin makuutilat vaatekammioon tai sopivaan latoon. Jos oli pihan ympärillä joutilaita huoneita, kuten »vähätupa» tai muita ihmisasunnoksi valmistettuja, niin saattoi sijoitus tapahtua näihinkin. Edellytyksenä oli lukittava vapaa huone. Tyttöjen perinnäistapoihin kuului sisustaa kesäinen makuukammio niin, että tyttöjen vaatetavara olisi ollut mahdollisimman edustavasti järjestettynä. Tämä kohta oli määräävänä puolena kesän maakuuhuonetta valittaessa. Vaatekammiot ja luhdit olivat kiinteine vaateorsineen aivan kuin tätä seikkaa silmälläpitäen varustetut. Poikien kesäiset yöasunnot eivät edellyttäneet tämäntapaisia mukavuuksia. Kelpasi tavallinen heinälato tai talli. Tallin ylisille olikin poikien makuutilat hyvin yleisesti järjestetty. Pääpaino poikien ajatuksissa oli se, että kesäiset yölliset retket saatiin toteutetuksi isäntäväkeä häiritsemättä.

Laurilan talo oli siinä lähellä kylän aittaketoa. Laurilan poikamiehet olivat ensimmäisinä keväisinä iltoina havaintojen teossa. Eilen tiedettiin, että Jaakkolan palvelustytöt olivat jo koko viikon luhdissa maanneet ja Mattilan tytöillä on paraillaan muuttohommat. Näin lauantaipäivänä renkipojat saunas-

ta tultuaan pukivat itsensä pyhäiseen asuun. Pikkupoikaa ihmetytti, että maatamentäessä vaatettavat itsensä pyhäpukuun. Nuorempi renki sutkautti vastaukseksi: »Pojat olivat sen ottaneet tavaksensa, eikä likatkaan panneet sitä pahaksensa, että lauantain ehtoona jälkeen saunan pojat menevät likkain luhtiin.»

Kokoontumispaikalla, aittakedolla, tuli yhteiseksi päätökseksi: mennään sakissa »likkapeliin». Tällaiselle lähdölle ei sallittu varhaisnuorisoa ja kurinpidollisesti se yleensä saatiin pysymään poissa yöretkiltä, joskin heillekin suotiin oikeus olla mukana aittakedon seuraelämässä.

Tyttöjen perinnäistapoihin kuului pieni kestitys muuton jälestä, jos joukko oli vähänkin säädyllistä ja mukana toivotuita poikia, mutta suuremmalle sakille ei tämä huomaavaisuus tullut kysymykseen. Kotipolton ajoilla palvelustyttöjen saama palkkavilja tavallisesti keitettiin viinaksi, johon tytöt sitten lisäsivät jonkun verran marjavettä. Tyttöjen luhdista unelmoidessaan pojat tavallisesti hyräilivät:

»Niputellen, naputellen
mennään likkain luhtiin.
Siell' on punaista pullosa
ja sänkysä likka tuhti!»

Sunnuntain iltana läksivät pojat liikkeelle ulommaksi vanhasta kyläryhmästä. Lähdön jälestä tuli aittakedolle vielä joitakin poikia, mutta nämät eivät lähteneet aikaisemmin poistuneiden perässä. Tämä jälkisakki kierteli vanhassa kyläryhmässä tekemässä havaintojaan käyden hiljaa vakoilemassa, onko tytöillä yöriiareita. Nämä tekivät sen havainnon, että Mattilan tyttöin makuukammiossa oli joku vieraan kylän poika. Sakki tunsi tästä seikasta viihtyvänsä. Hiljaa ja rauhallisina he palasivat aittakedolle, mihin oli palannut aikaisempikin poikasakki kiertomatkaltaan. Näin eri tahoilta yhteentulleina alkoi vilkas selonteko saatujen havaintojen johdosta. Vanhassa kyläryhmässä liikkeellä olleella sakilla oli esittää kaikinpuolisesti innostava uutinen: Mattilan piioilla on ». . . . . varkaita». Tämä nimi annettiin vieraan kylän pojille silloin, kun ne olivat päässeet tyttöjen makuukavereiksi. Mielen tyydytystä antoi pojille se, että havainto tehtiin Mattilassa.

Mattilan isäntä tunnettiin erittäin kiusanhenkiseksi ja vihamieliseksi riijuupoikia kohtaan. Nyt tunsi poikasakki olevan sopivan tilaisuuden tehdä isännälle vastakiusa ja samalla toimittaa naapurikylän pojalle rangaistus. Sakin yksimielinen päätös oli: mennään ja tönkötään. Hiljaa, kaikella varovaisuudella lähestyttiin Mattilan kammionseinykselle. Jokainen oli mahdollisimman tarkkana selvän saamiseksi, vieläkö siellä oli vieras poika sisällä. Pian oltiin varmoja pojan suhteen ja siksi poistuttiin etäämmälle neuvottelemaan toimenpiteistä. Ajateltua tönköystä vaikeutti se, että kammion ovi oli sisällepäin aukeava. Nyt oli hankittava oviaukkoa vastaava levy ja kenenkään katseet eivät tämäntapaista nähneet. Joku poikasakissa muisti, että Talosen pellolla oli iso lata.. Poikien toimintatarmo oli täydessä vireessä ja ehdotusta käytiin heti toteuttamaan. Sakin kantamana lata nostettiin kammion oven

päälle ja silloin oli jännittävin onnistumisen edellytys saavutettu. Tönköpuita päälle vain, suurempia ja pienempiä! Lopuksi tuotiin vielä saunan tyköä noin 7 syltä pitkä hirsi ja sekin asetettiin painoksi ladan päälle. — Kyllä pitää!

Sisälle tönköjen taa jääneillä ei ollut hauskoja tunteita.. Kokemuksesta tiedettiin, mikä rajuilma syntyy, jos isäntä itse joutuu purkamaan töngöt. Jospa joku hyväsydäminen kulkisi ohi ja antaisi apuaan! Heikkoa oli tämäkin lohdutus. Tuskinpa pojat avaisivat ja tyttöjä ei tästä kulje. Sattuivat toisetkin tytöt olemaan vierailumatkalla, eivät nekään ennen aamuaskareita olisi kotona.

Varhain aamulla kävi isäntä ulkona ja näki valtavan sulun kammion oven takana. Heti oli isännällä selvillä asiain tilanne. — »Sietäisivät saada niin että!» Tällaisessa mietteessä isäntä katsoi talvisesta vitsakasasta sopivaa vittaköpin tyveä, ennenkuin alkoi purkaa tönköystä. Pienemmän kangen avulla hän ensin solutti isoimman hirren maahan ja viimeisinä pienempiä puita. Kun esteet olivat takaa poissa, antoi hän ladan kaatua siihen oven eteen ja oli vittaköppi kädessä valmiina tähtäämään iskuja pojan hartioihin. Iskujen anto kävi hyvin nopeassa tahdissa niin kauan kuin poika oli käden ulottuvilla. Nolon ja avuttoman näköinen oli tyttökin. Vaikka ei isäntä vittaköpillään löisikään olisi kumminkin toruminen sitä purevampana kestettävä.

Illalla saapui poikasakki aittakedolle nauttien viihdyttävää tunnetta eilisiltaisesta elämyksestään. Udellen tiedusteltiin, mitä Mattilan isäntä sanoi. Mitä mahtoi poika sanoa?

Yllä on yksi kuva vanhemman ajan »yöjuoksuista». Ei siitä tarvitse katsella vain nuorison raakuutta, sillä yhden illan elämys ei kuvasta käsitteissä ollutta siveellistä velvoitusta. Jos haltiaväet suhtautuivat suopeammin nuorison edesottamisiin, niin ei niiden kohdalle juuri järjestetty mielenilmaisuja. Eipä yleisesti »töngötty» ketä vain sattui sisällä olemaan. Jokin etäisempi kiinnekohta niihin sisältyi. Nämä tönköömiset kohdistettiin mieluimmin vieraan kylän poikien osalle ja niille kotoisille pojille, jotka olivat useampia tyttöjä raiskanneet. Poikkeuksia yleisistä käsitteistä ja tavoista saattoi kylläkin tulla syystä tai toisesta. Joukossa saattoi olla »rivosuisia» poikia ja nämä ainaisilla äänenpidoillaan ovat olleet arvostelun taustana. Vanhempi väestö suhtautui näihin nuorten edesottamisiin hyvin eriävin käsittein, toiset hyvin räikeästi arvostelemalla jos kohtakin oli toisia yksilöitä, jotka sanoivat: »Mitä ne nuoret muuta kuin pitävät peliääs!»

Edv. Rautanen.

Forssan Lehdessä 15. 5. 1931.

Kun Tammelan kirkon laajentamista 1700-luvun lopulla puuhattiin.

Tammelan vanhaa kivikirkkoa ei alusta alkaen ole rakennettu niin suureksi, jollaisena se nyt meidän päivinämme kunnianarvoisena vaatimattomalla paikallaan seisoo. Kirkosta, joka on peräisin 1500-luvulta, rakennettiin ensi alussa vain itäosa, joka ulottuu nykyiseen saarnatuoliin asti. Mutta seurakunnan väkiluvun kasvaessa kävi kirkko liian ahtaaksi, joten sen suurentaminen tuli välttämättömäksi, mihin Kustaa III:n hallitessa 1700-luvun lopussa ryhdyttiin. Kirkon laajennuksen rakennuspuuhia valaisevia asiakirjoja on m.m. Tammelan kirkon arkistossa säilynyt, Mustialan kartanon omistajan A. G. von Postin syysk. 9 p:nä 1781 allekirjoittama kirjelmä, jonka hän on osoittanut kirkon laajennusta samana päivänä suunnittelemaan kokoontuneelle pitäjänkokoukselle.

Kirjelmänsä alussa von Post, joka suomenkieltä taitamattomana on ruotsiksi esittänyt ajatuksensa, pyytää herra rovastia tulkitsemaan kirjelmänsä sisällön seurakuntalaisille suomeksi. Edelleen kirjelmässä mainitaan, että pitäjän kirkon laajennus oli jo ollut puheenalaisena toistasataa vuotta ja että hänen kuninkaallinen majesteettinsa oli äskettäin vahvistanut kahden uuden kirkon piirustukset. Ja koska vanhan kirkon katto oli jo niin ränsistynyt, että pian saatiin olla aivan ilman kirkkoa, niin oli siis varsin tarpeellista, että kirkon laajennusrakennukseen ryhdyttäisiin tositeossa, jos tahdottiin välttää maaherranviraston pakotusta siihen. Kirjelmässä vedottiin vielä siihenkin, etteivät seurakuntalaiset voi pyytää mitään Jumalan siunausta toimilleen ja puuhilleen, kun he ovat niin hitaita ja saamattomia, etteivät Korkeimman kunniaksi rakenna Herran huonetta, jossa he saman katon alla voivat kuulla Jumalan sanaa, eikä kuten nyt suuri osa seurakuntalaisista on kirkon ahtauden takia jumalanpalveluksen aikana kirkonmäellä, jolloin moni estyy Jumalan sanan kuulemisesta ja viettää aikansa lörpöttelyssä ja kaikenlaisissa lastenleikeissä. Siksipä — sanotaan kirjelmässä — olisi ryhdyttävä asiaan huolella ja tarmolla ja saatettava työ päätökseen mahdollisimman pian, ettei rakentaminen kestäisi niin kauan kuin siitä on puhuttu.

Asian toteuttamiseksi oli tarpeellista, että seurakunta valitsisi kirkonrakennusneuvoston, johon kuuluisivat pitäjän rovasti, yksi säätyhenkilö, kolme tai neljä rahvaan miestä ja joku, joka pal-

kattuna valvoisi rakennustyötä ja pitäisi tiliä varoista ja suoritettavista päivätöistä. Tämän rakennusneuvoston tulisi parhaan tietonsa ja taitonsa mukaan huolehtia kaikesta, mikä kuuluu rakennushommaan, sopia työmiehistä, alkaa työt ja huolehtia rahoista, joita rakennuksen suorittamista varten on koottava, yleensä huolehtia kaikesta, mitä rakennukseen tarvitaan.

Mutta koska kirkonkassassa ei ole mitään varoja eikä ilman rahavaroja voida työtä aloittaa, olisi tarpeellista, että varojen keräys olisi toimitettava ensi tilassa, ja tämä ei olisi lainkaan mahdotonta, koska tammelalaiset eivät voineet valittaa katovuodenkaan raskaita seurauksia. Kirjelmässä ehdotetaan, että joka talosta tuotaisiin $^1/_2$ tynnyriä rukiita ja pienemmistä samassa suhteessa lokakuussa pitäjän makasiiniin, ja tämä vilja muutettaisiin talvella tai seuraavana kesänä rahaksi tahi vielä parempi olisi, jos jokainen kokonainen talo tahtoisi maksaa 30 kuparitaalaria ensi vuoden tammikuussa ja pienemmistä taloista samassa sohteessa sekä seuraavana vuonna toimitettaisiin taas suurempi tai pienempi keräys sitä mukaa kuin työ edistyy, ja joka tapauksessa olisi vuosittain rahavaroja herättävä, muutoin tulisi keräys yhdellä kertaa liian raskaaksi.

Omasta puolestaan lupasi von Post tammikuussa Mustialasta kirkonkassaan maksaa 200 kuparitaalaria, mutta siinä tapauksessa, jos seurakunta ei hyväksyisi mainittua uhrausta joko 30 kuparitaalaria rahassa tai $^1/_2$ tynnyriä rukiita talolta, niin hänkin uhkasi olla yhtä hidas avustamaan kirkon rakennusta ja maksaisi vain talonsa suuruuden mukaan. Muuten hän edelleen vakuuttaa kirjelmässään, että jos seurakunnan jäsenet ovat halukkaita tähän tähdelliseen työhön, aina olevansa tälle rakennushommalle uskollinen, eikä hän koskaan kiellä apuansa, ei työtä eikä varoja omistamansa virkatalon puolesta siitä huolimatta, vaikka hänellä on niin vähäinen osa seurakunnasta ja hän on täällä vain niin kauan kuin Jumala ja kuningas sen suo.

Koska kalkki oli tärkeä rakennusaine, niin von Post ehdottaa, että ensi tilassa rakennettaisiin kirkonmäelle varastohuone, johon koottaisiin joka talvi tynnyri kalkkia joka talolta. Kalkkikiveä, josta itse poltettaisiin kalkkia, ei kannattaisi kuljettaa, koska kustannukset tulisivat vain suuremmiksi ja saataisiin huonompaa kalkkia. Mutta jos joidenkuiden kylien läheisyydessä oli kalkkilouhimo, niin tehkööt miten parhaaksi näkevät, mutta omasta puolestaan von Post lupasi hankkia poltettua kalkkia niin monta tynnyriä kuin hänen tilojensa osalta tuli. Varastohuone, jossa säilytettäisiin kalkkia ja muitakin rakennusaineita, oli rakennettava kyllin tiliva ja voitaisiin se rakennustyön päätyttyä myydä seurakunnan laskuun.

Kirkonrakennusneuvoston ensimmäisenä tehtävänä oli valita taitava muurarimestari eli tiilenlyöjä, joka ensinnä ottaisi selville, onko savi kyllin hyvää ja onko sitä riittävästi sillä paikalla, missä tiilitehdas nyt sijaitsee, vai onko etsittävä toinen paikka, mistä voitaisiin saada hyvää savea ja hiekkaa. Myöskin oli tiedusteltava ymmärtäväistä ja taitavaa rakennusmestaria, joka ensi keväänä voisi tutkia tulevan rakennuk-

sen perustuksen ja laittaa sen niistä kivistä, joita jo on vedetty paikalle ja antaa sitten ehdotuksia koko kirkon laajennuksen rakentamisesta. Rakentaminen alettaisiin vasta sitten, kun kivijalka on ollut vuoden pari valmiina ja aineita on hankittu riittävästi ja täydellinen varasto kaikkea, mitä siihen tarvitaan.

Kirjelmänsä lopussa von Post kirjoittaa, että jos joku seurakunnan jäsenistä voisi antaa parempia ehdotuksia ja suunnitelmia, niin hän omasta puolestaan hyväksyy ne varsin mielellään, mutta jos seurakunta vieläkin epäröi ryhtyä rakennuspuuhaan, niin hän pyytää rovastin jättämään maaherranvirastoon otteen pitäjänkokouksen pöytäkirjasta ja liittämään siihen tämän hänen kirjelmänsä, jotta maaherra voisi ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, että kirkon rakennuspuuhiin kerrankin tositeossa ryhdytään.

J. O. Saarinen.

Forssan Lehdessä 19. 5. 1931.

Sunnuntain iltapäivänä taksvärkkituvassa.

Taksvärkkituvan asema ei ollut yksinomaan taksvärkkäreille keskeinen varhaisina aamutunteina ja ruoka-aikoina, vaan se veti kansaa puoleensa sunnuntain iltapäivinäkin. Sunnuntaipäivien yleisö oli monivivahteisempaa, sillä seuraan liittyi kaikenikäistä miespuolista väkeä. Vanhukset olivat usein hyvin runsaslukuisesti edustettuina ja he olivatkin keskusteluaiheineen hauskuuksien ylläpitäjiä.

Joillakin pojilla oli keskinäistä hauskuutta. Olivat olleet eilisiltana häitä kuokkimassa ja siellä oli ahtaissa tiloissa morsiuspari kaatunut tanssiessaan aiheuttaen monen muun parin kaatumisen samaan rykelmään. Vanha Blöts kuultuaan poikien ilonaiheen huomautti: — Jos pojat tietäisivät, mikä enne tämä tapaus oli, niin eivät nauraisi. Jotkut pojista tunsivat häpeää ja tahtoivat tietää, mitä vakavaa tämä tapahtuma tietäisi: — Kyllä minä sen teille sanon, vaikka ette te kaikki sitä todeksi usko. Pankaa nyt, pojat, mieleenne, niin se eilinen morsian kuolee lapsensynnytystautiin joko aikaisemmin tai myöhemmin.

Tämän Blötsin lausuman johdosta tuli keskustelua pitemmälle. Nuorista oli moni sangen yliolkainen, mutta kaikki vanhempi väki suhtautui kysymykseen hyvin vakavana, ja menneeltä ajalta esitettiin moniaita tapauksia todistukseksi, etteivät kyseelliset tapahtumat olleet mitään taikauskoa.

Keskustelu muuttui pian toiseen aiheeseen ja sai eloisamman sävyn. Eräs poika oli nähnyt luteita toisen pojan kaulurissa ja sen johdosta kysyi: — Onkos teillä luteita? — Niitä on niin —ti! — Siinä taas ollaan pojat! sanoi Uudenköllin isä. Te pidätte meitä vanhempia taikauskoisina, ettekä itse kykene luteitanne hallitsemaan.

Asiasta virisi vilkas keskustelu, jos kohtakin vanhukset pidättyvästi suhtautuivat itse ydinkohtaan, nim. luteiden häätämiseen. Joku siinä kylläkin kysyi: — Olettekos kokeneet häätää? Nuoremmilla oli tiedossa yhtä ja toista luteiden häätämisestä, mutta samalla heillä oli hyvin voimakas uudemman ajan usko: — Semmoset on taikuutta! Nuorten ylimielisyys kiusoitti jonkun verran vanhempia miehiä. Yleiset säädökset vanhanajan tietomiesten salaisuuksista ei sallinut yleistä vapaata keskustelua. Tästä kiusallisesta asenteesta tuli loppu sillä, että vanha Molin otti puhevuoron:

— Perkule. Kyllä vanhat nyt enempi tietävät kuin te! Niitä on ajettu luteita pois niinkin pian, että häätökäskyn perästä sai mennä heti vintille katsomaan, kuinka luteet marssivat ulos asumuksista. Kaikki eivät kylläkään kyenneet tällaista häätöä saamaan aikoihin, mutta kyllä jokainen sai luteet lähtemään, kun vain teki ylössanomisen ja antoi niille laillisen muuttoajan. Luteilla on kyllä oma ylössanomispäivänsä, Laurin päivä, mutta saa ne sanoa ylös Tuomaanpäivänäkin, torppareiden ylössanomispäivänä, ja kyllä ne muulloinkin voi ylössanoa, mutta on vain annettava laillinen muuttoaika. Pajunen köppi pitää olla kädessä ja sillä naputtaa ensin permantoon. Vieraanmiehen kuullen on silloin sanottava, milloinka on poistuttava. Älkää pojat sentään uskoko, että te saatte näin punatakeistanne eron! Te epäilette jo sitäkin, että vanhat on tähän kyenneet, niin kuinka te voisitte uskoa, että ne teidän käskystänne asuntoa muuttaisivat.

*

Aiheet siirtyivät herkästi uusille aloille. Tuli puheeksi vanhan Jokiläänin kyytimatkat. Nämä kertomat pitivät nuoremmat pojat hartaina kuuntelijoina. Heidän henkinen pääomarikkautensa ei näissä kysymyksissä synnyttänyt vastaväitteitä. Ainoastaan poikamainen intomieli joissakin kohdin kuohahti: Siinä sakissa olisi ollut hauska olla! Joku siinä kertoi yhtäjaksoisemmin:

— Suuren miessakin leikki, kyllä se oli monessa kohdassa koiran leikkiä. Ei maar' meinanneet enää yösijaa saada, mutta kyllä sakki on aina ovelaa. Jos ei yksi huomaa, niin kyllä toinen poika jo älyää. Mikäs siinä, ettei sakki aina toimeksi saisi? Kerran jossakin Helsingin puolessa tavarankyytimatkoilla lähettivät yhden miehen esilläpäin kylään johonkin määrättyyn taloon ja kyllä tämä sitten jo piti huolen, että toisetkin pääsivät sisälle. Talonväki, saatuaan näin vastenmielisiä vieraita, ei ollut ymmärtävinään ollenkaan suomea.

Vanhan kansanomaisen tavan mukaan oli talossa, niinkuin on ollut Lounais-Hämeessäkin, kanala sängyn alla. Talonmiesten puhdetöinä oli päreiden teko. Vaulammin Mattila otti päresäleen ja istui aikansa kuluksi sen sängyn reunalle, jonka alla kanat jo orsipuillaan lepäilivät. Mattila työnsi päresäleen jalkainsa välistä kanahäkkiin ja vakavana sanoi: — Taitaakin ruveta ilmat muuttumaan, koska kukko niin hankittee laulamaan? Mattila uudisti tämän lausumansa otaksuman useampaan kertaan lisäten, että se on jo kauan hankkinut laulamaan. Lopulta kukko lauloi. Talon isäntä huomasi, että siinä oli oikea tietomies, kun jo edeltäpäin tiesi kukon hankkeet. Mattila käskettiin isännän kamariin ja sai hän osakseen vieraanvaraisen kohtelun. Isäntä ymmärsi hyvin suomea tämän tietomiehen parissa eikä toisiakaan kohtaan enää oltu töykeitä.

*

Useampien vanhojen miesten puhetuulella ollessa aiheet hyvin herkästi vaihtuivat. Jollakin tavalla siinä tuli lausutuksi Kosken likkain aamuvirsi Sen otti joku kertoakseen:

— Mitäs sekään muuta on kuin Jokiläänin poikain keksintö. Turusta pa-

latessa syötetään hevosia Tuimalassa ja sunnuntaipäivän ollessa miehiä meni Kosken kirkkoon. Kotiin päästyä yksi kysyi toisilta, kuulivatko he niiden kahden Kosken tytön aamuvirren veisuuta. Ei sitä toiset sanoneet kuulleensa. Kysyjä vain ihmetteli, kun eivät sellaista erikoisuutta kuulleet, vaikka kaikki olivat niin lähellä. Tulivat uteliaiksi ja tahtoivat kuulla millainen se virsi oli. Poika alkoi veisata: —

»Mei molemmat. Mei kauniimmat,
Kuin tähän kirkkoon tulleet olemme.
Me miehen saam' jos muutkin vaan,
Kun kauniist' itsem' käytäm!»

*

Puhe siirtyi aikaisempiin matkamiesten kosimisiin. Joku tiesi kertoa jostakin Jokiläänin miehen morsiamen tuomisesta. Tämän selitti muuan läsnäollut:

— Se nyt taisi olla Tammelan mies, joka sillä tapaa itselleen emännänkaupat teki. Kaupunkimatkallaan jossakin syötinpaikassa rupesi vakavana naisväelle esittämään, että hänen taloudessaan olisi emännän tarve. Siinä sitä sitten rupateltiin yhtä ja toista ja lopulta päätettiin vakavana, että lähtö toteutetaan heti. Arkku järjestettiin takareelle ja nainen istui arkkunsa kannelle. Mies istui etureen palkulla ajaen hevostaan. Jonkun matkaa taivallettua tuli jyrkänlainen vastamaa. Mies lähellä ahteen päälle pääsyä katkaisi välivaulan ja naikkonen alkoi takareellä olevan arkkunsa kanssa luistaa takaperin. Nainen hätääntyneenä huusi: — Antaa seisoa, vaula katkes! Mies vain kovisti hevostaan juoksuun edessä olevassa myötämaassa.

— Oli siinä mies!

— Oli, mutta kyllä eräs Jokiläänin mies toi samallaisella kaupalla uuden vaimon kotiinsa asti. Luullaan, että se hulivili äijä valmisti vaimolleen näin vain jonkinlaisen mielenilmaisun. Vanha vaimo ja tytär ottivat uuden tulokkaan tuimana vastaan. Uudella morsiamella ei ollut muuta neuvoa kuin toimittaa itsensä talon pihaportilta takaisin vanhaan kotiinsa.

— Siinä näette, pojat, että ennen ymmärrettiin leikkiäkin, mutta mitäs nyt? Jo vähemmästäkin käräjöidään!

Edv. Rautanen.

Forssan Lehdessä 29. 5. 1931.

Jäämiretki-kuvaelman historiallinen tausta.

Kaukaisista esihistoriallisista ajoista myöhään historialliseen aikaan asti ovat vesireitit maassamme olleet niin tärkeitä ja yksinomaisia kulkuväyliä, että pienimmätkin sellaiset ovat tulleet käytetyiksi, kunhan ne vain ovat olleet osana pitkässä reitissä. Niiden ei tarvinnut olla yhtäjaksoisia, sillä suuremmatkin veneet vedettiin hyvin taitavasti pyörötukkien avulla taipaleitten yli. Vesiteitä joutuivat hämäläisetkin käyttämään tullessaan merenrannikolle. Pohjanlahteen johtavan Kokemäenjoen lisäksi oli heillä useita kulkuväyliä Suomenlahteenkin. Yksi näistä näyttää johtaneen Tammelan vesistöjen kautta. Vanajavedestä ei ole pitkä matka Renkajärveen, josta pääsee Hepolampeen. Nykyisin on tämän pienen lammin ja Tammelan vesistöön laskevan Pukarajärven välillä joku kilometri soista alavaa seutua, jossa vieläkin toisinaan kevätvesien aikoina on virtaavia vesiä ja vanhat porraspuut viittaamassa siihen, että joskus satoja vuosia sitten on tässäkin saattanut olla matala joki. Pukarasta samoin kuin Kanajärvestä pääsee selviä vesiä myöten Tammelan eteläpäähän aina Liesjärveen asti. Liesjärveen laskevaa Mustjokea myöten saattoi ennen päästä veneillä Pusulan Saloveteen, Saarijärveen y.m. ja pienten kannaksien ja taipaleitten kautta Lohjan vesistöön, josta tie merenrannikolle oli avoinna. — Sen väljempää tai suoranaisempaa vesireittiä kuin Tammelan kautta kulkeva vesistö tarjoo, ei ole ollut Sisä-Hämeestä läntisen Uudenmaan rannikolle.

Tosin eivät muinaislöydöt vahvista sitä käsitystä, että mainittua Tammelan vesitietä olisi suuremmassa määrässä käytetty kauttakulkuliikenteeseen. Rautakauden eri ajanjaksoilta on täällä kyllä joukko huomattavia hajalöytöjä. Niinpä kansainvaelluksen ajalta, mikä lasketaan päättyneen n. 800 j. Kr., on keihäs- ja miekkalöytöjä Kaukjärven ympäristöltä ja Riihivalkamasta. Renkajärven Luurilasta on huomattava rahalöytö 1000—1040 vai-

heilta. Ettei Tammelan vesistöjen varsilta ole enempää rautakauden aikuisia löytöjä, johtunee siitä, että Lounais-Hämeen vakinainen asuttaminen alkoi vasta 1,200-luvun alussa. Mutta metsästeleviä ja kalastelevia hämäläisiä täällä liikkui, ja viitattua kauttakulkuliikettä oli myös runsaasti. Huomattava lisäksi on, ettei aina tarvitse muinaislöytöjen olla asutuksen merkkinä. Niinpä tiedetään, että Rengossa on ollut kirkko jo 1200-luvulla, mutta muinaislöytöjä ei sieltä ole tehty.

Paremmin kuin muinaislöydöt osoittavat paikannimet liikenneyhteyden. Esitän n.s. siirtonimistä vain muutamia esimerkkejä sanotun vesireitin varsilta. Vanajan pitäjän nimeä muistuttavat Tammelan Liesjärvellä Vanajasuo, Vihdissä Vanjärvi ja Vanjoki (kaumpana idässä vielä Vantaa). Pusulassa on Hattulan ja Hauhulan kylät. Sammatin pohjoisosassa on Hämjoki ja Hämeensuo sekä Kaukolan kylä, Karjalohjalla Mustlahden kylä (Sääksmäellä sama), Pelli, Lunkoonsuo j.n.e.

Useat historioitsijat pitävät mahdollisena, että se Hämäläisten satama, portus tavastorum, jonne Birger Jarl laski sotajoukkonsa toisella ristiretkellä 1249, sijaitsi siellä, missä vielä kin Porkkalan ja Pirkkalan välillä on Tavastfjärd, Hämeenselkä. Täältä kulki tie sisämaahan, Hämeeseen, ensin Lohjan ja Hiiden vesistöjen kautta. „Vanjärvestä löydetyt laivan osat ovat siitä todisteena", mainitsee R. Silvanto Sammatin historiassaan. Ja K. Soikkeli kertoo Vihdin historiassa kansantarinan Pyhäjärveltä, jonka mukaan olisi ennen muinoin ollut kulkukelpoinen vesireitti Vanajaveden ja meren välillä. Ahmon kylässä olevan Puihalinnan olivat tarinan mukaan pitkin Mustaajokea tulleet viholliset hävittäneet. Edelleen mainitsee Soikkeli, että lähellä Nummelan asemaa oleva Meriniityntie viittaa saman kauttakulkutien olemassaoloon.

On mahdollista, että huomattava osa tästä Vanajaveden ja Suomenlahden välisestä vesiliikenteestä on tapahtunut Janakkalan ja Lopen vesistöjä pitkin, mutta yllämainitut paikannimetkin viittaavat siihen, että myös Tammelan vesistöjen kautta ovat sisämaan hämäläiset kulkeneet.

*

Vuosisatoina ennen ja jälkeen 1,000-luvun olivat historialliset olot sellaiset, että Sisä-Hämeen ja merenrannikon välillä oli runsaasti liikettä. Kun skandinaavit suuntasivat viikinkiretkensä Suomeen, tunkeutuivat he rohkeasti sisämaahankin, kuten Olavi Pyhä 1000-luvun alussa tai ruotsalainen ylimys Freygeir vuosien 1025—1030 vaiheilla, jolloin hänen mainitaan nimenomaan hyökänneen Hämeeseen asti. 1100—1200-luvuilla oli hämäläisten ja Venäjän nowgorodilaisten välillä

useita ryöstöretkiä. Venäläiset ja karjalaiset tulivat suurilukuisina sotaveneillään Hämeen sydänmaille asti vetäen purtensa pitkienkin taipaleitten yli. Tanskalaiset tekivät myös ryöstöretkiään Suomenlahden rannoille 1200-luvun molemmin puolin. Näitä vihollisia vastaan oli suomalaisilla maamme eteläosissa satakunta linnoitusta, näistä muinaistutkija Reinholmin mukaan yksi Liesjärven ja Kyynäräjärven tienoillakin.

Mutta hämäläiset kävivät itsekin rohkeasti ryöstöretkillä sekä Ruotsin että Venäjän puolella. Etenkin oli Ruotsi turvaton suomalaisia vastaan senjälkeen kun ruotsalaiset olivat luopuneet viikinkiretkistään kristinuskoon käännyttyään. Pari kaupunkiakin suomalaiset polttivat Ruotsissa 1100-luvun loppupuolella. Hämäläiset kävivät pakanuuden aikana sotaretkillä myös Varsinais-Suomea vastaan; 1198 he esim. yhdessä nowgorodilaisten kanssa polttivat Turun. Jos Hämettä ryöstettiin, toivat hämäläiset kotiinsa runsaita saaliita vieraista maista ja heimoveljienkin asumasijoilta.

1100-luvun loppupuolella oli kristinusko alkanut levitä vapaaehtoisuuden tietä Hämeeseen. Rauhalliset hämäläiset sallivat munkkien tulla maahansa, rakentaa kirkkoja ja saarnata uutta oppia. Kansa kääntyi siihen ja hylkäsi vanhat jumalansa. Sitä mukaan kuin kristinusko levisi alkoi kuitenkin Ruotsin valta ulottaa mahtinsa hämäläisten keskuuteen. Seurauksena oli m.m. verojen määrääminen, ja silloin vasta hämäläiset huomasivat vaaran. V. 1236 he nousivat julmaan kapinaan saaden apua entisiltä vihollisiltaan karjalaisilta. Kirkot poltettiin ja papit karkoitettiin tai tapettiin. Luopuminen Ruotsista ja kristinuskosta tuli vielä täydellisemmäksi sen jälkeen, kun Turun piispa 1240 oli ristiretkijoukkoineen kärsinyt Nevajoella musertavan tappion. Vasta 1240 teki Birger Jarl ruotsalaisine sotajoukkoineen retken Hämeeseen, pannen alun Hämeen linnan rakentamiselle ja saaden hämäläiset vapaaehtoisesti alistumaan Ruotsin valtaan ja uuteen uskoon. Silloinkaan ei hämäläisiä sotavoimalla kukistettu.

*

Maakuntajuhlilla esitettävä kuvaelma on ajateltu tapahtuvaksi ennen 1236. Niinä vuosina oli erittäin sotaista. Juuri edellisenä kesänä olivat karjalaiset tehneet sotaretken Hämeeseen ja hämäläiset kävivät kostamassa. Osa tämänkin seudun asukkaita oli jo kääntynyt uuteen uskoon; Talpian joukko edustaa niitä. Mutta Sisä-Hämeen ja pohjoisen Tammelan miehet olivat vielä mieleltään pakanoita, vaikkakin kristinusko oli jo heihin tehnyt niin suuren vaikutuksen, että he saattoivat kirkkoon mennä ja sieltä palattuaan laulaa Kristin Kiesukselle. Mutta poissou-

taessaan he jälleen virittivät pakanallisen sotalaulunsa.

Kansantarina kertoo, että seutukunnan vanhin kirkko oli Saaressa. Sen sijoituspaikka olikin erittäin luonteva. Kuljeskelevat lähetyssaarnaajat, jotka olivat etupäässä munkkeja, rakensivat rohkeasti pienen puukirkkonsa sellaisiin seutuihin, joissa oli joko runsas asutus tai sitten tärkeä liikennesolmu. Saarensalmen tienoo Tammelassa oli sellainen. Pohjoisesta tuli Sisä-Hämeen pitkä vesireitti ja jatkui ohi Suomenlahtea kohti. Pyhäjärven kautta oli pääsy paitsi kalarikkaitten Kallion ja Talpian järvien takaisiin kyliin ja riistamaille myös pitkälle Loimijokea myöten Satakuntaan, jopa Kokemäenjokeen asti. Loimaalla oleva Hattulan kylä osoittaa nimellään, että se on saanut asukkaansa Hattulan pitäjästä.

Missä Saarenharjun kirkko on kerran 700 vuotta sitten sijainnut, on tietenkin mahdotonta enää tarkalleen määrätä. Monista tiedoista pidän varmimpana sitä, minkä vapaaherra V. E. de la Chapelle allekirjoittaneelle antoi kertoen vanhemmiltaan kuulleensa, että kirkon sija on ollut harjulla vastapäätä kartanoa. Paikka onkin ollut ihanteellinen laajoine näköaloineen. Vieläkin saa katselija sen tunnun, että tuolla tasaisella kedolla, missä mahtavat koivut viihtyvät havumetsän keskellä, on todella voinut kirkon pyhitettyä maata olla. Monet läheiset nimet, kuten Papinlammi ja Kuolimus, näyttävät myös tukevan perinnäistietoa. Mäen laidasta maantien varrelta on aikoinaan löydetty ihmisen pääkalloja ja muita luita. Valitettavasti ei silloin tullut tutkituksi, miltä ajalta ne olivat.

*

Jotakin tämän mukaista taustaa esitin runoilija Eero Eerolalle, kun häntä pyysin näkemykset sanoiksi ja lauluiksi laatimaan. Muutamassa päivässä siitä syntyi pyhän innostuksen sanelema kuvaelma. Katselijan ja kuuntelijan ei pidä näkemän kaikessa tarkalleen ajankohtaista. Onhan kohdannut suuria vaikeuksia 700 vuotta sitten käytännössä olleiden pukujen ja kaikellaisten kapistusten uudelleen tekemisessä. Lisäksi on täytynyt ottaa huomioon kuvaelman vaikutusteho. Niinpä on tahdottu näyttää kirkon sijainneen vanhassa hämäläisten uhrilehdossa, jossa vielä on jäljellä jätteitä, m.m. uhriaitat, pyhä lähde, taikamerkkejä ym. Sillä on yritetty paitsi kuvata aikaa saada myös riittävästi psygologista ja teatraalista vaikutusta. Arkkitehti V. Kyander on kuvitellut ja luonut tämän esteettisen puolen.

Sattuvasti kirjoittaakin tästä kuvaelmasta prof. A. M. Tallgren, aikakauden tarkka tuntija, m.m.: Kyseessä ei ole tiedon jakaminen, vaan mieliala ja se on sellaisenaan realiteetti.

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 3. 7. 1931.

Muuan mielenkiintoinen oikeusjuttu vuodelta 1801.

Tammelan silloinen nimismies Erik Johan Juselius joutuu pakkohuutokauppaa toimittaessaan törkeän pahoinpitelyn alaiseksi.

Forssan Lehdelle kirjoittanut J. O. Saarinen.

Meidän päivinämme, jolloin pakkohuutokaupat kautta koko maan ovat miltei jokapäiväisiä tilaisuuksia ja joista Piikkiössä noin kuukausi sitten väkivaltaisesti keskeytetty pakkohuutokauppa herätti vakavasti ajattelevien, laillista järjestystä kannattavien kansalaisten keskuudessa yleistä paheksumista, ei liene ilman mielenkiintoa otsikossa mainittu oikeusjuttu, josta näemme miten toista vuosisataa sitten silloisessa Suur-Tammelassa, nykyiseen Humppilan pitäjään kuuluvassa Huhtaan kylässä myöskin väkivaltaisesti keskeytyi laillisesti kuulutettu pakkohuutokauppa, ja lisäksi sen toimeenpanija joutui törkeän pahoinpitelyn alaiseksi.

Jokioisten kartanon arkiston asiakirjoissa on vuodelta 1801 jälkimaailmalle säilynyt varsin mielenkiintoinen oikeusjuttu, joka oli aiheutunut siitä, että Tammelan silloinen nimismies, toimitusvouti Erik Johan Juselius oli Jokioisten kartanon torpparilta Juha Vallalta maksamattomista käräjäkapoista ulosmitannut elukoita ja saapuessaan Vallan torppaan pitämään pakkohuutokauppaa oli joutunut törkeän pahoinpitelyn alaiseksi, sairastaen senjälkeen useita viikkoja saamistaan haavoista. Nimismies Juselius oli asiasta tehnyt kuninkaan käskynhaltijalle läänissä kirjallisen ilmiannon oikeusjutun nostamiseksi torppari Juha Valtaa ja hänen poikiaan, räätäli Juha Bombergia, Kaapoa, Iisakkia ja Mikkoa vastaan. Varsin raskauttavana seikkana nimismies Juselius esiintoi ilmiannossaan sen, että yllämainitut henkilöt olivat kiroillen ja sadatellen seipäät käsissä hyökänneet virkatehtäväänsä suorittamaan saapuneen kruunun virkamiehen kimppuun, rusikoiden hänet puolikuolleeksi.

Asiaa käsiteltiin sitten kolmissa ylimääräisissä käräjissä, nimittäin toukokuun 13., heinäkuun 16. ja elokuun 10. päivänä, joissa yleisenä syyttäjänä toimi kihlakunnan silloinen kruununvouti Reinhold Holmberg. Ensimmäisistä käräjistä ei ole ollut käytettävissäm-

me pöytäkirjaa, joten emme tiedä, miten asiaa niissä käsiteltiin. Mutta toisilla käräjillä heinäkuun 16. p:nä pöytäkirjan mukaan oli saapuvilla kaikki syytetyt, paitsi Iisakki Valta, joka oli matkustanut Turkuun ja viipynyt siellä jonkin aikaa, joten häntä ei ollut voitu haastaa näihin käräjiin.

Aluksi syyttäjä tahtoi saada selvitetyksi miksi päiväksi huutokauppa oli kuulutettu pidettäväksi vastaajien luona, kuinka monta kappaa viljaa vastaajalta oli vaadittu ja oliko nimismies Juselius vaatinut viljaa vai rahaa ja mihin hintaan kapalta hän oli laskenut viljan.

Asian selvitykseksi, että huutokauppa oli todellakin laillisesti kuulutettu, Juselius jätti oikeudelle seuraavan kuulutuksen:

»Viime vuoden maksamattomista käräjäkapoista myydään pakkohuutokaupalla ensi tulevan huhtikuun 14 p:nä talonvaari Juha Köpin asunnossa Huhtaan kylässä ulosmitattu hieho, mikä täten tiedoksi annetaan.

Huhtailla, 27 p:nä maalisk. 1801.

E. J. Juselius.

Samana päivänä myydään Juha Laurinpoika Vallan luona lehmä, viime ja sitä edellisen vuoden maksamatta jääneistä käräjäkapoista.

Huhtailla, kuten yllä.

Juselius.

Kuulutus Humppilan kirkkoon.»

Senjälkeen Juselius esitti vielä pehtori Juhan Bergin, jolle kihlakunnantuomari C. G. Gadd oli luovuttanut kaiken Tammelan pitäjästä viime vuodelta hänelle tulevan viljan, tekemän luettelon kaikista käräjäkappansa maksamatta jättäneistä henkilöistä, mistä kävi selville, että Juha Vallalla oli 3 kappaa maksamatta, ja lisäksi Juselius huomautti, että Juha Vallalla oli maksamatta käräjäkapat vuosilta 1798 ja 1799 sekä laamannin kapat samoilta vuosilta, kappa kultakin vuodelta, siis 3 vuodelta 3 kappaa eli kaikki yhteensä 3 vuodelta 12 kappaa, jotka voitiin maksaa joko luonnossa tai rahassa, 12 killinkiä kapalta. Juselius vaati laillista edesvastuuta jokaiselle vastaajalle siitä, että he kyseessä olevassa huutokauppatilaisuulessa 13 p:nä huhtikuuta olivat hakanneet seipäillä häntä ja kiroillen ja sadatellen haukkuneet häntä varkaaksi ja maankiertäjäksi.

Kun läsnäolleille vastaajille oli esitetty heitä vastaan tehdyt syytökset, niin he kieltäytyivät vastaamasta, koska Iisakki Valta ei ollut saapuvilla. Syyttäjä sitävastoin vaati, että vastaajat Iisakki Vallan poissaolosta huolimatta velvoitettaisiin kukin omasta puolestaan vastaamaan asiassa, nimeten kantajan puolelta todistajiksi pitäjänapulaisen Michael Åkerblomin, apulaisnimismiehen Gabriel Orellin sekä lautamies Erkki Tuomaanpoika Syyrin, Humppilan Koiviston kylästä.

Oikeus harkitsikin, että vastaajat Juha Valta, ja hänen poikansa, Juha Bomberg, Kaapo ja Mikko huolimatta Iisakin poissaolosta velvoitettaisiin vastaamaan heitä vastaan nostetusta syytteestä, mistä he ilmoittivat tyytymättömyytensä. Edelleen he väittivät, etteivät he aikaisemmin Jokioisten säterimaalla asuvina olleet maksaneet mitään laamannin eikä tuomarin käräjäkappoja ja että huutokaupan olisi pitänyt, kuten Juseliuksen äsken lukema kuulutuskin osoitti, tapahtua huhtikuun 14. päivänä eikä Juseliuksen olisi pitänyt saapua sitä toimittamaan saman

kuun 13. p:nä, mihin Juseliuksella ei siis ollut laillista oikeutta, ja asian näin ollen he kielsivät heitä vastaan nostetun syytteen.

Juselius huomautti tällöin vastaajille, että huutokauppa oli tosin kyllä erehdyksestä kuulutettu 14. päiväksi, mutta että hän ulosmitatessaan omaisuuden, joka piti mainitussa huutokaupassa myytämän, oli vastaajille ilmoittanut, että huutokauppa pidetäänkin 13. päivänä, joten heidän väitteeseensä voitiin yhtä vähän kiinnittää huomiota kuin siihenkin, että he säterimaalla asuvina olisivat vapautetut laamannin ja tuomarin käräjäkapoista, koska he todellisuudessa eivät asuneet säterimaalla. Muuten syyttäjä ja nimismies Juselius vaativat, että nimetyt todistajat kuultaisiin asiassa valalta, mutta vastaajat Iisakki Vallan poissaolon takia vastustivat todistajien kuulustelua, väittäen lisäksi nimitettyjä todistajia esteellisiksi, koska pastori Barck, joka kuuluttaessaan rästiläiset ei ollut maininnut tällöin vastaajia, ja koska Åkerblomin vaimon oma nimi on ollut Barck samoin kuin Juseliuksen äidinkin nimi, joten he siis olivat keskenään sukua ja koska apulaisnimismies Orell oli seipäineen käynyt mainitussa tilaisuudessa vastaajien kimppuun ja vasta myöhemmin itse sanonut, että häntä oli lyöty ja koska Syyrillä oli saatavana osa siitä, mitä vastaajilta oli ulosmitattu sekä koska hän lähtiessään vastaajien luo oli uhannut antaa selkään heille.

Mitä vastaajat olivat esittäneet todistaja Åkerblomista, oli syyttäjän mielestä keksittyä voidakseen estää hänet todistamasta tai ainakin viivyttää asiaa, mitä samoinkuin Orellia ja Syyriä vastaan tehtyä syytöstä ei voitaisi ottaa huomioon, koska virkamiehellä lain mukaan on oikeus todistaa omassakin asiassa, joten siis vastaajien taholta esitetty vaatimus olisi hylättävä ja nimitetyt todistajat valalta kuultava.

Oikeus päätti kuitenkin sekä vastaajan Iisakki Vallan poissaolon takia että toisten vastaajien taholta luvattujen lisätodisteiden kuulemista varten lykätä asian elokuun 10. päivänä Portaassa pidettäviin ylimääräisiin käräjiin; jolloin kaikkien asianomaisten tuli olla saapuvilla edesvastuun uhalla, minkä alaisia syytetyt tällaisessa rikosasiassa olivat, samoinkuin Juseliuksenkin oli näille käräjille hankittava puuttuva rästiluettelo 10 hopeataalarin sakon uhalla.

Elokuun 10. päivänä pidetyissä käräjissä olivatkin kaikki asianomaiset sitten saapuvilla. Jokioisten kartanon silloinen omistaja, rettelöimishalustaan kuuluisaksi tullut kenraalimajuri Ernst Gustaf von Willebrandkin oli nyt sekaantunut asiaan. Hänen valtuuttamanaan oli näet oikeuteen saapunut varatuomari Pehr Ekbom, joka oikeudelle pöytäkirjaan merkittäväksi jätti seuraavan Willebrandin lausunnon:

»Tammelan pitäjän kihlakunnanoikeudessa esillä olevassa nimismies Juseliuksen torppari Juha Valtaa vastaan nostamassa oikeusjutussa katson minä itseni oikeutetuksi ottamaan itselleni seuraavan puhevallan.

1) Kuten ritari- ja aatelissäädyn etuoikeudet määräävät, on yksin aatelismiehellä eikä kenelläkään muulla valta alustalaisiltaan ulosmitata maksamattomia veroja ja muita maksuja, ja koska Juha Laurinpoika Valta asuu minulle kuuluvan Jokioisten kartanon alueella, mistä Juselius on ollut tietoi-

nen, niin hänen olisi pitänyt tehdä minulle ilmoitus pakkohuutokaupasta, jos sellainen oli ollut tarpeen, eikä omavaltaisesti toimeenpanna minkäänlaista ulosmittausta. Asiain näin ollen en voi olla huomauttamatta, että kuten laki säätää viimeiseksi ulosmitataan se omaisuus, mitä ilman velallinen vähimmin voi tulla toimeen, mutta Juselius on oikeudettomasti ulosmitannut Vallan elukoita, vaikka hänellä oli muutakin hänelle vähemmän tähdellistä omaisuutta.

2) Koska Juha Valta ei aikaisemmin ole maksanut mitään käräjäkappoja, niin Juseliuksen ei olisi pitänyt vaatia häneltä käräjäkappamaksuja, ennenkuin kihlakunnantuomari oli velvoittanut hänet niitä suorittamaan.

3) Eikä Juseliuksen olisi pitänyt ilman tuomari Gaddin kehoitusta ja tilausta ottaa Vallalta käräjäkappoja, ja ettei tuomari Gadd ollut Juseliusta siihen pyytänyt, se käy ilmi tuomari Gaddin minun kanssani toukokuun 11 p:nä tekemästä sopimuksesta, jonka mukaan minä olin suorittanut hänelle edellisten vuosien käräjäkapat ja että tuomari Gadd oli peruuttanut vaatimansa ulosmittausten toimeenpanon sekä ettei hän koskaan Juseliukselle ollut toimittanut mitään rästiluetteloa Jokioisten kartanon maalla asuvista henkilöistä.

Jokioisten kartanossa elok. 10 p:nä 1801.

C. G. von Willebrand.»

Syyttäjä Holmberg tiedusteli nyt sallitaanko vastaajien, törkeälaatuisessa rikosjutussa käyttää valtuutettua ja onko Willebrandilla puhevalta jutussa, josta Valta on syytteessä törkeästä rikoksesta. Oikeus hylkäsi kuitenkin syyttäjän vaatimuksen, koska talonpojat lakiin perehtymättöminä ja koska Willbrandilla aatelisoikeuksien nojalla oli valta kartanonsa alustalaisten puolesta valvoa heidän oikeuttaan. Syyttäjä myönsi kyllä Willebrandin aatelisprivilegioissa mainitut oikeudet, mutta missä määrin hänellä oli puhevalta esiintyä tässä rikosjutussa asianomaisena, siitä hän pyysi oikeuden lausuntoa. Oikeus harkitsi kuitenkin kohtuulliseksi, että vastaajat saivat käyttää asiamiestä ja Willebrand vastaajien isäntänä tehdä niitä huomautuksia, joita hän katsoi asianhaarain vaativan.

Vastaajat väittivät edelleen, että huutokauppa oli kuulutettu 14. eikä 13. päiväksi, jolloin Juselius oli saapunut Vallalle. Tällöin pastori Äkerblom luki oikeudelle Juseliukselta saamansa kirjeen, joka kuului seuraavasti:

»Hyvä veli!

Siinä tapauksessa, että olen erehdyksestä määrännyt huutokaupan pidettäväksi Vallalla ja muilla Huhtaan kylän torppareilla huhtikuun 14. p:nä, toivon, että veli lukee sen 13. päiväksi eli päivää aikaisemmaksi, joka on maanantai kahden viikon kuluttua. Luotan siihen, ettei veli unohda sitä, ja jään uskolliseksi palvelijaksesi.

E. J. Juselius.

Pastori Äkerblom todistikin, että hän oli kuuluttanut Vallan huutokaupan huhtikuun 13 päiväksi muuttamatta sitä kuitenkaan kuulutuspaperiin. Edelleen hän todisti, että nimismies Juselius, apulaisnimismies Orell ja lautamies Syyri olivat aamupäivällä tulleet Koiviston kylään ja yhdessä Äkerblomin kanssa klo 1 ajoissa lähteneet Vallan torpaan,

missä Valta seisoi portin edessä ja esti heidät ajamasta pihalle sekä kehoitti pihalla olijoita sulkemaan portin. Kun he olivat tulleet portille, niin Orell, joka kulki etumaisena, aukaisi portin ja Juselius kädessään sapeli, joka ei kuitenkaan ollut paljastettuna, seurasi hänen jäljessään. Mutta ennenkuin Juselius ehti pihalle, Juho Valta hyppäsi yli aidan pellolle, ottaen käteensä suuren seipään, jolla uhkasi lyödä Juseliusta. Mutta kun Juselius välittämättä siitä oli siirtynyt pihalle, niin Valta oli uhannut lyödä lautamies Syyriä. Heti senjälkeen kun Juselius oli ehtinyt pihalle, oli todistaja, joka yhä seisoi maantiellä kuullut kovaa tappelua pihalta, jolloin Orell oli tullut juosten pihalta ja sanonut, että Juseliusta oli lyöty. Kun Juselius lopulta pääsi pakoon, tuli hän todistajan luo pää ja kasvot ylt'yleensä veressä samoinkuin vaatteetkin. Orell oli sitten lumella hautonut Juseliuksen päätä, ennenkuin he voivat lähteä ajamaan pois talosta. Vallan pojat olivat samaan aikaan seisoneet portilla, haukkuneet kovasti Juseliusta. Valta itse oli vielä huutanut Juseliukselle: »Kyllä sinä nyt sait kerrankin niin paljon kuin tarvitsitkin, tules vielä kerran ottamaan elukoita navetastani, jos sulla on halua!» Valta oli vielä lyönyt seipäällä Juseliuksen ja Orellin hevosia, jotka olivat pihalla, sanoen: »Semmoisten miesten hevoset eivät ole kyllin arvokkaat seisomaan rehellisen miehen pihalla.» Juseliuksen sapelia oli Vallan poika Mikko Mikko pitänyt paljastettuna kädessään päättyneen tappelun jälkeen, pitäen sen sitten omanaan. Toisen Vallan pojan Iisakin oli todistaja nähnyt pää verisenä.

Orell todisti, että Juha Valta oli kieltänyt, ennenkuin todistaja ja Juselius olivat tulleet portille, ajamasta pihaan. Kun hän tuli portista pihalle, olivat Vallan pojat seipäillä varustetut eikä hän ehtinyt hevostaan vielä kiinni sitomaan, ennenkuin Juselius oli jo kovassa tappelussa Vallan poikien, Kaapon, Iisakin ja Mikon kanssa. Juselius iski sapelilla Iisakkia päähän, niin että verta vuoti, mutta tupertui itse maahan seipäästä saamastaan iskusta, jääden pihalle makaamaan. Mutta kuka ensin löi, sitä ei hän nähnyt. Juseliuksen päässä, jota todistaja lumella hautoi, oli useita läpiä, joiden lukua hän ei kuitenkaan voinut tietää, koska verta vuoti niistä kovasti. Orell mainitsi vielä, että kun hän yhdessä Juseliuksen kanssa oli ollut ulosmittaamassa Vallan elukoita, joita oli ollut 30, niin Valta oli uhannut, ettei huutokaupasta tule mitään, lausuen: »Olette ennenkin tarjonnut myytäväksi karjaani, mutta se on epäonnistunut».

Syyri todisti samoin kuin Orellkin, lisäten, että Iisakki Valta oli antanut sen iskun, josta Juselius tupertui maahan ja että Mikko Valta oli useita kertoja lyönyt Juseliusta hänen maatessaan maassa, ja isä oli vain kehoittanut. Vastaajien asiamies tuomari Ek ei antanut mitään arvoa Syyrin todistukselle, koska hän oli saamamies ulosmittauksessa.

Kuulusteltaessa vastaajat Kaapo, Iisakki ja Mikko Valta väittivät Juseliuksen ensin lyöneen ja he vain puolustivat itseään, ja jos he tällöin olivat haavoittaneet Juseliusta, niin sitä ei voitaisi heille lukea raskauttavaksi teoksi. Juha Valta ja Juha Bomberg kielsivät olleensa varustetut seipäillä, eivätkä he

olleet loukanneet millään tavalla Juseliusta.

Suutari Kalle Heikinpoika todisti Syyrin sanoneen, että kyllä Vallan Juha nyt tänään suuttuu kovasti, kun maisteri Äkerblom lukee hänelle maaherranviraston päätöksen, että Vallan täytyy maksaa käräjäkapat. Sekä Syyri että Orel olivat kehoittaneet todistajaa saapumaan huutokauppatilaisuuteen.

Pitäjänapulaisen Ranzeliuksen 7-vuotias poika Berndt päästettiin todistamaan, kun häntä ensin oli kehoitettu puhumaan totta. Poika todisti, että hän oli tullut ulos Vallan huoneesta ja nähnyt Juseliuksen lyövän sapelilla Iisakki Valtaa; mitään muuta ei hän tiennyt.

Juselius väitti tätä vääräksi ja hänestä tuntui siltä, että vastaajat olisivat vietelleet pojan näin kertomaan.

Kuultujen todistuksien jälkeen syyttäjä, kruununvouti Reinhold Holmberg ja nimismies Juselius katsoivat täysin tulleen todistetuksi, että vastaajat tahallaan olivat hyökänneet seipäät kädessä virantoimitusta suorittamaan saapuneen nimismies Juseliuksen kimppuun ja aiheuttaneet iskuillaan hänelle vammoja, joista lääkärin todistuksen mukaan Juselius on maannut sairaana useita viikkoja, ja tällaisesta laittomasta menettelystään heidät oli tuomittava ankaraan lailliseen rangaistukseen sekä korvaamaan kivun ja sen aiheuttamat kustannukset. Samoin vaati syyttäjä vastaajien korvaamaan tämän jutun johdosta hänelle aiheutuneet matkakulut ja ajanhukan. Joskin Juselius oli lyönyt sapelilla vastustajia, niin se syyttäjän mielestä oli tapahtunut vain itsepuolustustarkoituksessa.

Vastaajien asiamies tuomari Ek katsoi, ettei ollut tullut selvitetyksi, oliko huutokauppa kuulutettu huhtikun 13. vai 14. päiväksi, joten tappelu oli ollut vain tavallinen tappelu, eikä ollut siis kyseessä virantoimitus, ja näin ollen siis molemmat, sekä Juselius että Holmberg saavat keskenään kuitata itse kustannukset sitäkin suuremmalla syyllä, kun Juselius ei ole vahvistanut todisteilla yhtäkään menoerää laskussaan. Ja joskin Holmberg on saapa laskunsa mukaisen korvauksen, niin se on Juseliuksen maksettava, koska hän on aiheuttanut koko jutun. Tuomari Ek huomautti lisäksi, ettei tykistön välskäri Schultz, joka oli hoitanut Juseliusta, ollut oikeutettu antamaan lääkärintodistusta, siitä huolimatta, oliko hän tutkinnon suorittanut vai ei, sillä virallisen todistuksen voi antaa vain piirilääkäri, joten siis välskäri Schultz ei ollut oikeutettu saamaan laskussa esitettyä korvausta. Tätä vastaan esitti syyttäjä, että koska piirilääkäri ei ollut silloin tavattavissa ja välskäri usein toimitti tarkastuksia, niin hän oli oikeutettu saamaan korvauksen.

Vastaajien ja kantajan todistukset kuultuaan ja asiaa lopullisesti harkittuaan oikeus antoi asiassa seuraavan päätöksen:

Oikeus päätti henkikirjoittaja Helsingiuksen todistuksen mukaan, ettei Juha Vallan torppa ollut Jokioisten kartanon säterimaalla, vaan rälssimaalla, joten se siis ei ollut vapaa laamannin eikä tuomarin käräjäkapoista, ja siksi vastaajien väite tässä kohdassa raukesi. Vapaaherra von Willebrand oli tosin sopinut tuomari Gaddin kanssa siitä, että hän maksaa vuosittain Jokioisten alustalaisten puolesta tuo-

mari Gaddille tulevista käräjäkapoista 33 taalaria 10 killinkiä, mutta koska Juselius oli saanut siitä tiedon vasta myöhemmin ja hänellä oli maaherran määräys ulosmitata käräjäkapat, niin hänen velvollisuutensa oli suorittaa ulosmittaus ja näin ollen Juseliuksen menettely oli täysin laillinen, koska hän ei olut kiskonut enempää kuin sen, mikä Vallan tuli maksaa.

Edelleen oikeus katsoi, että Juselius oli saapunut virantoimituksessa Vallan torppaan, koska hän oli kehoittanut kirjeessään Åkerblomia kuuluttamaan huutokaupan 13. päiväksi, kuten tämä oli sitten tehnytkin.

Todistajia oikeus ei katsonut esteellisiksi, paitsi Syyrin, jolla oli saatavana osa ulosmittauksessa, ja siksi hänen todistukseensa ei kiinnitetty mitään huomiota.

Koska vastaajat Kaapo, Iisakki ja Mikko Valta olivat seipäät käsissä käyneet Juseliuksen kimppuun hänen saapuessaan virkatehtäväänsä suorittamaan ja aiheuttaneet lääkärin todistuksen mukaan, jonka oikeutta ei voitu kieltää, yhden suurehkon ja kaksi pientä haavaa sekä kaksi sinelmää ja Juha Valta ja Juha Bomberg seipäät käsissä olivat kiroillen uhanneet lyödä Juseliusta, mutta koska vastaajat eivät olleet tehneet tätä edeltäpäin harkiten, niin oikeus tuomitsi heidät syyllisinä rikoskaaren 9 §:n XVII luvun mukaan, Kaapo, Iisakki ja Mikko Vallan, kunkin 200 hopeataalarin sakkoon sekä sitäpaitsi yhteisesti heidät maksamaan suuresta haavasta 20, pienestä 10 ja sinelmistä 4 hopeataalaria. Juha Valta ja Juha Bomberg tuomittiin siitä, koska he olivat kiroillen ja sadatellen haukkuneet ja uhanneet lyödä Juseliusta ja Syyriä kumpikin 10 hopeataalarin sakkoon. Varojen puutteessa saisivat pojat 40 paria, Valta ja Bomberg 4 paria raippoja, 3 lyöntiä parilta. Välskäri Schultzille joutuivat tuomitut maksamaan 35 taalaria 16 killinkiä. Juseliukselle kivusta ja särystä sekä ajanhukasta 50 ja lisäksi menettämästään sapelista, jonka vastaajat olivat pitäneet, 5 taalaria sekä Holmbergille 19 taalaria ja 26 killinkiä. — Juseliuksen oikeus katsoi lyöneen sapelillaan vastaajia hätävarjeluksessa, joten häntä ei siitä tuomittu.

Kihlakunnanoikeuden päätös, johon molemmat puolet olivat tyytymättömiä, alistettiin Turun hovioikeuden lopullisesti ratkaistavaksi.

Forssan Lehdessä 15. 7., 17. 7, ja 21. 7. 1931.

SISÄLLYS:

Kaukaniityllä, Edv. Rautanen 3
Historiallinen lato hävitetty Humppilassa, Jalmari Matisto 7
Vanhan ajan karjataikoja, Jalmari Matisto 8
Menneitten aikojen merkkimiehiä Humppilassa, Jalmari Matisto 12
Ihmeellinen rukki, S. Tanninen 15
Humppilan vanhankansan ruokia, Jalmari Matisto 21
Varhaista meijeritaloutta Ypäjällä, Edv. Rautanen 25
Maamiesseuratoimintaa puoli vuosisataa sitten, O. O. 27
Entisajan häistä vanhassa Perttulassa, Edv. Rautanen 30
„Kohtalon labyrintti", E. Aaltonen 38
Kansannousun yritys Lounais-Suomessa 1808—09 sodan aikana, J. O. Saarinen 43
Kärevä, Edv. Rautanen 52
Kuvauksia vanhasta Perttulan kappelista, Edv. Rautanen 57
Kun Tammelan kirkon laajentamista 1700-luvun lopulla puuhattiin, J. O. Saarinen 60
Sunnuntain iltapäivä taksvärkkituvassa, Edv. Rautanen .. 63
Jäämiretki-kuvaelman historiallinen tausta, E. Aaltonen .. 66
Mielenkiintoinen oikeusjuttu vuodelta 1801, J. O. Saarinen 70